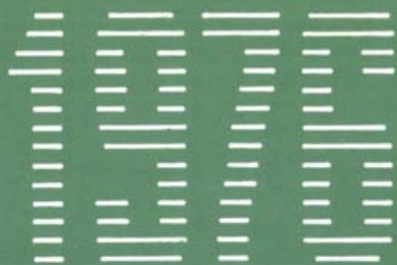


HOW SUMMER



5.



HONISMERET

1976. 5. szám

KIADJA A HAZAFIAS NÉPFRONT



A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

ANDRÁSFALVY BERTALAN
BALOGH ISTVÁN
BERECZKY LÁSZLÓ
FRANK TIBOR
GERELYES EDE
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
KAMARÁS REZSŐ (elnök)
MORVAY PÉTER
NAGY DEZSÓ
OLSVAI IMRE
SZABÓ FERENC
SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
TÓTH LÁSZLÓ
TÖLTÉSI IMRE (felelős szerkesztő)

Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rkp. 24. Telefon: 182-850

A kiadásért felel: *Juhász Róbert*, a Hazafias Népfront

Országos Tanácsának osztályvezetője

Készült 6000 példányban, 4 (B/5) ív terjedelmében

76-4523 Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár

Nyomdáért felel: *Farkas Béla* igazgató

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

KEDVES OLVASÓINK!

Evről évre gyarapszik azoknak a honismereti kiadványoknak a száma, amelyek nem „hivatásos” könyvkiadó vállalatnál látnak napvilágot, hanem különböző szervek, intézmények, vállalatok adják ki azokat. Ezeknek a kiadványoknak a legnagyobb része nem kerül be a könyvterjesztő vállalatok forgalmazó hálózatába. Úgyszólván tudomást sem szerezhethünk megjelenésükről, vagy csak véletlenül, alkalmasszerűen halunk róluk. Pedig bőven akadnak köztük rangos, a szaktudományok és a honismereti mozgalom szempontjából egyaránt jelentős, értékes kiadványok.

A HONISMERET szerkesztő bizottsága teljes tudatában van annak, hogy a mozgalomban részt vevők jobb tájékoztatása érdekében milyen nagy szükség volna e kiadványok címjegyzékének rendszeres közlésére. Azt is tudjuk azonban, hogy ez nehéz és szerteágazó feladatot jelent. Ettől a számtól kezdve — az OSZK Könyvtár-tudományi és Módszertani Központja segítségével — rendszeresen közreadjuk az ilyen jellegű honismereti kiadványoknak a bibliográfiai adatait és rövid tartalmi ismertetésüket.

Ebben a listában természetesen csak azok a kiadványok szerepelhetnek, amelyekről tudomást szerzünk. Ezért a címjegyzék minden bizonyan hiányos lesz, s igen fontos munkák maradnak ki belőle. Ahhoz, hogy kitűzött célunkat minél jobban elérjük, s egyre inkább megközelíthessük a teljességet, szükségünk van valamennyi olvasónk, a honismereti mozgalom minden munkásának a segítségére.

Kérjük tehát, hogy azok az intézmények, amelyeknél honismereti témájú kiadványok látnak napvilágot, ezekből egy példányt küldjenek el szerkesztőségünk címére, egyrészt azért, hogy a könyvészeti adatokat tartalmazó lista belekerülhessenek, másrészt pedig, hogy a jelentősebbekről részletesebb ismertetést készíthessünk. Olvasóinktól pedig azt kérjük, hogy ha tudomásuk van egy-egy honismereti jellegű kiadvány megjelenéséről, néhány sorban közöljék velünk annak szerzőjét, címét, kiadóját, megjelenésének évét és oldalszámát.

Reméljük, hogy így egyre bővebb és teljesebb honismereti bibliográfiát tudunk olvasóink rendelkezésére bocsátani, hathatós segítséget adva a mozgalom minden résztvevőjének.

Ehhez kéri a honismeret minden munkatársának aktív közreműködését és segítségét

a Szerkesztő Bizottság

A balmazújvárosi Lenin Tsz 23 éve. A Tsz kiadása, Balmazújváros, 1974. 154 p.
Bán Aladár emlékezete. (Szerk.: ifj. Kodolányi János és Voigt Vilmos). Várpalota, 1974. 156 p.

Az 1971. november 3–4-én Várpalotán megrendezett emlékünnepe és tudományos ülészak anyaga.

Báth János: A kalocsai szállások településképe. (Kalocsai Múzeumi Dolgozatok 1.) 1975. 176 p.

A tanulmány foglalkozik a XVIII–XIX. századi Kalocsa társadalmi-gazdasági viszonyával, a határhasználat, a szőlőművelés kialakulásával, különböző formáival és azok fejlődésével.

Beck Zoltán—Goldman György—Réthy Zsigmond—T. Juhász Irén: Múzeumi ifjúsági táborok 1975-ben Békés megyében. A Békés megyei Múzeumi szervezet füzetei 3. Békés, 1975. 29 p.

Beck Zoltán—Körmendi János: Helytörténet és történelemtanítás. (Hogyan segíthet

a múzeumok a középiskolai történelemtanítást?) (A Békés megyei Múzeumi szervezet füzetei 1.) Békés, 1975. 50 p.

Beiträge zur Volkskunde der Ungarn-deutsch. (A magyarországi németek néprajzához.) Bp., 1975. 260 p.

Német nyelvű kiadvány, minden tanulmányhoz van magyar nyelvű összefoglaló.

Beke György: Szilágysági hepehupa. Kriterion, Bukarest, 1975. 230 p.

Szociográfiai riportok Szilágyság történelméről, népről, irodalomtörténeti emlékeiről.

Berkovits György: Vllágváros határában. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1976. 341 p.

A szociográfiai jellegű kötet Budapest agglomerációs övezetét vizsgálja. Felhasználja a szociológiai leírás, a mélyinterjú, a riport és a szépirodalom eszközeit. Történelmi visszatekintést is ad. Adatát — a személyes kutatásokon kívül — fővárosi és helyi katasztrófamentumokra támaszkodnak.

Berzensy emlékkönyv. (Szerk.: Merényi Oszkár.) Kiadja a Somogy megyei Tanács és a Vas megyei Tanács, Bp., 1976. 748 p.

Az elsősorban életrajzi anyagot tartalmazó kiadvány részletesen ismerteti Berzsenyi lakóhelyeit, alaposan dokumentálja költészetének kapcsolatait Somogy és Vas megyék irodalmi és közeletével, tárgyalja a helyi irodalmi élet fontosabb szereplőit és intézményeit.

Bényai Miklós: Hajdú-Biharban történt 1968—1974. Debrecen, 1975. 591 p.

A kiadvány az 1968—1974 közti időszak fontosabb, dátumszerűen rögzíthető megyei eseményeit tartalmazza a teljesség igénye nélkül. Az anyag zömét a Hajdú-Bihari Napló híradásából merítették. A kötethez szemelvény-, helynév- és tárgymutató kapcsolódik.

A boldogság felé. (Kárpátöntúli vázlatos története). Uzsgorod (Ungvár), 1975. 294 p.

Ez a könyv a szöveget történetírás első összefoglaló műve az ún. Kárpátöntúli (vagyis Kárpátalja) múltjáról és jelenéről.

A szöveg az eredeti kiadás magyar fordítása.

Castiglione Endre: A magyar városok címerei. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1975. 451 p.

A könyv színes fényképekben mutatja be a városok címereit és zászlóit, áttekinti a helységek történetét, különös tekintettel a felszabadulás utáni fejlődésre. A színes címerleírások alatti heraldikai magyarázatok találhatóak.

Cseke László: Dunakanyar. Bp., 1976. 159 old. (2. átdolgozott kiadás.)

A kötet összefoglaló tájleíratos művet nyújt az egész tájegységről. Ismerteti a táj geológiai történetét, vázolja évezredek történelmét, majd lexikonszerűen felsorakoztatott gyakorlati tudnivalókkal szolgál. Ezután következik az áttekintő térképre és 13 térképszelvényre alapozott részletes kaausz.

Cserenyák László: Nyíregyháza örökvtársága. Nyíregyháza, 1974. 123 old. (2. kiadás.)

A tanulmány az örökvtárság eseményeivel, lebonyolításával és a jelentőségével foglalkozik.

Dr. Czeglédi Imre: A gyulai harisnyagyár 75 éve. Gyula, 1975. 198 old. (Kiadja a Budapesti Harisnyagyár Gyulai Gyára.)

Dr. Czeglédi Imre: Munkácsy. Békéscsabán. Kiadja a Békéscsabai Városi Tanács, Békéscsaba, 1975. 187 old.

A szerző Munkácsy Mihálynak Békéscsaba-hoz fűződő kapcsolatait, az ott töltött évek eseményeit dolgozza fel könyvében. Végigkíséri Munkácsy életét egészen haláláig, kizárólag a csabai vonatkozásokra figyelve. Forrástértékű munka.

Dabas nagyközség évkönyve 1973. Dabas, 1975. 191 old.

A tartalomból: Az 1973. év története. Miták Ferenc: Adalékok Dabas városának esztörténetéhez. Fábian Miklós: Dabas történeti kronológiája (1264—1971). Csinos Antal—Farkas Józsefné: Történelmi arcképcsarnok. Fábian Miklós—Miták Ferenc: Fejezetek Dabas nagyközség néprajzából. Lófal Lajos: Az Alsódabasai Járás a Tanácsköztársaság idején.

Deresényi Dezső: Az esztergomi királyi palota. Corvina Kiadó, Bp., 1975. 51 old. + 36 kép.

Dokumentumok a magyar bányászat történetéből 1915—1919. (Összeállította: Erdmann Gyula és Pető Iván.) Kossuth, 1975. 627 old.

Egyed Akos: A parasztság Erdélyben a századfordulón. Bukarest, 1975. 301 old.

Étnográfia Juznih Slavena u Madarskoj. (A magyarországi délszlávok néprajza I.) Budapest, 1975. 159 old.

Délszláv nyelvű kiadvány magyar össze-foglalókkal.

Gilyén Nándor—Mendele Ferenc—Tóth János: A Felső-Tisza vidék népi építészete. Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1975. 215 old.

Dr. Fallér Jenő: Jó szerencsét! (Események, képek a bányászat múltjából.) Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1975. 167 old.

A mű a világ bányászatának fejlődésével összefüggésben ismerteti a magyar bányászat kezdetének történetét az őskortól a felszabadulásig. A munka kultur- és technikatörténeti, sőt népgazdasági jelentőségű, mert a nehéz küzdelmekkel teli múltot keresztül méltatja a jelent és irányt mutat a jövőbe, továbbhaladás felé. A kötet 124 db egykori történet- és szakiról. művészi képeknek reprodukciójával teszi szemléletessé és élvezetessé. A könyv alkalmas a bányászat és a bányászhatóság megismerésére is.

A tartalomból: I. Bányászatunk történelmi emlékei; II. Munkaeszközök, munkamódjai és bányászati alkotásai a feudális időkben; III. Bányászatunk élő örökségei.

Gazsi József: Fények a Börzsönyben. (Egy antifasiszta zászlóalj története.) Zrínyi—Kossuth, Bp., 1976. 236 old.

1944 nyarán és ősen — az országnak március 19-én bekövetkezett német megszállása, majd az október 13-1 Szálasi-féle hatalomátvétel után — a magyarországi antifasiszta ellenállási mozgalom mind erőtejesebben bontakozott ki. Egyre többen, munkások és értelmiségiek — közöttük katonaisztek is — rádobbantek, hogy az országot a biztos pusztulástól csak úgy lehet megmenteni, ha szembe fordulnak a hitleri fasizmussal, és a szabadságot a Vörös Hadsereggel vállalva, fegyveres harcra hívják ki. A Kommunista Párt vezetésével, a kommunista ifjúságok aktív részvételével kiterjedtebb ellenállási mozgalom szüle az egyetemi ifjúságot is megerinti. Az egyetemeken antifasiszta ellenállási csoportok jönnek létre, újságokat adnak ki, röplapokat terjesztenek. Tevékenységükhöz az egyetemi nemzeti századok révén igyekeznek szervezni keretet biztosítani, de a nyilaskoz ez felismerve, e félkatonai szervezeteket hamarosan feloszlatják. Az egyetemisták nehéz helyzetbe kerülnek, a nyugatra való kitelepítés veszélye fenyegeti őket. Ekkor alakul meg munkásifjakörből és egyetemi hallgatókból a Görgey-zászlóalj, amely keretet és lehetőséget adott a szervezett antifasiszta ellenállási tevékenység kifejtésére.

G. Sin Edit: Gyóni Géza Pest megyében és Budapesten töltött évei (1906—1910). Szentendre, 1975. Kiny. Studia Comitatus 2. k. ből. 401—431. old.

G. Sin Edit: Szentendre 30 éve (1945—1975). Kiadja a Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1975. 195 old.

A könyv a város fejlődésének összefoglaló áttekintésére vállalkozott a Pest megyei levéltár, a Statisztikai Évkönyvek, a sajtóanyag, valamint a város 34 intézményétől kapott jelentések alapján. A számos statisztikai adattal, fényképpel, bőséges forrás-megjelöléssel kiegészített szöveg híreles, tárgyilagos leírás egy város életéről.

Halász Péter: A termelőszövetkezeti mozgalom története Apátfalván. (Agrár-Értesítési Tanulmányok 3.) Akadémiai Kiadó, Bp., 1975. 115 old.

Hazánk, Magyarország. (Főszerk.: Erdély-Grúz Tibor.) Akadémiai Kiadó, Bp., 1975. 2 kötet. (3. átdolgozott kiadás.)

Hatalmas, hazánkat enciklopédiaszerű sokoldalúsággal bemutató kézikönyv. Földrajz, történelmi közigazgatási, politikai, gazdasági, egészségügyi, művelődési, tudományos, irodalmi és művészeti fejezetek alapos tájékoztatást nyújtanak a múltrol és a jelenről egyaránt. Részletes kronológia, statisztikai

táblázatok, gazdag illusztrációs anyag teszi hatékonyra. Adatal frissek, számos mutatója lehetővé teszi a sokoldalú visszakeresést.

A 700. évforduló előtt... Kiadó: 1974. 170 o.
A község 1977-ben ünnepli fennállásának 700. évfordulóját.

A méltó megünneplés előkészületével foglalkozik a kiadvány.

A tartalomról: Válogatás a helytörténeti gyűjtemény anyagából, az ünnepi beszédek, névsorosozat terve, A jubileumi bizottság névsora. Dokumentumgyűjtő pályázati felhívás. Bibliográfia a Kisbérrel 1975-ben megjelent cikkekről.

Hofer Tamás—Fél Edit: Magyar népművészet. Corvina Kiadó, Bp., 1975. 64 old. + 638 kép.

Dr. Huszár Pál: Thury György szerepe a dunántúli végvári harcokban (1564—1566). Várpalota, 1974. 191 old.

Ilyés Bálint: Kiskunsági krónika. Kunszentmiklós, 1975. 178 old.

Kiskunság, s elsősorban az itt élő népesség története 1745-ig.

I. Sándor Idikó: Pest megye néprajzi irodalma. (Kéziratok.) Szentendre, 1975. 205 old.

A gazdag anyagot feltáró bibliográfia a mai Pest megyére vonatkozó valamennyi eddig ismert néprajzi és helytörténeti vonatkozású kézirat anyagot adja közre témák szerint csoportosítva, nagy apparátussal, tudományos gondtal és alaposítással. A mű számos mutatót tartalmaz.

Kácsor László: Gemene. Gondolat, Bp., 1976. 139 old.

A szép kiállítású kötet gazdag, sikerült fotóanyaggal ad képet a táj szépségeiről. Emellett kitűnő, ritka állatfelvételek (szarvasok, vadászok), régi térképek teszik érdekessé a kiadványt. A kísérőszöveg a történelmi tudvalókat, a mai helyzetet jellemző adatokat tartalmazza.

Keeskes Gyula: Püspökládány újkori története helyneveiben. Püspökládány Nagyközség Tanácsa, 1974. 390 old.

Kemenesfalva 30 éve 1945—1975. Kiadta Vas megye Tanács V. B. Celldömölki Járási Hivatala és Celldömölki Nagyközség Tanácsa, Celldömölk, 1975. 78 old.

Dr. Kerecsényi Edit: Zala megye népi hímzése I. Zalai fehérhímzések. A Népművelési Propaganda Iroda kiadványa, Bp., 1975. 123 old.

A kötet Zala megye négy nagy néprajzi csoportjának (Göcsej, Hetés, Zalakomár, Mura-menti délszláv falvak) népi hímzéseiből közül ötvennégy mintát. A kevés öltés-elem (aposóltás, hurokoltás, lyukhímzés stb.) felhasználásával készült minták egyaránt megtalálhatók a női és férfi öltésekben, a tisztaszoba váncosain, agylepedőin, terítőin stb.

Király Iván: Az 1849. június 13-án lezajlott csornai ütközet krónikája. Csorna, 1976. 43 old.

Komárno és vidéke műemlékei. (Összeállította: Kajtár József) Komárno, 1975. 55 old.

Kósa László—Filep Antal: A magyar néprajz-történeti tagolódása. Akadémiai Kiadó, Bp., 1975. 230 old.

A kötet a bevezető, általánosabb kérdéseket tárgyaló tanulmányok után lexikonzerű, betűrendes felsorolásban ismerteti a magyar nyelvterületen megkülönböztethető mintegy kétszáz csoportot és tájat. Az egyes szócikkekben földrajzi helyüknek meghatározását, kialakulását, gazdasági, politikai és történelmi körülményeinek ismertetését, néprajzi jellegzetességeinek bemutatását találhatjuk.

Dr. Kós Károly—Szentimrey Judit—dr. Nagy Jenő: Szilágysági magyar népművészet. Kriterion, Bukarest, 1974. 229 old.

Könyvek Hajdú-Bihar megyéről 1945—1974. (Ajánló bibliográfia) Szerk.: Bényei Miklós. Debrecen, 1975. 138 old.

Körös menti Helytörténeti-Honismereti Közlemények 6. (Szerk.: Balogh György) Békéscsaba, 1976. 136 old.

A tartalomról: A honismereti-helytörténeti mozgalom helyzete Békés megyében 1938—1975 (Dr. Kőteles Lajos), Mivel foglalkoznak a honismereti szakkorok? (Balogh György), Eltűnt falvak nyomozása (Dr. Bereczki Imre), Honismeret és bejegyzés (Szőlősi Ferenc), A helytörténeti kutatás helyzete Szarvason (Dr. Tóth Lajos), A déványai honismereti szakkor és munkaközösség (Dr. Bereczki Imre).

A ladányi torony tetejébe... (Hortobágyi és sárréti népdalok) (Beneze Lászlóné gyűjtése) Püspökládány, 1974. 119 p.

A kötet 105 népdalt tartalmaz. A jegyzeteket Szűcs Sándor írta, a rajzokat dr. Sólyom Sándor készítette, a kottákat Varga István rajzolta.

Liget László: A Balaton és szabályozása. VIZJOK, Bp., 1974. 91 old.

A kiadvány a történelemelőtti időktől napjainkig kiséri végig a Balaton és vidéke fejlődését, a szabályozási, felhasználási, fejlesztési kísérletek, tervek, megvalósulások történetét, problematikáját. Régészeti, természetrajzi, prognosztikai stb. dokumentumokat egyaránt felhasználva ad komplex képet a Balatonról és környékéről.

A mai Nógrád megye községeiben 1915—1918 között működő nemzeti bizottságok és földigénylő bizottságok vezetői és tagjai. (Összeállította: Leblanc Zsoltin.) Kladja a Nógrád megyei Levéltár, Salgótarján, 1975. 47 p.

A martosi falmúzeum. Komárom, 1976. 16 p.

A szlovák és magyar nyelven megjelent ismertető röviden ismerteti a Nyitra és a Zsitva folyó összefolyásánál fekvő település történetét, építészeti hagyományait, s bővebben tárgyalja a falmúzeumnak berendezett épületét. A közötti szöveget fényképek egészítik ki.

Mesterházi Lajos: Vizszontálás. Magvető, Bp., 1974. 119 old.

Szociográfikus, riporterszerű beszámolók Pest megye jelenkori társadalmi viszonyairól.

Mezőkövesd város monográfiája. (Szerk.: dr. Sárközi Zoltán és dr. Sándor István.) Mezőkövesd, 1976. 798 old.

Geológia, földrajz, részletes történelem, antropológia, néprajz.

Mészáros Sándor: A Tanácsköztársaság és a vajdaságiak. Újvidék, 1974. 170 old.

A szerző a rendelkezésre álló dokumentumokat és a még élő résztvevőket fogja valótára: az országos események vajdasági hullámverését s az országos és regionális jelentőségű események vajdasági szereplőit ismerteti. A rohamosan romló közzétételi viszonyok miatt tiltakozás, a tüntetések és sztrájkok, a régi hatalom talajvesztése, évszázados biztonságának megrendülése itt is hasonlóképpen játszódott le, amint a Monarchia más területein, sőt az eszelen vérontás-előli menekülő katonaszökevények, az un. zöld káderosok egyik fő gyűléző és menedékhelye éppen a Szerémség volt.

A mi utcánk. (Mezőkövesd községe nagyközség utcaneveinek bibliográfiája). (Összeállította: Balogh György). A nagyközségi és járási könyvtár kiadványa, Mezőkövesd, 1974. 28 p.

Miskolc város felszabadítási harcainak elcsétt szovjet katonák sírjainak története. (Készítette: Perényi Károly) Miskolc, 1974. 21 old.

Miskolczi Miklós: Az első évtized (Duna-pentelétől Dunaujvárosig). Dunaujváros, 1975. 180 old.

Míves Ottó: Kismaros község története. Kismaros, 1974. 134 old.

Müller Géza: Mohács felszabadulása (1944–1945). Kiadja a Mohács Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, Mohács 1975. 48 old.

Nagy Gyula: Parasztság a vásárhelyi pusztán. Békéscsaba, 1975. 662 old.

Nagy Gyula pályája egy tanyai népiskolából indult el, ahol egy kis múzeumot rendezett be. Majd szülővárosa egyik iskolájának muzeális gyűjteményét közgyűjteménnyé szervezte s azt jelenleg is vezeti. Kutatási területe a hagyományos paraszti gazdálkodás a Vásárhelyi-pusztán. Munkájának gyűmölése a „Hagyományos földművelés a Vásárhelyi-pusztán” és a „Paraszti állattartás a Vásárhelyi-pusztán” c. könyvi, melyek forrásul szolgálnak mind a néprajzosoknak, mind az egyéb szakterület művelőinek. Emeltet könyveit e kötet követi, amely a hagyományos paraszti életmód bemutatására törekszik. Tevékenységét figyelemmel kíséri a nemzetközi szakirodalom is, a Zettschrift für Ethnologie két tanulmányát jelentette meg. Munkásságába szervesen beletartozik az „Orosháza története és néprajza” c. monográfia, valamint múzeuma évkönyveinek szerkesztése is.

Národopis slovákov v madarsku. (A magyarországi szlovákok néprajza.) Budapest, 1975. 186 old.

Szlovák nyelvű kiadvány, a tanulmányok után magyar nyelvű összefoglaló is található.

Népfrentmozgalom Hajdú-Bihar megyében 1937–1975. (Bibliográfiai és levéltári tájékoztató.) Debrecen, 1976. 285 old.

A forrásbibliográfia tartalmazza a népfrentmozgalom 1937–1975 közötti megyei eseményeiről tudósító, s azokat kommentáló egykorú sajtóközlemények címleírását, esetenként rövid magyarázó jegyzettel kiegészítve. Az összeállítás tartalmilag felöleli a Márciusi Front, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, a Magyar Függetlenségi Népfrent és a Hazafias Népfrent tevékenységét.

Oláh József: Az akasztó-vésztői uradalmak gazdálkodása a XIX–XX. század fordulóján. (Agrártörténeti Tanulmányok 1.) Akadémiai Kiadó, Bp., 1975. 283 old.

A könyv azt a folyamatot tükrözi, amely a mezőgazdaság kapitalista átszervezéséhez vezetett a XIX–XX. század fordulóján. A legendás Viharsarok egy részének több mint fél évszázados történetén mutatja be a nagybirtokos gazdálkodás objektív (vetésforgó, talajművelés, takarmányozás stb.) és szubjektív (munkaerő-összetétel, bérézés stb.) körülményeit. Gazdag levéltári anyag és nyomtatásban megjelent munkák alapján választott mindazokra a kérdésekre, amelyek az új gazdálkodási viszonyokkal kapcsolatban felvetődtek.

Papp Zoltán Sándor: A beregdaróczi emberek élete. Natura, Bp., 1975. 280 old.

A beregdaróczi parasztek, uradalmi cselédek életét; munkáját, ünnepeit, emberi kapcsolatait és alkotásait ismerheti meg az olvasó ebből a könyvből. Az adatközlők elbeszélése nyomán megismerjük a falu századvégi rendjét, szinte átéljük a beregi emberek gondjait és vidámabb perceit. A mű agrártörténeti és néprajzi szempontból egyaránt sok érdekes adatot tartalmaz.

Pölskei Ferenc-Takács Ferenc: Dunántúli történetek. Gondolat, Bp., 1976. 208 old.

Szociográfiai riportok a volt uradalmi cselédek helyzetéről, a pápai kollégistákról, a kisalföldi lengyárak munkásairól, az olajfi-

nomtóban dolgozók életéről, az Almásfüzitől Timföldgyárról. A szerzők elsősorban magnetofonszóvegekből készült összeállításokkal igyekeznek bemutatni a társadalmi változásokat.

Régi házak Pest-Budán. (Főszerk.: Perekházy Károly) Műszaki Kiadó, Bp., 1976. 197 old.

A kötet ötven budapesti műemlékház helyreállításával kapcsolatos építészeti problémáiról tájékoztat. Együttal történeti és építészettörténeti áttekintést is ad, valamint fotókkal illusztrálja a rekonstruált épületeket és a különböző munkafázisokat.

A Rákóczi szabadságharc és Nógrád megye. (Dokumentumválogatás és ajánló bibliográfia). (Összeállította: dr. Czipó Ernőné és Leblancné Kelemen Mária). A Balassi Bálint Nógrád megyei Könyvtár és a Nógrád megyei Levéltár kiadványa, Salgótarján, 1976. 69 p.

Schneider Miklós—Szomszéd Imre: A Kis-Zagyvavölgye termelőszövetkezeti mozgalmának 25 éve. A Tsz kiadás. 1975. 88 old.

Seres Péterné: Jász-Nagykun-Szolnok megye kialakítása. Kiadja a Szolnok megyei Levéltár. Szolnok, 1975. 69 old.

Somogy megye múltjából. (Levéltári Evkönyv 6.) (Szerk.: Kanyar József), Kaposvár, 1975. 321 old.

A tartalomról: A fonyódi járás középkori településhálózata (Müller Róbert), A somogyi konvent II. Ulászló-kori oklevelével (Komjáthy Miklós), A nagyzemeri szerkezet és szemléletmód kialakulása a merynyi uradalomban (Tóth Tibor), Francia menekültek Magyarországon a II. világháború idején (Lagzi István), Egy zselici mikrotáj gazdaságtörténete a felszabadulás után (Szili Ferenc).

Somogy néprajza (Főszerk.: Bakay Kornél) 1. Egyűd Árpád: Somogyi népköltészet, Kaposvár, Somogy megyei Múzeum Igazgatóság, 1975. 511 old.

A kötet összefoglaló képet kíván adni Somogy népköltészetének főbb részéről, értékeit csaknem mindegyikéből bemutatva néhány típust. A somogyi dalok, balladák közül azokat a változatokat is tartalmazza, amelyeket előadójuk más tájról vitt oda, és ezek a variánsok szoros kapcsolatban vannak a somogyi változatokkal.

Sikota Győző: Herend porcelánművészete. Műszaki Kiadó, Bp., 1976. 238 old.

A másfél évszázados herendi porcelángyártás történetét tárgyalja a kötet, bemutatva — fotókon — a legfrissebb termékeket is. A különböző mutatók között különleges fontosságú a porcelánjegyek mutatója.

A Tanácsok tevékenysége. Statisztikai Kiadó, Bp., 1975. 99 p.

A kiadvány 1950-től 1974-ig ismerteti a magyarországi tanácsvezetek fejlődését. A kötet felét színes grafikonok (megyei különbségeket mutató térképek), valamint táblázatok teszik ki.

Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből és testvéri együttműködéséről a román néppel. I. Magyar nemzetiség. (Szerk.: dr. Bánfalvi László) Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1976. 410 old.

A társadalom osztályszerkezete és rétegződése megénekelt.

(Személyi és háztartásadatok az 1973. évi mikroencenzus alapján.)

Statisztikai Kiadó, Bp., 1975. 371 p.

A kiadvány folytatása a hasonló című műnek (1975), és az abban közölt adatokat (demográfiai és foglalkozási) területi részletezésben (Budapest, Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Szeged, valamint a megyék külön-külön) teszi közzé táblázatos formában.

Mocsáry Lajos hitvallása¹

Harcokban, alkotásokban, csalódásokban gazdag, *golgotás* élet tárult fel előttünk az előadásokból. Egy nagy történelmi korszakon, több mint fél évszázadon ívelt ez a pálya. Hullott rá fény is, az ünnepelt hazafit megillető dicsfény a legnépszerűbb párt élén, és hullott a rágalom is a hazaáru-lók szégyenpadján, hogy aztán megérje negyedszázados itthoni számkivetettségben a magyar Messiások sorsát: a húsvétalan eltemettetést. Nem volt mentes e pálya az útkeresők botlásaitól, a hívők elfogultságaitól, nem szükölködött tévedésekben és illúziókban sem. Volt azonban e hánytatott életben valami állandó és maradandó, végighúzódott rajta néhány, történelmi tapasztalásokon és politikai felismeréseken nyugvó alapelv, amelyekhez, mint hitvalláshoz változatlanul ragaszkodott. Engedjék meg, hogy befejezésül — nem lezárásul — Mocsáry politikai krédóját, a következő-tesen hirdetett és maradandó elveket még egyszer felvillantam.

Az első, amelyet a távolról is szívszorongva figyelt szabadságharc tanulságaiból vont le, a kérdések kérdése, amelyen szabadság, függetlenség, civilizáció sorsa áll vagy bukik, — a magyarság és az együttélő népek egymáshoz való viszonya. „A sors úgy akarta, hogy többen lakjunk egy hajlékban, el kell fogadnunk sorsunkat, s megnyugodni abban, amin változtatni nem lehet.” Abból a változtathatatlan realitásból, hogy a haza több, történelmi sorsközösségben együttélő nemzet közös hazája, Mocsáry klasszikus liberális felfogásában szükségképpen következik az egyenjogúság elismerése, egymás megbecsülése. „A nemzetiség kifejlése koránt sincs ellentétben a népek szellemi és anyagi kifejlésével, a fajhozi ragaszkodás koránt sincs meghasonlásban a közös emberiségi cél felé törekvéssel.” Saját nemzetbeli bélyegét senkinek sem kell szükségképpen letenni azért, mert más nyelvet tanul, mert más népekkel él együtt. Legfőképpen az nem áll, hogy saját nemzetiségünk nagyságát a másokon való uralommal lehet mérni. „A szabadság elérhető mások leigázása és folytonos fékentartása nélkül is, sőt az egyes nép szabadságának legfőbb garanciája más népek szabadsága — az általános szabadság.”

A liberális lecke felmondásának, a 48-as keserű tapasztalatok után akár absztrakt idealizmusnak tűnhetnének e sorok, ha nem az abszolutizmus sötét éveiben, éppen a tiszta liberális elvek védelmében, a levert és elnyomott Magyarországon való alkalmazása érdekében íródtak volna. A másik oldalról nézve: a közös hazáról, a haza üdvének a nemzetiségi rész-érdek fölé helyezéséről mondtak lehetnének az uralkodó nemzet naciona-

¹ Elhangzott 1976. X. 26-án, az MTA és a Magyar Történelmi Társulat által, Mocsáry Lajos születésének 150. évfordulójára rendezett emlékünnepeken.

lizmusának szólására írott variációk is, ha a tanulság és program nem első-sorban saját nemzetének szólott volna. Azok, írta Mocsáry már 1858-ban, „kik azt hiszik most is, hogy nemzetiségünk csak úgy gyarapodhatik, ha számunkat szaporítjuk s folytonosan a legnagyobb féltékenységgel küzdünk felsőbbbségi állásunk mellett: vegyék fontolóra a múltak keserű tapasztalatait, legyenek józanok és méltányosak... Mondjunk le örökre azon szándékról, hogy nemzetiségünket a többi honunkban létező nemzetiség rovására terjesszük”.

Ekkor és később, élete végéig síkraszáll a hazafiság fogalmának és társadalmi térfogatának szűkítése ellen. „A felkapott jelszavak közt egy sincs szerencsétlenebb, mint a hazafiságnak azon értelmezése, mely legújabbban szokásba jött. Magyar = hazafi, nemzetiségi = hazaáruló... Jaj volna ennek az országnak, ha lakóinak fele hazaárulókból állana...”

Ugyancsak a pálya kezdetén, az alkotmányos közjáték idején, 1860—61-ben fogalmazza meg az előbbivel összeesendő alapelvet: nemcsak a haza közös, de a haza függetlensége is: magyarok, szlávok, románok csak együttesen tudják kivívni és megtartani azt. Ezen a gondolatsoron következő logikával végighaladva jut el nem egyszerűen a kiegyezés — a közösügyi rendszer — tagadásához, hanem ahhoz a valós és távlatos ellenalternatívához, amelyet Kossuth az 1860-as években fogalmazott meg: a Habsburgok ausztriai birodalmával való szövetséget, a nagyhatalmú birodalmi eszmének való behódolást, csakis az egyenjogú dunai népek szövetségével lehet ellensúlyozni. A Monarchia nemzeteinek az önállóságon alapuló szövetezése, s a magyarországi nemzetiségekkel való összefogás — amelynek feltételeit, kereteit és egyúttal korlátait az előadások vázolták — ez az a függetlenségi program, ez az a nemzeti eszme, amelyet Mocsáry az 1868. évi nemzetiségi törvény tárgyalásakor, az 1871. évi cseh kiegyezés meghíúsulása, majd Miletics Szvetozár bebörtönzése és Bosznia okkupációja ellen protestálva, aztán a 80-as évek türelmetlen magyarosítási kampányait bírálva tántoríthatatlanul és fáradhatatlanul propagált.

Legnagyobb szorongatásainak idején, 1887 februárjában írta halasi választóinak. „Ha ki akarjuk vívni hazánk önállóságát és függetlenségét, azt csak úgy tehetjük, ha sikerült e törekvésben a haza összes polgárait egyesíteni. Lehet-e ezt képzelni azon esetben, ha a magyarság hadilábra helyezkedik, szemben a többi nemzetiségekkel? Végzetes csalódás volna az osztrák sas szárnyai alá bújva remélni az általános magyarosítás keresztülvitelét... ennek ára nem volna más, mint hazánk függetlenségének feladása.”

Mi volt ebben a kézenfekvő logikában a kivételes, a jószerivel egyedülállóan nagy a századvégén? Mi volt az új mozzanat e programban, amelynek evidenciája a szabadságharcot megélt reformnemzedék liberális államférfiaiban a 60-as évek során még nem ködösödött el? Az, hogy az eluralkodó nacionalista illuzionizmus bűvöletétől el nem kábítva, terrorjától meg nem félemlítve, napirenden tartotta és újrafogalmazta a dualista realitás egyetlen logikus és reális ellenalternatíváját.

„Miként jó érintkezésbe és kapcsolatba a nemzetiségi kérdés a közösügyi rendszerrel?” A rendszer hívei azzal érvelnek, hogy a kiegyezés — bár nem adta vissza a teljes állami szuverenitást — biztosítja a magyar szupremáciát, és magyarosítás állami eszközeit; a dualizmus a magyar nemzeti törekvések szilárd talapzata poliglott államunkban. E gondolatmenet logi-

káját nem lehet tagadni. A kérdés az, mit tart a nemzet, mit a függetlenségi párt előbbreválóinak: a magyarosítást vagy a függetlenséget. Ha az előbbit, ha ragaszkodik a nemzetiség terjesztéséhez és a hegemoniához, akkor el kell ismernie, hogy eme cél valószínűsítésére a dualizmus a legkedvezőbb forma, jobb, mint a perszonálunió, vagy a teljes önállóság. Ha viszont belátja, hogy az erőltetett magyarosítás utópia, hogy a szabad államot csak demokratikus biztosítékkal, a szabadságjogokkal, választójoggal, demokratikus önkormányzattal lehet kivívni, ha a függetlenséget tartja a fő célnak és eszménynek, akkor meg kell egyeznie a nemzetiségekkel. „Választani kell a két politika között. Vagy a magyarosítás, vagy a függetlenség. Mind a kettőt együttesen komolyan folytatni nem lehet... A párt még mindekkoráig nem vetett számot ezzel a helyzettel... Ragaszkodik a magyarosításhoz is, a nemzeti függetlenség kivívásához is... Két malomkő közé akarja tehát helyezni a magyarságot, ugyanazt a helyzetet akarja előidézni, mely 1848-ban fennforgott.”

Mocsáry krédójában nemcsak a politikai tisztánlátás és tisztánfogalmazás, nemcsak az alternatíva kibúvót nem tűrő felvetése a jelentős, hanem a hozzárendelt emberi-politikusi magatartás is: a hitvallás morális vállalása. „Szóval és írásban a piacra vittem a bőrömet — írta utolsó cikkében, a radikális *Szabadgondolat* számára — le is húzták rólam, mint egykor szent Bernátról a pogányok, de én is úgy tettem, mint ő, ki panyókára vetette saját bőrét, s úgy prédikált tovább...” Ez az etika, ez a sors, félig vagy egészen megnyúzva tovább prédikálni: néhány szocialistán és Adyn kívül csak Mocsárynak adatott meg a dualista Magyarországon.

A kérdésnek, miért vállalta, aligha van értelme. Vállania kellett, mert függetlenségi volt, hazafi és demokrata, alkalmasint a legigazibb függetlenségi az itthoniak között, aki a hajdanvolt, világrányított és progresszív liberalizmus hagyományát őrizte, és korszerűsítette egy gyorsan változó polgári társadalomban, fehér holló a fekete varjak seregében. De miért és miben bízott számkivetve az elszabadult nacionalista szenvedélyek túláradásakor is? Belső emigrációjának tizedik évében feltette magának a kérdést, ha egyszer mi is, a nemzetiségek is a faj és a nyelv iránti természetes szeretetre hivatkozunk, „miként fogunk most már ily összeütköző érzelmekkel politikát csinálni?... Miként alapítsunk politikát a faj és a nyelv szeretetére, mely az ellenfél irányában gyűlölséggé fajul, annál inkább, minél forróbb, minél szívósabb? Ki tegyen törvényt a harcban álló érzelmek között?” A kérdés XX. századi — a válasz a XIX. századé: „semmi más, mint a józan ész, a higgadt mérlegelés”. A Ráció, mint megoldás, kevésnek bizonyult, legfeljebb vigasznak volt jó, annak talán ma is jó. Hiszen mondhatunk-e többet, okosabbat, mint amit Mocsáry írt 1888-ban, karánsebesi román választóinak: „Elfogadni békével azt a tényt, hogy a hazában különböző nemzetiségek laknak, elfogulatlanul és igazságosan mérlegelni azt, amit egyrészt az egyenjogúság, másrészt az állami egység követel: ebben fékszik egyedüli lehetősége annak, hogy... az ország állami függetlenségét biztos alapra fektessük.” Az „igazságos értelem” századunk kritikus pillanataiban megbukott, de Mocsáry értelmes igazsága ittmaradt, nemcsak korának szólt, hanem egész századunknak és nemcsak saját országának, hanem a tágabb hazának, az egész Dunatájnak.

Dr. Hanák Péter

Természetjárás és honismeret¹

A tágabb értelemben vett haza, s a szűkebben értelmezett szülőföld, a bennünket körülvevő környezet megismerésére irányuló törekvés nem új. E gondolat s fogalom együtt született, majd alakult a haza-tudattal. Legjobb íróink, költőink, tudósaink a reformkorban — sőt már azt megelőzően is — a hon, a haza földrajzi és természeti környezetének megismertetésére bíztattak. A honra, a természetre vonatkozó megismerő, gyűjtő és feldolgozó tevékenység már a felvilágosodás mozgalmával jelentkezik, de igazán a reformkorban kezd terebélyesedni, s egybeesik a polgári nemzettévalás folyamatával.

A honismereti tevékenység a Hazafias Népfront irányításával, segítségével az 1960-as évektől bontakozott ki. Ez a korszerű közművelődési forma a hazafias nevelésnek olyan lehetőségeit rejti magában, amit a természetjáró tevékenység sem nélkülözhet.

A honismereti mozgalmat és a helytörténeti tevékenységet kezdetben különböző módon értelmezték. Az elmúlt másfél évtized alatt tisztázódtak a fogalmak. Míg a honismereti mozgalom igen széles, átfogó tevékenységet fejt ki — addig a helytörténet, a természetjárás, a néprajz, műemlékvédelem stb. annak csak egy-egy területe, része. Mint látjuk, ma a honismereti mozgalom keretein belül igen sok elméleti, gyakorlati tevékenység megfér. Úgy gondolom, nem véletlenül találjuk a honismereti mozgalom támogatói között a Természetbarát Szövetséget.

Miben azonos, vagy hasonló a honismeret és a természetjárás célkitűzése? Mindkettőnek fontos feladata a nevelés és önművelés. Említettem a honismereti tevékenységet, s a természetjárást mint új, korszerű közművelődési formát. S most arra gondolok, hogy egy olyan túra, amelyikben a honismeret munkásai és a természetjárók együttműködnek, modellje lehet a közművelődési tevékenység továbbfejlesztésének is. Tudom, hogy természetjárást, túrát akkor is vezettek, szerveztek, amikor nem volt honismereti mozgalom. Úgy gondolom mégis, hogy egy szervezett túra értékét nem csökkentik, hanem inkább színesíti, fokozza a honismerettel, helytörténeti ismeretekkel való bővítés.

A fentiek igazolására már történtek kezdeményezések. Debrecenben a Hazafias Népfront Városi Honismereti Munkabizottsága 1975-ben a Természetbarát Szövetséggel együtt rendezte az október hatodikai túrát és megemlékezést. Az emléktúra így sikeresebb volt, mint ha a két szerv magában rendezi meg. A túra végcélja a város nyugati határában, Nagy Sándor József tábornok — a későbbi aradi vértanú — emlékoszlopánál volt. Itt találkoztak a Természetjáró Szövetség csoportjai, a Hazafias Népfront Városi Honismereti Bizottságának tagjai, s a honismereti szakkörök küldöttségei. Ennek a túranak többféle haszna is volt. Néhány résztvevő — különösen a honismereti szakkörök tagjai közül — először járt a szabadságharc egyik utolsó csatája, az 1849. augusztus 2-i ütközet színhelyén. Megismerhette nemcsak e történelmi helyet, hanem az idevezető utat is.

¹ A Hajdú-Bihar megyei és Debrecen Városi Természetbarát Szövetségek Elnökségeinek rendezésében, a XIII. Természetbarát Hét keretében, 1976. február 19-én elhangzott előadás rövidített szövege.

Ez a lakóhelytől való tájékozódás, a helyismeret jó előgyakorlatának is tekinthető. Az ünnepi beszédből megismerhettük a csata előzményeit, lefo-lyását, a korabeli terepet, s a szabadságharc következetesen Kossuth-párti tábornokának személyét is. Mind a megemlékezés, mind pedig az azt követő koszorúszások sokkal hatásosabbnak bizonyultak az együttes szervezésben. Jó kezdeményezés ez arra is, hogy minél többen kedvet kapjanak a természetjárásra, s magát a természetjárást így sokkal tartalmasabbá, élmény-szerűbbé tegyük. Mivel a felnőttek mellett iskolai honismereti szakkörök tagjai is részt vettek a túrán, jó lehetőség nyílt az ifjú, a középkorú és az idősebb generáció közötti közeledésre és megértő együttműködésre.

Az irodalomnak is fontos szerepe lehet lakóhelyünk alaposabb, mé-lyebb megismerésében. Amikor tájról, tájegységről beszélek, sokkal többet értek alatta, mint a szűkebb lakóhelyet. A helytörténet helyett egyre in-kább tájtörténetről beszélünk. Sőt ezen is túl kell lépni, hisz szigorúan zárt tájegységgel is alig találkozunk. Debrecen tágabb környezetét, termé-szeti adottságát szemlélve megállapíthatjuk, hogy lakóhelyünk több, egy-mástól jelentős mértékben eltérő táj találkozásánál alakult ki. Itt szögellik egybe a város közvetlen környékén található gazdag televényű lösztakaró, ami hazánk egyik legjobb búza- és kukoricatermő vidéke. Nem messze van a Hortobágy folyó, s a tágabb értelemben vett Nagy-Hortobágy. Eddig hú-zódik le északról a hatalmas, de már nem összefüggő kocsányos tölgyerdő övezete. Mellette a Nyírség homokbuckás területe, s a város keleti részéig elnyúlnak az Érmellék dombjai is. Ha természetjárás közben szemügyre vesszük az említett tájakat, azt kell látnunk, hogy környékünk csak látszó-lag egyhangú.

A költők és az írók alkotásaikon keresztül vallanak, s gyakran az ő szemükkel ismerhetjük meg jobban szülőföldünket. Akár a debreceni, a békési vagy a zalai tájról van szó, az arról alkotott irodalmi kép aszerint változik, hogy milyen a szerző szemlélete, mit ragad ki a táj múltjából, jel-legzetességéből, változásaiból. Kitűnő tájélményt lehet szerezni természet-járás közben, ha megszólaltatjuk az írókat, költőket.

A bakonszegi *Bessenyei*, az áldosdi *Kölcsey*-kúria, Debrecen nagy poétája: *Csokonai*, a fűvész és költő *Fazekas, Gulyás Pál*, a Nagyerdő sze-relmese *Tóth Árpád*, a balmazújvárosi *Veres Péter*, mind másként éreznek és szólnak. Mind úgy írnak, hogy a tájból nőttek ki, jól ismerik szülőföld-jük adottságait, természeti szépségeit, történelmi örökségét.

Megható az a szülőföldhöz, tájhoz való ragaszkodás, ami *Csokonai Vi-téz Mihály* Visszajövetel az Alföldről című versében megnyilvánul:

Hála, hála az egeknek,
Végre már megnyughatom,
Hogy a tiszai téreknek
Levegőjét szíhatom.

Minden föld ugyan hazája
A jó embernek: való!
De mégis szülötte tája
Mindennél előbb való.

A természetben való túrázás, barangolás emléke szinte élete végéig elkíséri az embert. Különösen mélyen él a szülőföldünkkel való ifjúkori kapcsolat. *Tatay Sándor* Szülőföldem a Bakony c. könyvében így eleveníti fel ifjúkori emlékeit: „Teszér határát éppúgy átszelték a Bakony felől csörgedező patakok, de bővizűbbek, mint a miénk. Itt-ott kis tóvá szélesültek, vagy tavakat alakítottak ki rajtuk a molnárok... Már gyermekkoromban számtalanszor tettem meg az utat Tamásitól Teszérig a gabonás zsákok tetején és vissza a liszttel.

Nem örül már Ledóék malma, nem tudom áll-e még korhadó kereke, de én ma is hallom az egész épület szüntelen rengető ütemes morgását!”

Úgy szerethetjük meg igazán túráink, barangolásaink közben tájainkat, ha minél sokoldalúbban ismerjük meg környezetünk természeti értékeit, szépségeit, múltját, hagyományát, műemlékeit, néprajzi és népművészeti jellegzetességeit.

Dr. Szamosújvári Sándor



Kályhacsempe (Vérmező)

X. Országos Ifjúsági Honismereti Tábor

(Karcag, 1976. július 18—30.)

Tizedik alkalommal gyűltek össze középiskolások, szakmunkás tanulók, ifjúmunkások, főiskolások és egyetemisták, hogy elkötelezettségükről, hazánk iránti szeretetükről tanúbizonyságot tegyenek. Szándékuk szerint is és munkájukkal is azt a programot valósították meg, amelyik a cselekvő hazafiságot vallja magáénak. A KISZ központi bizottságának és a Hazafias Népfrontnak az érdeme, hogy ezek a honismereti táborok megvalósultak. Elsősorban olyan fiatalokat hívtak meg, akik korábban részt vettek már ilyen munkában, többek között pályázatot írtak, szakkörökben tevékenykedtek.

Ebben az évben Karcag városa adott otthont ennek a tábornak. Szívesen és örömmel vállalta a megtisztelő feladatot. Kitűnően vizsgázott vendéglátásból. A fiatalok munkáját pártoló figyelem és segítőkészség bátorította mindenfelől. Nemcsak a hatóságok, de a város egész lakossága azon volt, hogy a tábor munkája minél eredményesebb legyen, minél teljesebb és sokoldalúbb ismeretek birtokába jussanak a fiatalok. Mindenki tudta és érezte, hogy milyen fontos ez a munka — ezért segítette. Megértették ezt az ország minden tájáról összesereglett fiatalok is, s önként vállalt feladataikat maradéktalanul teljesítették.

Az előkészítő munkában több fontos szempontra kellett ügyelnünk. Mindenekelőtt arra, hogy a városban folyik a kutató munka, úgy kellett a programot meghatározni, hogy azok a témák kapjanak hangsúlyt, amelyek valóban a legfontosabbak, leginkább jellemzőek. Ezeket keresztül a fiatalok képet kaphatnak Karcag múltbeli és jelenlegi életéről, gondjairól, hagyománytiszteletéről és a ragaszkodásáról ezekhez a hagyományokhoz.

Karcag a Nagykunság központja. Aki megismerkedik a város múltjával és jelenével, az egyúttal az egész Nagykunságról is képet alkothat magának. A Nagykunságról általában keveset tudunk, sajátos múltja pedig majdnem ismeretlen az átlagosan tájékozott emberek előtt. A 13. században beköltöző kunok életformája olyan volt, mint a honfoglaló magyaroké pár száz évvel korábban. Katonai erejükre számítva a királyok a központi hatalom érdekében különböző kiváltságokkal erősítették meg és kötötték magukhoz a kunokat. Így a századok folyamán kialakult az a sajátos állapot, amelynek következtében a Kunság lakosai kollektíven, a nemességhez hasonló kiváltságokat vallhattak magukénak. Hasonló joguk a határvidékek katonáskodó lakosainak — pl. a székelyeknek — és a hajdúknak volt.

A török kiűzése után fél évszázadra elvesztették ezt a kiváltságot, és majd csak 1745-ben szerezték vissza önmegváltással, amelyet *redempció* néven tartunk számon. Ennek az eredménye sajátos belső fejlődésben jut kifejezésre. A lakosság egyik — nagyobb — része birtokon belül került, míg egy kisebb rész kiszorult, de személyükben valamennyien szabadokká váltak. Társadalmilag és gazdaságilag a redempció ketté osztotta a lakosságot, megindult a küzdelem a birtokba kerülésért, illetve a meglevő kiváltságok védelmében. Ebben a küzdelemben a birtokosok olyan rendszert építettek ki a maguk védelmére, amelyik hosszú távon biztosította számukra a szerzett előnyöket. Ez természetszerűleg maga után vonta azt, hogy minden rést bezártak, így a szerzett előnyök az általános társadalmi fejlődés mellett elvesztek, sőt a múlt század végén már egyenesen hátrányt jelentettek, mert gúzsba kötötték a többit, jobbat akaró szándékokat is. Az életet a megszokás, a hagyományokhoz kötődés, a kialakult rendszer irányította. A mai napig kísértének ezek a jelenségek, a kutató érdeklődés lépten-nyomon találkozik is velük.

Az is jellemző a városra, de a Nagykunság egészére is, hogy a gazdasági élete eléggé külterjesen volt megszervezve. Az ármentesítések előtt a legeltető állattartás

és a gabona monokultúrás mezőgazdasági termelési szerkezet volt rá a jellemző. Ez az ármentesítések után úgy módosult, hogy a szántóföldek elfoglalták a réteket, legelőket, visszaesett a nagyarányú állattartás. Ugyanakkor ezt nem követte egy intenzív, a belterjességre törekvő mezőgazdasági művelés, aminek az lett a következménye, hogy a nagyhatárú mezőváros tanyavilága bár számszerűen növekedett, a gazdasági súlya és jelentősége nem követte ezt a növekedést, mint például a dél-alföldi tanyavilágban.

Az elmúlt évtizedekben nagyarányú változások zajlottak le. A Nagykunságban alakultak meg először a termelészövetkezeti községek, s jelenleg erős nagyüzemi termelési rendszer jellemzi a Nagykunság mezőgazdaságát. Emellett az ipar is fejlődött. Karcagon ma már a keresőképes lakosság nagyobbik része ipari munkás. Ez a tény számunkra szükségessé tette, hogy a változó életformát vizsgáljuk. Ritka kivételes alkalom, hogy egy családon belül megfigyelhessük a paraszti életformáról a munkás életformára való áttérést és nyomon kísérjük a változással járó jelenségeket.

Ezek a megfontolások készítettek arra minket, hogy a 12 téma kiválasztásánál a helyi lehetőségeket vegyük figyelembe. Arra is ügyeltünk, hogy az egyes témák ne legyenek elszigeteltek, hanem egymáshoz igazodjanak, egymást kiegészítsék, egymásba átfolyjanak. Az egységben látás előnyével a résztvevők kitekinthettek, láthatták a témájukon túli jelenségek rendszerét is. A mai fiataloknak fontos megismerniük a teljes valóságunkat, amelyben benne van a közelmúlt eseményeinek, életrajzainak, mozgalmainak a sokasága, de ugyanúgy beletartozik mindaz az ismeret és tudás, mely népünk tudatában ma is él és munkál.

Amikor tehát a klasszikus néprajzi témákat is a vizsgálat középpontjába állítjuk, ezt nem azzal a szándékkal tesszük, hogy a szakemberek által elmulasztott gyűjtéseket pótoljuk, vagy hogy a fiatalokat a múlt nosztalgikus sóvárgására biztassuk, tehát nem „honismeret művelünk — múlt időben”, hanem jelenünk sokszínűségére próbáljuk ráébreszteni az érdeklődőket. Megtanítjuk tisztelni örökségünket, mely századokat ölel fel és bekapcsol bennünket az emberiség sokszínű világába. *Szabó István*, a parasztság történetének kutatója a legteljesebben fogalmazott, mikor ezt írta: „Ami elmúlt, nem hull a semmibe, hanem sorsa és alakítója annak, ami rákövetkezik.”

Mivel a táborlakók nem előzmény nélkül kapcsolódtak be a munkába, továbbképzésként fogtuk fel a programot. Lehetővé tettük, hogy egy témán keresztül megismerjék a karcagi emberek gondolkodását, mentalitását, megnyilvánulásait. A résztvevők maguk jelölték meg, hogy melyik csoport munkájában kívánnak közreműködni. Így az egyéni érdeklődés szervesen kapcsolódott a központi elképzelésekhez.

A munka felépítése hármassal volt: a terpen végzett elmagyűjtést a cédlázás követte. A füzetbe leírt adatokat témákra bontva külön lapokra írták át. Ezáltal kiderültek a gyűjtés hiányosságai, hézagjai, amit pótolni lehetett, másrészt lehetőség nyílt az első anyagrendezésre. A tábor utolsó napjaiban a gyűjtött anyagból kollektíven vagy egyénileg kis dolgozatokat írtak a résztvevők. Ezáltal belekósoltak a feldolgozás, a megírás munkájába is.

A csoportokat kutatók, muzeológusok, szakemberek vezették, akik állandóan együtt voltak csoportjukkal, így a folyamatos segítségnyújtás volt a munka jellemzője.

Dr. Barna Gábor a történeti néphagyomány feltárásával foglalkozó csoportot vezette. Karcagra erőteljesen jellemző az, hogy közeli és távoli múltunk az emlékezetben emberekhez, eseményekhez, helyzetekhez kötődve marad fenn és örökítődik nemzedékről nemzedékre. Ebben nagy szerepe volt a helytörténeti irodalomnak és az iskolai oktatásnak egyaránt. *Sz. Bányai Irén* csoportja az idős adatközlőket a *cseléd-és kubikos életről* faggatta. Az *agráréletmód* kutatói megismerkedhettek a föld nélküli szegénység életével, sanyarú sorsukkal, s azokkal a módozatokkal, ahogyan utat találtak az agrár-szocialista eszmék képviselőihez.

Felföldi László csoportja azt vizsgálta, hogy az életmód mennyire határozta meg a *gyermek játékeit*. A paraszti közösségekben a játéknak nagyon fontos szerepe van abban, hogy a gyermek beletanuljon a felnőttek munkájába. Erőteljesen érvényesül a munkára nevelés, ami a mai gyerekeknél — amint ezt ők is megállapították — nem jelent elsődleges szempontot. *Dr. Fűvessy Anikó* klasszikus néprajzi témát vezetett, a *néphit* kutatását. Kultúránk legősbibbi rétegeit is őrzi a tudat, és adja is tovább. Ennek a vizsgálatára sok tanulságot adott az ifjú kutatóknak. Ugyanez vonatkozik a *Gémes Balázs* vezette *népi gyógyászat* kutatására is. Az irracionális ismeretek mellett a fűekben rejlő gyógyító erő kihasználásának ismerete eleven gyakorlata a mai embereknek is.

Nánási Mihály csoportja a *karcagi ifjúsági mozgalom* történetét vizsgálta sokoldalúan, az elmúlt három évtizedes időt átölelve. Különösen a KISZ megalakulásának közelgő jubileumára való tekintettel volt fontos ennek a témának a kutatása. A mezővárosi—tanyai életforma nem alakított ki olyan közösségi alkalmakat, mint más tájakon. Ezért különös jelentősége van azoknak az emlékeknek, amelyek családi hagyományozódás útján örökítődnek nemzedékeken át. Ezekből összeállítható egy-egy város színes múltja és jelene. A *családtörténetet* vizsgáló csoport — *Órsi Júlianna* vezetésével — hasznos és szép eredményeket ért el ebben a munkában.

A Nagyikunság nem tartozik azon tájak közé, ahol jelentős kertkultúra virágzik. Annál jellemzőbb viszont a városokat körülölelő *zárt kertek világa*. Itt sok eszköz és eljárás megőrződött, amely korábban a gazdálkodást jellemezte, s amely a szocialista mezőgazdaság kibontakozásával visszaszorult. A kertek épületei évszázados építőhagyományt őriznek, s külön tanulságos volt a kint dolgozók kommunikációs rendszere. Ezeket vizsgálta a *dr. Petercsák Tivadar* és *Bodor Géza* vezette csoport. A mai, erősen pusztuló tanyavilág szociográfiai hitelességű felmérését *dr. Szabó László* csoportja végezte. A *tanya és lakói* ma sokrétű feladatot rónak a városra, jobb megértését segítette ez a munka is, a résztvevők pedig megismerkedhettek ezzel a különös világgal.

A parasztpolgári életvitelű Karcagon a legutóbbi időkig nagy szerepe volt a *vászonnak a viseletben*. Ezt vizsgálta *G. Vámos Mária* csoportja. Gyűjtése hiánypótló volt, a fiatalok bepillantottak a polgárosodó életforma mindennapjaiba is. A *ragadvány- és állatneveket* gyűjtő csoport a névtan egy eléggé elhanyagolt ágában végzett munkát jó eredménnyel. *Winkler Ferenc* csoportja egyúttal az állattartás rendszerével is megismerkedhetett a téma kapcsán.

A *munkáséletmód* kutatása módszerében is új volt. A szociológia tudományos módszerével közelítették meg a mai, munkássá lett parasztok világát. Az egy üzemre kiterjedő vizsgálathoz *dr. Virágh Mária* és *Tosics Iván* alapos munkával készítették fel a fiatalokat, hogy aztán a tanultakat a gyakorlatban is alkalmazzák a sajátmaguk által levont tanulságok megfogalmazásában.

A tábor résztvevőinek ajánló bibliográfiát állítottunk össze, melyben a Nagyikunságra vonatkozó irodalmat sorakoztattuk fel. *Dr. Szilágyi Miklós* aspiráns megnyitó előadásában sokoldalúan elemezte a Nagyikunság gazdaságát és társadalmát napjainkig. Ez nagy segítséget adott ahhoz, hogy a terepen tapasztalt jelenségeket a résztvevők értelmezni tudják. A csoportoknak külön-külön foglalkoztató termék állottak a rendelkezésükre, ahol a gyűjtött anyagot rendezhették és feldolgozhatták.

A szakmai programot egészítette ki a kulturális program: *Vargyas Lajos* Balladáink és Európa, *Czine Mihály* Irodalmunk és valóságunk a XX. században, valamint *Bartha Gábor* Mohács a magyar történelemben című előadása. Íróvendégünk volt *Santa Ferenc*, s egy este a Sárréti Népiegyes színes folklórműsorát élvezhettük, majd táncbázzá alakulva ismerkedhettünk a tánclépésekkel. A hortobágyi kirándulás — gyalog tettük meg az utat Nádudvartól a hortobágyi csárdáig — bizonyára tovább bővítette a sokfajta élményt.

Az utolsó előtti estén a fiatalok a város párt- és tanácsi, valamint gazdasági vezetőivel találkoztak, akik előtt felvethették mindazokat a kérdéseket, amelyekkel a két hét alatt találkoztak, s ezekre megfelelő választ is kaptak. Megállapíthattuk, hogy a fiatalok nyitott szemmel jártak a városban, észrevették a legfontosabb eredményeket, gondokat és összefüggéseket, sok élménnyel, ennek a városnak, ennek a tájnak a megismerésével gazdagodva tértek haza otthoni munkájukhoz.

Dr. Bellon Tibor



Úttörő-népművészek tábora Csillebércen

A 30. születésnapját ünneplő magyar úttörőmozgalmat is „fényes szellők” ringaták annak idején. A népi demokratikus átalakulás korszaka formálta a szocialista magyar gyermekmozgalom hagyományrendszerét is. Ezért a „hőskorszakban” különösen erős, de mindmáig nagy fontosságú e hagyomány- és tevékenységrendszerben a népművészet kultusza. Míg a kezdetekben — alighanem minden tudományos elemzés nélkül — egyszerűen a politikai-társadalmi hitvallás szimbólumává vált a népművészet elismerten fontos szerepe, később egyre tudatosabban vállalta és vállalja a mozgalom a gyerekkorosztály nevelésében (elsősorban esztétikai nevelésében) betöltött kulcsszerepét. Napjaink esztétikai nevelési vitáiban fellelhető kulcsfogalmak mind-mind fellelhetők a népművészetben. Gondoljunk csak a komplexitásra, a kreativitásra, a közösségi indíttatásra, a klasszikus értékek jelentőségére a gyerekek kulturális táplálkozásában. Népdalt nem elég hallgatni, magától értetődően együtt kell énekelni, sőt mozdulni, táncolni is kell a dallamra, a tánchoz hozzátartozik a viselet látványa, a népi játékhoz nem kell közönség, be kell állni játszani, s együtt, közösen jó a játék. A népművészet „tisztá forrásából” a gyermekek számára is hozzáférhető, klasszikus értékek erednek. A művészet, a játék és a munka egysége is oly szépen mutatkozik meg.

Mindezen gondolatok a népművészetről meglepően frappánsan rimelnek az úttörőmozgalom — hagyományából szervesen következő — legújabb nevelési törekvéseivel. Ezért hirdette és szervezte meg az úttörőszövetség a Jubileumi Népművészeti Szaktábort.

S hogy az úttörőcsapatok gyakorlatában is rimelnek e gondolatok, azt mi sem tükrözi jobban, mint a múlt év telén meghirdetett táborba toborzó felhívásra beérkező mintegy 70 szakkör pályázata. Úttörőcsapatok, úttörőházak, művelődési házak, diákotthonok kollektívái jelentkeztek az első hívó szóra. Köztük akadt órs, iskolai osztály is — még olyan is, ahol a gyerekek teljesen önszántukból, alighanem a tanárnéinek is tudtán kívül küldtek jelentkezési lapot — de akadt olyan közösség is, mely már évtizedben méri történetét. A jelentkezések mindkét véglete megindító vallomás. Gazdag és tiszteletreméltó munka tárul fel bennük, a csoportok jelentős része „élet-útjáról” is beszámolt a jelentkezéseken. Már e beszámoló is értékes, érdekes talákozást ígérték 1976 nyarára, Csillebércen.

Az előkészületek során megtaláltuk segítőtársainkat is. A szakkörök, művészeti csoportok pedagógus-népművelő vezetői mellett (akik között örvendetesen gyarapodó számmal lettünk nem főhivatású pedagógusok is, mérnökök, munkást, termelőszövetkezeti dolgozókat, szülőt, az úttörőcsapat pártoló tagját) a „csillebérci ügy” természetes szövetségesévé váltak az eleven népművészet fiatal mesterei, a Fialatok Népművészeti Stúdiója, s a Sebő együttes. A Stúdió tagjai művészi útkeresésük során jutottak el a gyermekjátékok, a gyermekmunka fontosságának felismeréséig. Valamennyien megértették, hogy augusztus 16. és 27. között Csillebércen nemcsak 10 napról és csaknem ezer gyerekről van szó, hanem az *ügyről*. Táborunknak megfogalmazott célja volt: az élő népművészt 1000 lelkes propagandistájának felfegyverzése. A tábor végeztével megkockáztatjuk az értékelést: a csillebérci nyár hatása továbbgyűrűzik majd gyermekeink kulturális tevékenységében, a gyermekkultúrában. Ezt elmondhatjuk akkor is, ha ma már látjuk, még több gondot kellett volna fordítani a táborozás ideje alatt a szakkörvezetők továbbképzésére: elmondhatjuk akkor is, ha a táborozó pedagógusok, szakkörvezetők — és növendékeik — egy része több időt fordított volna a táborban odahaza gyakorolt művészeti ág szűkebb műhelyitkaival való ismerkedésre, újabb *produkciókra való felkészülésre*.

Táborunk programját a következő elvek szerint építettük fel. A tevékenységek középpontjába a kézművészek kerültek (agyagzás, fafaragás, vesszőfonás, gyékény-munka, játékkészítés — textíliákból, növényi termésekből —, szövés, hímzés). A szakkörfoglalkozásokon e tevékenységek valamelyikét (esetleg egy alkalommal többfajta) gyakorolhatták a táborozó úttörők, függetlenül otthoni szaktevékenységüktől. (Amelyben egyébként a tánc és a kézimunka az uralkodó — ez a két tevékenységfajta több mint felét alkotta az érkező kollektívák otthoni profiljának —, de számottevő volt a zenekarok, éneklő csoportok száma, valamint a honismereti köröké, továbbá érkezett 3 fafaragó szakkör, 1 bábszínház, 1 szövőszakkör, és 1 irodalmi színpad). Egy szakkörfoglalkozási napot (délelőtt 4 óras foglalkozás) szenteltünk a táncnak, bár ennek gyakorlására mód nyílt egy-egy este a Táncházban is. Minden szakkörfoglalko-



sonló tárgyakat formáltak más növényi alapanyagokból, gyékényből, nádból, fűzveszszőből is, a „vegyes-játék” brigád irányításával került sor az edénykészítésre, tojásfestésre, papírkivágásra, illetve más, egészen sajátos tevékenységre. A tánc napján *Timár Sándor* és a *Sebő együttes* segítségével a széki táncrendet tanulták a gyerekek (nem színpadra, hanem saját szórakozásukra).

A tábor alapkoncepciójához tartozott bizonyítani azt is, hogy a korszerű gyermekközösségben nem különül szét a gyerekek tevékenysége, és így személyiségük sem. A táborban arra törekedtünk, hogy ne legyen külön szakoldala és úttörőoldala a napnak, a gyerekek az ún. szakfoglalkozásokon úttörőként vették ki részüket a közösség tevékenységéből, mondhatjuk: munkájából, s a délutáni programokat is együtt határozta meg úttörő voltuk és a népművészet iránti elkötelezettségük. Ebben a vonatkozásban kiemelkedik az augusztus 20-i kenyérrünnepi karnevál, az őrsi hétpróba és a vásár. 20-án, a csillebérci fák között hagyományos karneválon a rajok egy-egy évszak szokásainak, népi jelképeinek felelevenítésére vállalkoztak. A színpompás felvonulás és bemutatkozás jutalmaként frissen sült cipó adományozásával fejezheték ki tetszésüket a pajtasok. Az őrsi hétpróba szintén hagyományos úttörőmozgalmi tevékenységet hangolt a tábor jellegének megfelelően: az akadályversenyt. A hét próbatételt követelő portya keretjátéka népmesei szituáció volt: a sárkány elrabolta a király leányát, a feladat: kiszabadítása. Legfiatalabb tagjának — a legkisebb fiúnak — vezetésével indult újtára az őr, az akadályok mind mesebeli nehézségeket szimbolizáltak, a számjáték elemeit felhasználva jelképes hétféjű sárkánnyal küzdhettek, s jutalmuk — ha kiérdemelték — egy királyleány-bábu volt.

A tábor eredményeit összegező program volt a vásár, augusztus 25-én. Az altáborok, rajok, csoportok a tábor utcáin állíthatták fel sátraikat, kínálhatták itt készült és hazulról hozott portékáikat, játékaikat, az edényeket, a hímzéseket, de leleménnyel somból fűzött nyakláncot vagy más vásári „árut” is. Elképzelhetetlenül sok ötlettel

Lásd még a hátsó borítón levő képet. (Sági István felvételei.)

zási napon (6 kötött és 2 kötetlen témájú alkalom adódott a 10 nap alatt) más-más tevékenység állt a foglalkozás középpontjában. Az alapvetően a Stúdió fiataljaira támaszkodó általános szakvezetői gárda 6 brigádot alkotva látogatta egymást váltva-cserélve a Nagytábor 6 altáborát. Természetesen ehhez a táborhoz hozzátartozott a választás szabadsága, ez már a brigádok összetételében is érvényesült (pl. a faragók mellé tartozott egy játékkészítő is, a szövőkhez kézimunkázó stb.), de a gyerekek egyénileg és csoportjukkal együtt is kedvük szerint váltogathatták a napi tevékenységet vagy akár folytathatták az előző nap megkezdett és megkezdett munkát. Az összművelés mégis a változatosság és a sokféleség (illetve a sokféleség egységé) volt. A kézműves napokon sem hiányzott a dal (*Faragó Laura* tanította) és a játék. A kézimunkázók napján mindenki hozzákezdhetett egy tisznya megvarrásához és kidiszítéséhez (a tábor ideje alatt be is fejezhetette), a szövők a szövés legősibb és legegyszerűbb formáival ismertették meg a pajtasokat (hatalmas sikerrel), a faragók gyermekjátékokat készítettek, ha-

készültek fel a vásári mutatványosok, borbélyok, bohócok, muzsikások, válogatott cigánylegények. A játék valóságos vásári szituációra épült. Minden táborlakó (a felnőttek, vendégek, tábori dolgozók is) 5 „csillebérci tallérral” indult (ez a táborban süttöt illatos mézeskalács-pénz volt), s a vásár idején vagy elköltötte vagy gyarapította kincseinek számát. Pillanatok alatt tetőpontjára hágott a játék, igazi vásári forgatag. Ez a nap volt a vásár emlékezetes csúcspontja. (Ld. a hátsó borítón lévő képet.)

Persze nem szabad lebecsülni az élményeknek azt a tetten nem érhető, intim rétegét sem, amit a gyerekek közvetlen tapasztalatcseréje jelentett tábortűz mellett, vagy éppen egyszerű beszélgetések során. Ebbe a sorba illeszkedik kedves vendégeink látogatása 20-án és 25-én, akik közül itt most a Népművészet Mestereit emelnénk ki, Elekről, Egyházaskozárról, Mázaszászvárról, Kalocsáról, Apátfalváról, Nagyhalászról, Méhkerékről érkeztek ők, hogy megtiszteljék táborunkat. Megható volt, amikor ők szóltak arról, milyen megtiszteltetésnek tartották, hogy itt köszönthették az Alkotmány ünnepét.

Végezetül arról a munkáról szólnánk, ami kicsit a táborozás emlékműve is lett. A Fiatalok Népművészeti Stúdiója a tábor idején kezdett hozzá — a táborozó gyerekek segítségével — egy népművészeti játszótér kialakításához. Azóta Csillebércen perdül az ördögkerék, libben a libikóka, áll az óriásszövőszék, árnyékot ad a vesszőkunyhó, kékes füstöt ereret a kerámiaégető kemence, őrzi a játszótér az emberalakú elemekből álló palánk.

Örzik a táborozás emlékeit, eredményeit, hirdetik az eleven népművészet erejét.

A Jubileumi Úttörő Népművész Szaktábor vezetői kollektívája

Az I. Nógrádi Ifjúsági Honismereti Tábor

Mint arról már korábban hírt adtunk, 1976. június 21—30. napjain rendezte meg a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága, valamint a megyei honismereti szakbizottság az első Nógrád megyei ifjúsági honismereti tábort. Mivel napjainkban már ország-szerte általános gyakorlattá vált a megyei honismereti táborok szervezése, bizonyára nem lesz érdektelen a nógrádi tábor néhány tapasztalatát közkinccsé tenni. Ezért — a teljesség igénye nélkül — összefoglalást közlünk a tábor két szakmai vezetőjének, *Kapros Márta* néprajzos-muzológusnak (Nógrád megyei múzeumi szervezet), továbbá *Leblancné Kelemen Mária* levéltárosnak (Nógrád megyei Levéltár), valamint a táborvezető *Szűcs László* múzeumi előadónak (Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága) összefoglaló értékeléséből.

Szűcs László: Szervezési tapasztalatok

Egyértelműen megállapítható, hogy a következő tábor megrendezésekor az előkészítést már szeptember hónapban meg kell kezdeni. Mind az iskolaigazgatókat, mind pedig a KISZ bizottságok titkárait már ebben az időben, a levélben történő értesítésen kívül, személyesen is tájékoztatni kell a tábor céljáról és a feladatokról. Így valószínűleg megvalósítható lesz, hogy a fiatalok egy része ne csupán az előkészítő foglalkozásra, hanem a táborba is eljőjön.

Más — és lényegében súlyosabb — probléma, hogy több középiskola és négy KISZ Bizottság egyáltalán nem válaszolt felhívásunkra, illetve több iskola olyan tanulókat küldött, akik szinte az utolsó pillanatban szereztek tudomást a táborba történő kiküldetésükről. A jövőben tehát törekedni kell a résztvevők előzetes jellemzéseinek bekérésére, illetve a fiatalok táborozás előtti megismerésére.

A résztvevők általános véleménye, hogy a tábor eredményességét növelné a többlépcsős előkészítési forma bevezetése, ugyanis az egyszeri találkozás során nyújtott ismeretanyag kevésnek bizonyult. Az előkészítést mind tartalmában, mind pedig módszerében igényesebben és mélyrehatóbban kell megszervezni és fokozottabban kell törekedni a szakmai vezetők és a táborvezető szorosabb együttműködésére is.

A tábor technikai feltételeinek megtervezésére sem volt eddig megfelelő tapasztalat és az alapul vett KISZ-táborozási feltételek nem minden esetben váltak be.

Jelentős segítséget nyújtott a kulturális programok megszervezése során a Balassagyarmati Városi Művelődési Központ, de a jövőben egyre inkább a táboron belüli programok tervezésére kell törekedni.

A tervezés során törekedni kell a táborozás időpontjának célszerűbb kijelölésére is. A jelenlegi időpont egybeesett az egyetemi-főiskolai felvételik idejével, amely több résztvevő távolmaradását eredményezte. Az ezzel kapcsolatos beszélgetések során kialakult vélemény, hogy a következő táborok megrendezésére a legkedvezőbb időpont július közepe vagy második fele.

A tábor munkájának rugalmasságát segítette elő, hogy az étkezést nem vendéglátóipari üzemegekben, hanem a kollégium étkezdéjében oldottuk meg. Ugyancsak célszerű volt a táborlemléme és a jegyzetfüzet, illetve az ajándékcsomag biztosítása is. Az emblémát a résztvevők egyöntetűen használták. A tervezett kirándulásokat utazási irodán keresztül bonyolítottuk le. Ezek a kívánt célt elérték, de a jövőben fokozottabban kell törekedni a tárlatvezetések megvalósítására, illetve egyes rész kérdések, pl.: a tábortűz és szalonnasütési hely stb. pontosítására.

A tábor programjáról szólva megállapítható, hogy jelentősebb csúszás, illetve a tervekől történő eltérés nem volt. A tábor résztvevői törekedtek a napirend betartására és nem merült fel fegyelmi probléma sem. A résztvevő fiatalokról mind a kollégium vezetőinek, mind pedig a gyakorlati foglalkozás során vagy egyéb tevékenység alkalmával megismert helybeli lakosoknak pozitív véleménye alakult ki. Aktivitásokkal, fegyelmezett viselkedésükkel és jó hangulatukkal kedvező benyomást keltettek.

Kapros Márta: A néprajzi szekció munkája

A tábor néprajzi szakmunkájának tervezésénél abból kellett kiindulnunk, hogy Nógrád megyében a hagyományos paraszti kultúra iránt meglehetősen kevés az érdeklődés. Ennek számos, különböző gyökerű oka van, s éppen a jelen tábor jó alkalomnak kínálkozott, hogy a fiataloknál tegyük meg az első szervezett lépéseket a szemlélet megváltoztatására. Az utóbbi évek gyűjtőpályázataira beérkező ifjúsági dolgozatok értékelésének alapján — az érdeklődés felkeltése mellett — a terepen végzett gyűjtőmunka gyakorlati módszereinek elsajátítását ítéltem legfontosabb feladatnak.

A tábor első időszaka programjainak összeállításánál az érdeklődés felkeltését tűztük ki célul. A magyarázattal kísért néprajzi témájú filmvetítések, a Palóc Múzeum új, állandó néprajzi kiállításának részletes tárlatvezetése, a közös kirándulások során már igyekeztem az egyes munkacsoportok figyelmét felhívni a kutatási témájukhoz kapcsolódó jelenségekre. Ezt követte a konkrét gyűjtőmunkára való felkészítés. Előbb a terepmunka általános módszereit ismertettem, majd bemutattam a különböző témákra vonatkozó legfontosabb szakmunkákat, néprajzi könyveket. A foglalkozás további részében az egyes munkacsoportokkal külön-külön megbeszéltük az adott téma lényegét, helyét a néprajztudomány egészében, kutatásának célját, a helyszíni anyaggyűjtés módszertani sajátosságait. A többi csoport tagjai ezalatt önállóan ismerkedtek a szakirodalommal.

A gyűjtőmunka helyszíne a Balassagyarmathoz közel fekvő Érsekvadkerten volt. A résztvevők az alábbi témákban gyűjtöttek:

1. A község kül- és belterületének földrajzi nevei. — 2. A hagyományos paraszti település és építkezés. — 3. A születéshez kapcsolódó szokások, hiedelmek. — 4. Népi embergyógyítás. — 5. Népi hiedelmek, hiedelem mondák emberfeletti erejű személyekről, természetfeletti lényekről.

A témák összeállításánál szerepet játszott az, hogy sokszorosított, szakkutatók által készített kérdőívvel segíthessük a munkát (a Palóc-kutatás keretében készült kérdőíveknek vettük elsősorban hasznát), s ezek közül is lehetőleg olyanokat igyekeztem kiválogatni, amelyek — az adott községben — a szakképzetlen gyűjtő számára is viszonylag eredményesebben kutathatók.

A helyszíni gyűjtés előre megszervezett adatközlőknél indult, a továbbiakban azonban éppen arra törekedtem, hogy a résztvevők megtanulják a megfelelő informátorok kiválasztását, begyakorolják a velük való kapcsolatletteremtés módját, ami a későbbi egyéni gyűjtés feltétele. Az első két munkacsoport tagjai — a téma jellegéből fakadóan — felosztották egymás között a témát (kül- és belterület, település, házfel-

mérés, fotózás), a szokások, hiedelmek gyűjtői egyenként vagy párosával jártak, végigkérdezvén az egész kérdőívet. Mint előre várható volt, a helyszíni terepmunkára jutó idő kevésnek bizonyult, sőt a tervezett 4 napot is csökkenteni kellett a gyűjtés vártnál nagyobb intenzitása miatt. Így ugyanis a tisztázás is több időt igényelt. Egyedüli szakvezető lévén arra nem vállalkozhattam, hogy a témák szisztematikus felgyűjtését minden résztvevővel akár csak egy adatközlőnél is elvégezhessem, csupán a gyűjtés gyakorlati módszereinek elsajátításához adhattam a helyszínen segítséget. A közbeiktatott foglalkozásokon a cédulázás módszerének elsajátítása után ilyen formában tisztázták a gyűjtött anyagot, s a kérdőívek gondolatmenete alapján rendszereztek. A lejegyzett gyűjtéseket folyamatosan figyelemmel kísértem, s a felmerülő nehézségek, pontatlanságok megbeszélésével igyekeztem segíteni a tartalmi munkát. Az összegyűjtött anyagok minden csoportnál alapul szolgálhatnak pályamunkákhoz, de ellenőrző gyűjtésekre még feltétlenül szükség volna.

A tábor néprajzi tevékenysége szempontjából a következő legfontosabb tanulságokat vonhatjuk le. A tábort megelőző, előkészítő foglalkozások átgondoltabb tervezésével a táborbéli foglalkozások keretei között lebonyolítható az általános felkészítés. Ezáltal, valamint a szabadprogramok, kirándulások gondosabb koncentrálásával több idő jut a szakmai munkára. Amíg kellő számú és tájékozottságú aktívával nem rendelkezünk, mindenképpen indokolt több szakkutató bevonása. Így a különböző munkacsoportokat irányító szakvezető átfogóbb szakmai, gyakorlati felkészítést adhat a résztvevőknek, továbbá módja nyílik arra is, hogy a némi tapasztalattal már rendelkező, vagy nagyobb érdeklődést tanúsító csoporttagokkal külön, elmélyültebben foglalkozhasson.

Leblancné Kelemen Mária: A helytörténeti szekció munkája

A szekcióban végzett munka során általános és konkrét célkitűzéseket kívántunk megvalósítani. Általános: a honismereti mozgalomban résztvevők számának növelése, a kutató-feldolgozó tevékenység színvonalának emelése. Konkrét: a helytörténeti kutatás, gyűjtés fogalmának megismerése, a gyakorlati tudnivalók elsajátítása.

A helytörténeti szekció két munkacsoportban végezte munkáját. 1. Életmód, viselet, lakáskultúra polgári környezetben. (Életmódkutató csoport.) 2. Balassagyarmat felszabadulása, az élet megindulása 1944/45-ben.

A tábor időszakát megelőző munka keretében részben előadásokat hallgattak a szekció tagjai, részben — legalábbis elvileg — az előre megadott szakirodalommal ismerkedtek.

A módszertani foglalkozás keretében a mit gyűjtsünk kérdésre próbáltunk választ adni. A munkacsoportok számára összeállított szakirodalomból azokat dolgoztuk fel elsősorban, amelyeknek megszerzése a résztvevők számára nehézséget jelent. A levéltári anyaggal, mint az írott források egyik fajtájával itt találkoztak a szekció tagjai először. Következő lépésként a levéltári források feldolgozásának módját sajátították el a résztvevők. Külön fejezetet jelentett munkánkban a visszaemlékezések gyűjtése. Az élő forrás, az adatközlő jellemző sajátosságaival, a visszaemlékezések gyűjtésének módszereivel kívántuk az érdeklődőket megismertetni.

Mindkét munkacsoport munkájával kapcsolatban elmondhatjuk azt az összegezést, hogy sikerült az érdeklődést azokban is felkelteni, akik eddig honismereti munkával egyáltalán nem foglalkoztak. A már előzetesen ismeretekkel rendelkezőkben pedig az alapos, pontos munka iránti igényt, a pályamunkák elkészítésére irányuló törekvést sikerült kialakítani.

Életmódkutató csoport. Nyolc témakörben (iskolázottság, munkalehetőség, lakásvizonyok, öltözködés, étkezés, művelődés, szabadidő-érintkezés, vagyoni helyzet) kérdeztük meg az iparosok, kereskedők, gazdag parasztok, tisztviselők, értelmiség köréből adatközlőinket. Nem véletlen, hogy Balassagyarmat esetében éppen a polgári környezetben élők körülményeiről érdeklődtünk, hiszen a két háború közötti időben ezeknek a társadalmi rétegeknek élete, gondolkodásmódja határozta meg elsősorban a város jellegét. Az előre összeállított, az adatgyűjtőkkel megbeszélte kérdőív segítségével, a lényeg kiemelésére törekvő munkával, a felnőttek segítségével sikerült a munkacsoport tagjainak képet kapniuk Balassagyarmat különböző társadalmi rétegeinek helyzetéről. Jól egészítette ki az adatközlőktől kapott ismereteket a szakirodalom, valamint a levéltári anyag (Balassagyarmat árvaszékének iratai) feldolgozása. Az adatközlők által mutatott fényképek, a szobabelsőkről készített fotók tették színesebbé, szemléletesebbé a csoport munkáját.



A csesztvei Madách szobor megkoszorúzása

A témakör feldolgozásához nyújtott vázlattevényt egészítette ki a résztvevők ismereteit, s enged arra következtetni, hogy a konkrét feldolgozással a megyei múzeumi szervezet által meghirdetett pályázaton találkozni fogunk.

Balassagyarmat felszabadulásával, az élet megindulásával foglalkozó munkacsoport. Az előkészítés, a munka menete hasonló volt, mint az életmódkutató csoportnál. Szakirodalomból, levéltári iratokból, az adatközlőktől kapott ismeretekből alakult ki az a kép a munkacsoport tagjai között, amely Balassagyarmatot jellemezte 1944 decembertől 1945 végéig. Az idő rövidsége miatt itt is csak a nehezen hozzáférhető szakirodalom feldolgozására került sor. A többi szakirodalmat ki-ki a pályamunka elkészítése során lesz kénytelen megismerni. Az adatközlőktől, a levéltári iratokból kapott adatok tényyszerűségükkel voltak a szakirodalom jó kiegészítői. Az adatközlőktől hallott egybehangzó tények, adatok még csak fokozták a csoport tagjainak munkakedvét. Jó hatással voltak a kedves, segítőkész adatközlők a munkacsoport tagjaira.



Poharas szakítóruha (Kémer, 1860 körül)

„Életem legtermékenyebb szakasza volt . . .”



Ennek a képnek — zsongódi Nagy Imre alkotásának — közlésekor nemcsak Németh Lászlóra emlékezünk. Búcsúzunk a nagy, erdélyi művésztől is, aki 1976. augusztusában hagyott itt bennünket.

A 20. század magyar szellemi életének talán csak a reneszánsz fogalmával mérhető rendkívüli alakja, Németh László író, gondolkodó, tanár és orvos, az idei tavaszon ünnepelte volna 75. születésnapját. Könyvtárnyi mennyiségű tanulmányt, drámát, regényt, novellát és műfordítást teremtett, nemzedékeket tanított gondolkodni műveiben és vásárhelyi katedráján, éber felelősséggel és igényességgel gondolkodott egyénről, társadalomról, hazáról; szerepről, kötelességről, cselekvésről. Több mint egy éve, hogy már csak művei élnek.

Színvonalas, tudományos emlékülés volt a méltó kerete az idei könyvhéten, június 2-án annak az ünnepi alkalomnak, amikor az 1887-ben alapított vásárhelyi városi közművelődési könyvtár az ő nevét vette fel.

Ha ez a vidék nem is volt Kemenesalja, vagy Szatmár, meg tudta azt adni Németh Lászlónak, amit azok a tájak Berzsenyinek és Móricznak jelentettek: emberi közeget, nyugalmat és munkát. Sokat köszönhetnek egymásnak, a város az írónak, s Németh László Vásárhelynek. A kapcsolat — melynek a névadás, s a köztéri szoboravatás emléket állított — mint közismert, az 1945—49 közötti időt jelenti, amikor az író tanárként, kísérletező pedagógusként a vásárhelyi gimnáziumban dolgozott. Nem volt azonban előzmény nélküli a várossal való találkozása, s nem szakadtak meg az őt idefűző szálak 1949-ben sem. „A pillanat, amely Némethből a nagy tanárt kicserélte — írja Vekerdő László — régen készült . . . Tornyai János képei, Endre Béla mélységes műveltsége, Kiss Lajos szenvedélyes néprajzi kutatásai, Pécely Attila nép-

dalgyűjtése, és páratlan zeneértése, Szathmáry Lajos felelősségtudata és önzetlensége, s talán leginkább az a *csomorkányizmus*, amit Németh az *Egető Eszter*ben csodált s leírt, mind segített előkészíteni Vásárhely pillanatát.”

A családjával akkor megélhetés nélkül álló író 1945 őszén hívta meg Vásárhelyre óraadó tanárnak a református egyház a nagymúltú Bethlen Gábor Gimnázium javaslatára. Ő maga így írt erről később: ... „itt találkoztam azzal a foglalkozással, amelyre születtem... mint író is tanár voltam voltaképpen, együtt-tanuló, ahogy a tanárságot értelmeztem... Vásárhelyen a háború utáni nagy tanárhány, s hogy Móricz Zsigmond adjutánsaként jártam ott, no meg *Cseresnyés* című darabom, melynek keserves honoráriumát az ottani tanulóotthonnak adtam: megszerezte a jogot, hogy igazi tizenöt-tizennyolc éves diákokat taníthassak.” Majd másutt: ... „kormányengedéllyel pedagógiai kísérleteket végeztem, közben csaknem valamennyi középiskolai tárgyat tanítottam, s a magam szabta, s a tanítványaimon kipróbált tantervben műveltségünk törzsanyagát próbáltam összeállítani. A *Tanú* első hónapjai óta nem égtem ilyen szellemi lázban. Írói szempontból is az itt eltöltött öt év volt életem legtermékenyebb szakasza. Vásárhelyre érkezésem heteiben a *Mathiász panzió*-t fogalmaztam újra, a következő évben az egymással versengő két helyi folyóirat (akkora volt ott a szellemi égés!) két régi témám iratta át és meg: a *Puszták Népe*-nek a *Pusztuló magyarok* című vígjátékot adtam oda; a *Délsziget*-nek az *Erzsébet-napot*. Itt fejeztem be *Iszony* című regényemet, ennek a városnak csehovi alakjairól írtam legnagyobb regényemet, az *Egető Eszter*-t.” Történeti drámái közül itt fejezi be a *Széchenyit*, s írja meg a *Husz János*-t és az *Eklézsia-megkövetést*.

Késő öregkoráig honvágya volt a tanítás, s ami ezt jelentette számára: Vásárhely után. Vissza-visszatért hosszabb-rövidebb látogatásra, 1957-ben kapott Kossuth-díjának összegét a Bethlen Gimnáziumnak adományozta könyvtárfejlesztésre, tömör pontokban megfogalmazta az emberség és magyarság életigazságait az iskola díszkútjának oszlopára. Szenvedélyesen érdekelte a fejlődő város sorsa, külön tanulmányban rajzolta meg régi lakóinak arculatát, latolgatta a település lehetőségeit, jövőjét.

1976. június 2-án a városi tanács dísztermében özvegye, lányai, egykori tanártársai, tanítványai, az irodalmi élet több jelese, a város kultúrájának munkásai előtt irodalomtörténészek sora — *Bodnár György*, *Bakos István*, *Grezsa Ferenc*, *Kiss Lajos* — elemezte a hatalmas életmű összetevőit: az írói munkásságot, a gondolkodót, a re-



gényírót, a reneszánsz embert, *Földesi Ferenc*, a Bethlen Gimnázium jelenlegi igazgatója pedig a pedagógiai örökségét. A városi könyvtár névadásáról szóló oklevél átadása után bronz mellszobráról hullt le a lepel a könyvtár előtti parkban. *Tóth Valéria* alkotása, a negyvenes évei elején levő fiatal férfi alacsony márványoszlopról, emberközelből néz ránk; a tiszta homlokú, nyugodt arc szelíd derűvel tekint a könyvtárba érkezőkre... Amikor az ő szellemében való munkálkodást vállaltuk, szavaira gondoltunk: „Ez a mély műveltségű város jó lenne iskolavárosnak. Ha nem teremthetünk központot ebből a városból, csináljunk hát tégelyt, melyben a múlt legjava lép reakcióba az új idők szellemével.”

Köszöggfalvi Ferenc

Népművészeti tanácskozások Kaposvárott és Szekszárdon

Baranya, Somogy, Tolna és Zala megye 1970 óta minden ősszel közös *Dél-dunántúli Népművészeti Het-et* rendez, évente változó tárgyú tudományos tanácskozással, más-más megyeszékhelyen. A következőkben a két utóbbi összejevetelről adunk számot.

Kaposvárott (1974. X. 10—11.) *Erdélyi Zsuzsa*: Hegyet hágék, lőtöt lépék c. kiadványa s a mögötte álló hatalmas ráolvasó- és imagyűjtése, majd *Együd Árpád* somogyi szövegfolklorikuskutatása került megvitatásra. *Erdélyi Zsuzsa* gyűjtőmunkájának somogyi kezdetéről, országos kibontakozásáról és további terveiről számolt be, eredeti hangfelvételeket mutatott be, végül megköszönte a Somogy megyei Tanácsnak, a Megyei Levéltárnak és vezetőjének, dr. *Kanyar József* kandidátusnak a könyv kiadását. (A Hegyet hágék, lőtöt lépék a Somogyi Almanach 19—21. számaként látott napvilágot ezer példányban. A könyv — példásan szép kiállításban — azóta már a Magvető Könyvkiadónál is megjelent.) Az archaikus népi imák és ráolvasások nyelvi, költői, irodalomtörténeti, néprajzi, pszichológiai és zenetudományi jelentőségét *Bárczy Géza*, *Bán Imre*, *Katona Imre*, *Murányi Mihály* és *Olsvai Imre* méltatták.

Együd Árpád áttekintést adott a népköltészet minden elérhető ágára kiterjedő somogyi gyűjtőmunkájáról. Magánerejű gyűjtőfáradozásainak két évtizede után (magnetőfont és filmfelvevőt is saját pénzén vett 1959-ben), néhány éve főhivatású műzeumi kutatóként végzheti feltáró munkáját. Anyaga kb. 3000 népköltészeti egység, zömében magnószalagon. Beszámolóját részint felvételekkel, részint személyesen behozott énekes és imamondó népi előadókkal, adatközlőivel illusztrálta. Különösen nagy tetszést és elismerést arattak a *Ló farkához kötött lány* (Bodor Katalina, Rákóczi kis urfi) mai változatainak előadói.² *Együd Árpád* beszámolóját többek között *Katona Imre*, *Király Lajos*, *Andrásfalvy Bertalan* és *Olsvai Imre* egészítette ki. Jogos észrevétel és aggodalom is hangot kapott *Király* és *Andrásfalvy* szavaiban. *Király Lajos* Vikár Bélát állította követendő példának a folklórszövegek nyelvjárási hűségű lejegyzésében és közzétételében. Ehhez viszonyítva vizsgálta meg *Balassa Iván*, *Penavín Olga*, *Kallós Zoltán* és *S. Dobos Ilona* mostanában megjelent munkáit, majd rátért *Erdélyi Zsuzsa* könyvének és *Együd Árpád* korábbi kisebb közleményeinek bírálatára.

Andrásfalvy Bertalan elnöki záró szavaiban sokunk fájó hiányát tette szóvá: azt, hogy ez a kétnapos ülés — szemben a korábbi évekével és szemben az eredeti, 1970-es célkitűzéssel — csak a kutatásról és tudományos kiadásról tanácskozott és nem foglalkoztunk a népköltészet közművelődési, pedagógiai, művészeti alkalmazásának, felhasználásának helyzetével és feladataival. Arra is komolyan figyelmeztetett *Andrásfalvy*, hogy sietni kell a módszeres, sok szempontú gyűjtőmunkával, mert az életforma gyors változása meggyorsítja a néphagyomány pusztulását. Eppen *Együd* bemutatott példái bizonyítják, hogy a harminc-nyeven éve még archaikus stílusban énekelt balladák ma már csak egyénieskedő, modoros hangvétellel és töredékes változatokban kerülnek elő. Képezni kell a gyűjtőket is, mert nem elég a lelkesedés, meg a magnetofon. Ez csak a felszíni réteg megtalálásához elegendő. A mélyebben fekvő, feledésbe merülő értékeket csak tanult, módszeres kutatók érhetik el.

Együd Árpád népköltészeti válogatása *Olsvai Imre* népzenei fejezeteivel kiegészítve a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága kiadásában — mint Somogy Néprajza 1. kötete — 1975. karácsonyán hagyta el a nyomdát ezer példányban. A hozzá tartozó hangzó melléklet (két kislemez) pedig 1976. tavaszán készült el.

²Ld. Honismereti Híradó 1974. 2. szám 42—46. old.

Szekszárdon (1975. X. 24—25.) népviseleti tanácskozás volt. *Fél Edit* a magyar népviseletkutatásról és feladatairól szólva kevesellte az eddigi erőfeszítéseket és eredményeket: nem foglalkoznak elegendően a témával, s a kevés kutató is csak részterületként műveli azt, pedig a viseletkutatás jóval többet érdemelne. Majd diaképeken ismertette egy kalotaszegi asszony teljes ruhatárát, öltözködési rendjét, a különböző ruhadarabok funkcióit. *Andrásfalvy Bertalan* a dél-dunántúli magyar, német és délszláv népviselet néhány kérdéséről beszélt. A rendelkezésre álló anyag alapján érdekes jelenségeket állapított meg, például a gyári és a házi készítésű anyagok területi, vallási és nemzetiségi megoszlását századunk első évtizedeiben; az antropológiai ideál kihangsúlyozását a kontyformákban és főkötőviseletben; a ruházatkodási hatások és átalakulások párhuzamait más hatásokkal és változásokkal. Felhívta a figyelmet, hogy mind a századeleji fényképeken, mind a múlt századi rajzokon és festményeken többé-kevésbé az akkori legmodernebb, gazdagok által felkapott divatot örökítették meg. Később feltűnik a „magyar ruha” hatása és az archaizáló-idealizáló szándék. Hasonló idealizáló hajlam mutatkozik napjainkban jónéhány népi együttes, néptáncosport, népdalkör színpadi viseletében. Mind a valóság hűbb megismeréséhez, mind pedig annak hitelesebb újjáélesztéséhez igen elmélyült kutatást kell folytatni Dél-dunántúli területén.

Gondos részvizsgálatokról számolt be *G. Vámos Mária* (A szakályi női viselet alakulása az 1880-as évektől a második világháborúig); *Ódor János* (A sióagárdi női viselet alakulása); *Sáfrány Zsuzsa* (Gyermekhordozó kendők Baranyában); *Lantos Miklósné* (Adatok a mecseknapásdi női fejrevaló- és hajviselethez); *Balogh Jánosné* írásban küldte el népi ékszerekről szóló előadását; *Matusek László* (Népi himzűk az áttai ingeken és szoknyákon). Végül *Szabadi Mihály* a népviseletek színpadi felhasználásáról, ennek néprajzi és esztétikai kérdéseiről szövegezt. A beszámolóban ismertetett viseleteket, viseletdarabokat vagy kiállításterületen, vagy ezekbe öltözött élő személyekkel mutatták be. Betegsége miatt nem tarthatta meg előadását *H. Kerecsényi Edit* (Divatáramlatok a zalai viseletben) és *Knézy Judit* (A vászon szerepe a somogyi ruházatkodásban). A Tolna megyei Tanács tervezett kiadványában az elhangzottak mellett ez a két előadás is meg fog jelenni.

Olsvai Imre

Dabas környékének természeti értékei

Kevés területe van az országnak, ahol az emberi természetátalakító tevékenység ellenére olyan gazdag élővilág maradt fenn, mint éppen Dabas környékén. Növény- és rovarritkaságaink híre messze túljutott az ország határán, ideje hát, hogy lakói is megismerkedjenek környékük természeti értékeivel, segítsenek azok megőrzésében.

Dabas majdnem sík, szeliden hullámos alföldi tájon terül el. A szántóföldek között lépten-nyomon megtaláljuk az ősi növényvilág kisebb-nagyobb foltjait, a sík vidéken és a mélyedésekben a mocsárréteket és az égerlápokat, a dombháton a homokpusztai vegetációt. Európai viszonylatban is egyedülálló a természetvédelmi terület növényvilága. A terület a tehenészettől nyugatra, a Kunpeszérre vezető út jobb oldalán levő égerest és az azt körülvevő réteket foglalja magába. Különleges növénytársulásairól egy NDK-beli professzor írt doktori disszertációt. Érdekes az égerláp növényzete is. Sok hegyvidéki növényfaj tenyészik a hűvös erdőalján (*fürtös salamonpecsét, farkasszőlő*), meg jellegzetes láperdei növények (*tőzgepáfrány, békaliliom*). De az igazi ritkaságokat a láperdőt övező réteken találjuk. Az *eper gyöngyike* kék virágai május elején, a *kosborok* és az *iriszek* pedig május közepétől júliusig nyílnak. A kosborok a trópusi orchideák hazai rokonai és 4—5 faj kivételével bizony nem gyakoriak. A dabasi lápréten pedig egészen kis területen 15 faj nyílik csaknem egyszerre. Ilyen hely egész Európában kevés van. Szép számmal kerültek elő innen az egyébként igen ritka *kosbor-hibridek*, keverékfajták is. A legszebb, legritkább hazai orchideák, a *bangok* 5 faja közül 3 megtalálható Dabason. Európai viszonylatban is értékes a *szarvasbangó*, amelynek itt kb. 50 példánya él. Nem virágozik minden évben, ezért nem tudjuk, hogy másik két lelőhelyén, Kunpeszérén és Pécs mellett megvan-e még, vagy már kipusztult. Nyugat-Európából is jönnek ide botanikusok, hogy megnézzék, lefényképezzék ezt a csodaszép, rovarutánzó virágot. Közelebbi rokona, a *légybangó* se sokkal gyakoribb, itt azonban többszázas telepei is vannak. Egy-egy helyen sokszor évekig, évtizedekig

nem virágzik, úgy, hogy azt hisszük kipusztult, de aztán kedvező időjárás esetén megint százával virít. A kosborféléket, különösen a bangókat eredeti termőhelyükön kell megőrizni, mivel természetük, szaporításuk vagy mesterséges áttelepítésük még soha nem sikerült.

Iriszekből 3 faj él a dabasi lápréteken: egy sárga és két kék virágú. E két utóbbi, a *sibériai nőszirm* és a még sokkal ritkább *fátyolos nőszirm* szorul leginkább védelemre. Található itt egy *fényperje* faj is, amely az Ócsától Kunadacsig húzóódó, ún. Turjánvidék benszülőtt fűféléje, azaz sehol másutt a világon nem fordul elő.

Ezeket a különleges növényzetű lápréteket két nagy veszély fenyegeti. Az egyik, hogy a termelőszövetkezet, amelynek tulajdonában van a föld, nincs tisztában a védett terület határaival, és az utóbbi években többször is felszántották a terület egy-egy darabját. Ennél is nagyobb baj, hogy a rétekre szennyvizet vezetnek és műtrágyát raknak le, amit elsősorban a különlegesen érzékeny orchideák sínylenek meg.

Nem kevésbé gazdag a védett terület állatvilága. Az égerláp vízében számos olyan alacsonyrendű állatfaj él, amelyet az egész világon csak innen ismerünk. Például egy nemzetközileg is elismert szaktekintély új *kerekesféreg*-fajt írt le Dabásról.

Világhírű a *Metelka-lepke*, amelyet a század elején fedezték fel egy dabasi gyógy-szerész, róla is nevezték el. A két világháború között egész lepkész-expedíciók érkeztek ide a világ minden tájáról, hogy befogják ezt a csak itt előforduló állatot. Az 50-es években eltűnt, és csak a legutóbbi években találták meg újra Izsákon. Értéke a nemzetközi lepképiacra ma már eléri az 50—100 dollárt.

Az égerláp és az állóvízű vagy lassan folyó csatornák adnak otthon szintén ki-pusztulóban levő ritka hüllőknak, a *mocsári teknősnak*.

A láprétek madárvilága is érdekes és jellegzetes. A *sárszalonka*, a *piroslábú cankó* és a *nagyoda* rendszeresen költ itt, de megtalálhatók olyan országosan ritka fészke-lők is, mint a *nagypoli* vagy a *hamvas rétihéja*.

A legszebb, legősibb homokbuckás területek Gyón határában, Tatárszentgyörgy és Felsőpészér felé találhatók. Vegetációjuk szegényesebb, mint a lápréteké, de azért itt is találunk értékes fajokat, a *Duna—Tisza*-közeli homokvidék benszülőtteit. Ilyen például a *kései szekfű* és a *tartós szekfű*. Hazánkban csak a Duna—Tisza-közén él a *homoki kikerics* és a *tarka csüdfű*. Itt nyílik tavasszal a *homoki nőszirm*. A homoki rétek májusi—júniusi virágompája semmihez sem hasonlítható, felejthetetlen látvány.

Fokozott védelemre szorul a homokvidék állatvilága. A különleges rovarvilág leg-híresebb képviselője a *magyar sakktablalepke* volt, amely csak a Pusztapeszér melletti homoki tölgyesben élt. Ma már teljesen kipusztult, begyűjtött példányainak értéke felbecsülhetetlen. A gyóni homok hüllőritkaságai, a *magyar gyík* és a *rákosréti vipera* is hasonló sorsra juthatnak, ha nem óvjuk őket. Ezek a rendkívül hasznos állatok a Kárpát-medence jellemző fajai, ma már szinte mindenütt eltűntek. A rákosréti viperától való félelem alaptalan, az embert soha nem támadja meg, marása nem élet-veszélyes. Mindkét ritka hüllő szigorú védelem alatt áll, begyűjtésük, elpusztításuk törvénybe ütközik. A gyóni homokvidék a legfőbb vadászterülete a külföldi- és az álla-tokat nagy pénzért külföldre csempésző itthoni gyűjtőknek. Kérjük a lakosságot, segít-senek ezek megőrzésében, ha ilyen „gyűjtő”-vel találkozunk, jelentsék az OTVH-nak!

Németh Ferenc

Szocialista brigádnaplók vezetőinek tanácskozása a Pécsi Kesztyűgyárban

„A falutörténeti krónikát szerte a megyénkben minden felé vezetik. Tö-rődjünk mi is üzemünk mikroközös-ségei életének gondos feljegyzésével” — hívta fel a figyelmet rövid vita-indító előadásában *Gelencsér Mihály* kesztyűszabász, a szakszervezeti bizott-ság üzemtörténeti felelőse.

Mintegy 45—50 szocialista brigád-napló-vezető vitatta meg közös gond-jait a Kesztyűgyár központjának mű-

velődési otthonában. Mít érdemes fel-jegyezni? Vezethetik-e többen a bri-gádnaplót? Mi számít társadalmi munkának? És így tovább, folytathat-nánk a sort a felvetődő kérdésekről.

A baráti hangú tapasztalatcserén csak úgy peregtek a kérdések és a vá-laszok. *Kiss Lajosné*, a Leöwey-brigád naplóvezetője elmondotta, hogy ők pótfüzetben vezetik a brigád tagjaira, a közösségi eredményekre vonatkozó

feljegyzéseket. Erre egy-egy brigádatgot kérnek fel, majd havonta egyszer a brigádvezető rögzíti a naplóban, amit fontosnak ítélt.

„De mit ítélnék fontosnak? — veti közbe *Nagy Sándorné*, az SZMT Oktatási Központjának vezetője. — Minél több kézen megy át, annál inkább megszűrődik, esetleg elszűrülhet a való élet. Márpedig igen fontos a brigádtagok életének, sikereinek, avagy kudarcainak **őszinte bemutatása.**” A város nagyüzemeit képviselő szb kulturális, agit-prop.-felelősök is eljöttek a tapasztalatcserére. *Matkovics Kornél* a Baranya megyei Építőipari Vállalat szocialista brigádjainak módszereiből vet fel néhányat és elítélte azt a szemléletet, amely csak a szép dolgok feljegyzését tartja fontosnak. *Csák Istvánné* a November 7-e brigád naplóvezetője elmondotta, hogy ők gondosan őrzik a betelt naplókat. *Szabó Istvánné*, a Petőfi-brigád naplóvezetője bírálta a központilag nyomtatott naplókat. Az asztalra készített szocialista brigádnaplók kézzől-kézre járnak. Gondos kezek hímezték az Egri Gyula szocialista brigád naplójának borítóját, de tartalmas és szép külsejű volt a Radnóti és a Mindent a vevőkért brigád naplója is.

„A Janus Pannonius Múzeum Helytörténeti Osztálya számít a szocialista közösségek forrásértékű és gondosan összegyűjtött feljegyzéseire” — mondta *Bezerédy Győző*, a múzeum osz-

tályvezetője. Ma is nagy szükség van ezek hozzáértő vezetésére, de különösen évek, évtizedek múlva jelentenek majd kincset üzemtörténéseink számára.

„A szeretet leleményes, s amit szívvel, őszinteséggel végzünk, azt előbb-utóbb siker koronázza” — szólalt fel *dr. Vargha Károly* ny. főiskolai tanár, a Megyei Tanács honismereti szakfelügyelője. Köszöntötte a honismeret munkásait, akik az üzemek és a munkások életét, fejlődését vetik papírra. Kiemelte a Kesztyűgyár vezetőinek kezdeményezését, hogy időt szakítottak e fontos eszmecserére és tapasztalatcserére.

Számosan hozzászóltak még és adtak egymásnak hasznos módszereket, tanácsokat. Így *Kovács Istvánné*, *Schöbert Péter*, *Petrovics Sándor* és *Turbéki István* naplóvezetők.

A sokszálú gondolatot *Hut János*, a központi gyáregység üzemvezetője foglalta össze. „Örülünk a találkozásnak, s annak, hogy munkaidő után ilyen szép számmal eljöttek. Ez is mutatja, hogy mennyire szeretik és fontosnak ítélik e szép társadalmi munkát. Mi, az üzem gazdasági és társadalmi vezetői is nagyra értékeljük és segítjük a szocialista brigádok mindenféle gondját, de különösképpen a való életet híven tükröző feljegyzések munkáját. E tanácskozásokat tovább folytatjuk, valamennyi szocialista brigádunk naplóvezetőivel.”

—n—é.



Pálinkásbutykos (Zilah, 1907)

Berzsenyi emlékünnepek Vas megyében

Nekünk, késői utódoknak az a feladat jutott, hogy Berzsenyi Dániel szellemi hagyatékát méltó módon megőrizzük, emberi, művészi egyéniségét minél jobban megismerjük. Ezt a nemes feladatot vállalta Vas és Somogy megye Tanácsa, amikor közös kiadásban megjelentette a *Berzsenyi Emlékkönyvet*, s ünnepeken, rendezvényeken emlékeztek meg a költőről.

Berzsenyi Dániel születésének 200., halálának 140. évfordulója méltó keretek között zajlott le Vas megyében. Az ünnepsorozatot május 7-én, a költő szülőfalujában, Egyházashetyén rendezett emlékünnepek vezette be, ahol képviseltette magát a megye egész tár-



sadalma. Az emlékbeszédben *Bertha Bulcsu*, József Attila-díjas író vázolta Berzsenyi korát, az akkori társadalmi viszonyokat.

Berzsenyi elismertetése, költészetének megfelelő rangra emelése nem most kezdődött el Vas megyében. A Petőfi Irodalmi Múzeum szakmai segítségével az egyházashetyei Berzsenyi házban már 1956 nyarán megnyitották a nagyközönség számára a Berzsenyi emlékszóbat. A költő életére, munkásságára vonatkozó ismereteinket jelentős mértékben gyarapították *dr. Merényi Oszkár* — korábban a kaposvári gimnázium tanára, majd egyetemi tanár — kutatásai.

1965-ben a celldömölki járás Berzsenyi napok-kal kezdte el a Kemenesaljai Napok sorozatát. Ennek a rendezvénynek az volt a célja, hogy Berzsenyi Dániel legalább járási szinten kapja meg azt a megbecsülést, amely valójában megilleti. A következő évek megemlékezései is ezt a nemes célt szolgálták. Az 1970. évi egyházashetyei szoboravatás és a vele összekapcsolt tudományos tanácskozás közelebb hozta korunkhoz a nagy költő szellemét. Az iskolaigazgatók Celldömölkön tartott értekezletén elhatározták, hogy a járás általános iskoláiban tanítani fogják Berzsenyi életét, költészetét. Így valószínűsítették meg a honismereti mozgalom egyik fő célkitűzését, a múlt nagyjainak példaképként állítását az ifjú nemzedékünk elé.

Az 1976-os Berzsenyi ünnepeken „A mezzei szorgalom némely akadályairól” írt Berzsenyi tanulmány ismertetése után — amelyet *dr. Novák József* tartott — *Kerék Lajos*, az Egyházashetyei Berzsenyi Dániel MgTSz elnöke szólalt fel. Egyebek mellett a következőket mondta: „Csak most ismertem meg igazán, hogy termelősövetkezetünk névadója milyen korán meglátta a közös gazdálkodás fontosságát és hasznosságát. Igen boldogok és büszkék vagyunk, hogy az ő nevét választottuk.”



Úttörők énekkara az egyházashetyei ünnepségen

Nagy volt az érdeklődés a Somogy és Vas megye Tanácsai által közösen meghirdetett Berzsényi Dániel vers- és prózamondó verseny iránt. Az alsó korhatár 16 év volt s Vas megyéből 87-en jelentkeztek a versenyre, közöttük pedagógusok, diákok, üzemi munkások. A legnagyobb eredménye az volt, hogy mindannyian kitűnően megtanulták a választott Berzsényi műveket. Az elődöntőkből 25-en jutottak be a megyei döntőbe, ahol *Hárs György* irodalomtörténész elnökölt. A két megye meg egyezése szerint megyénként 10–10 versenyző juthatott tovább, azonban a megyei döntő magas színvonala miatt Vas megyéből 11 vers- és prózamondót javasoltak a Niklán tartott közös döntőbe. Ennek időpontjául a költő szüle-

tésnapját, május 7-ét jelölték ki, s *Bécsi Tamás* irodalomtörténész látta el a zsűrielnöki tiszttel. A verseny első helyezettje *Nagy Gábor*, a Szombathelyi Tanárképző Főiskola hallgatója lett, A Pesti Magyar Társasághoz című episztolával.

Május 13-án Celldömölkön, a Kemenesaljai Művelődési Központban „Berzsényi Emlékműsor”-ral adóztak a megye nagy szülöttjének. Az ünnepi megemlékezést *Vargha Balázs* irodalomtörténész tartotta. A műsor keretében a közönség hallhatta a vers- és prózamondó verseny Vas megyei legjobbait, akik emberi közelségbe hozták Berzsényi alakját és költészetét. Az *Ungeresca Táncegyüttes* színvonalasan mutatta be *Pesovár Ernő* nép-



Vas megye párt. és tanácsi vezetői megkoszorúzzák Berzsényi szobrát Egyházashetyén

tánc-kutató Berzsenyi: Búcsúzás Kemenesaljától című versére készített tánc-kompozícióját.

Szombathelyen a Berzsenyi Könyvtárban egyedülálló gyűjteményt tekinthettek meg az érdeklődők. *Rózsa Béla*, a megyei könyvtár tudományos munkatársa fáradságot nem ismerő, lelkes munkával összegyűjtötte a Berzsenyiről készített arcmásokat: metszeteket, litográfiákat, festményeket, domborműveket, érmekeket. Ezzel egyidőben Celldömölkön a most élő, vagy a közelmúltban elhunyt művészek Berzsenyit ábrázoló kisgrafikaiból rendeztek kiállítást. A két bemutató anyaga igen alkalmas arra, hogy a későbbiek során megszülethessék a Berzsenyi ikonográfia. Tiszteletadás Berzsenyinek címmel a költőről elnevezett Megyei Könyvtár 17 ma élő poéta Berzsenyihez írott versét jelentette meg a szerzők kézírásának hasonmásával.

Vas megye Tanácsa a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályával és a Magyar Irodalomtörténeti Társasággal június 4–6-án vándorgyűlést hívott össze Szombathelyre. Ez a rendezvény kiváló alkalmat nyújtott arra, hogy Berzsenyi életművét elemezve további ösztönzést kapjunk irodalmi hagyományaink ápolásához.

Forr a világ címmel a 200. évfordulóra jelent meg az a breviárium, amely Berzsenyi Dániel verses és prózai műveinek válogatását tartalmazza. Ez a kiadvány hozzájárul ahhoz, hogy a költő életművét az ifjúság jobban megszeresse. Az idézeteket *Szilágyi Ferenc* válogatta, a kötetet *Papp János* szerkesztette és ami örvendetes: a gyűjtés munkájában a Szombathelyi Tanárképző Főiskola 10 hallgatója is részt vett.

A bevezető tanulmányt *Orosz László* írta.

A lelkes munka közben néhány elmulasztott lehetőség is akadt, melyek azonban még pótolhatók. A Berzsenyi Emlékszoba két helyiségében lévő felíraton a költő halálának időpontja között 10 napos eltérés van. Jó lett volna, ha az évforduló alkalmából egy újabb emléktáblát helyeznek el a szülőház falán. (A jelenlegi a költő születésének 100. évfordulóján került az épületre!)

Néhány, már nem pótolható mulasztásról is szót kell ejtenünk. Kemenes-sömjénben a költő egykori lakóházából később pajta lett. Törölték a műemlékjellegű épületek sorából, hogy lebontassák. Kár érte! A kemenessömjéni hegyen elpusztult Berzsenyi Dániel egykori pincéje. A járási úttörőelnökség 1966-ban még igen komolyan foglalkozott azzal a gondolattal, hogy a járás úttörőcsapatai számára úttörőházzá alakítja. A tervek megmaradtak, a pince az enyészeté lett. A hagyomány szerint a pince nyugati oldalán állott egy szép cseresznyefa, amely alatt számos vers született. Állítólag itt írta A közelítő tél című elégiáját is.

Csak a legjelentősebb eseményeket, megemlékezéseket soroltuk fel, amelyeket az évforduló alkalmából rendeztek Vas megyében. Büszkén mondhatjuk, hogy ezek a rendezvények nagy közönségsikert arattak. Vas megye honismereti mozgalma eddig is megtalálta az utat, s megragadott minden olyan alkalmat, amely a szülőföldhöz, a hazához való kötődést erősítette. 1970-ben a Sághegyen készült *Honismereti Emlékfal* márványtáblájának felirata találoan idézi a vasi táj költőjét:

Int a dicső táj, járd zengő ajakkal!

Szabó József



Mi történt 1697 nyarán Tokaj-Hegyalján?

Ennek az írásnak — amelyet a Rákóczi évforduló jegyében közlünk — szerzője a budapesti Toldy Ferenc Gimnázium IV. osztályos tanulója. Írásaival már több esetben helyezést ért el a Mezőgazdasági Múzeum „Hazánk mezőgazdasága diákszemmel” c. pályázatán. Itt következő dolgozata elsősorban azt példázza, hogy a középiskolás diákok — megfelelő irányítással — hasznos honismereti tevékenységet végezhetnek.
(Szerk.)

Rövid visszapillantás az előzményekre

Az akkori idők viszonyait tekintve Tokaj-Hegyalja gazdag tájegység volt, mert itt termelték a világhírű tokaji bort és a még nagyobb hírnévnek örvendő tokaji aszúbort. A rendelkezésre álló adatok szerint az Európai-hírű „hízzottökör-exportnak” a tokaji bor exportja értékben a felét tette ki, de sokszor meg is haladta azt.¹ Így érthető a gazdasági és a katonai elnyomás, amely abban az időben Tokaj-Hegyaljára nehezedett. A bécsi udvarnak a hadviseléshez pénz, bor és élelem kellett, ezeket mind ki lehetett csikarni az ott élő és szorgalmasan dolgozó emberektől. A hatalmas pincék óriási értéket képviseltek. Tetőzte a bajokat a kegyetlen „katonafogdosás”, amely annyira elfajult, hogy robbanásig feszült a helyzet a törvénytelen, minden emberiességet eltiró és szünni nem akaró önkény miatt.

Máramarosban a sóra, Hegyalján a borra tenyereltek rá. Tehát ott volt legnagyobb az elnyomás és az önkény, ahonnan pénzt, értéket és élelmet lehetett kicsikarni. Végül is betelt a pohár. A hegyekben megsokasodott az odamene-kült férfinépség és a szervezkedő kurucok elhatározták, hogy az újhelyi vásár alkalmával elindítják a felkelést, annál is inkább, mert erre a helyzet alkalmasnak ígérkezett.

A sátoraljaújhelyi vásár

A hegyaljai kuruc felkelés a sátoraljaújhelyi vásár alkalmával, 1697. június 30-án robbant ki.² Más források szerint az esemény július 1-én, a „Szent Jakab-napi” vásáron zajlott le.³ A végbement események több változatban ismertek, s még *Babotsay Izsák*, tarcali nótárius, a kortárs is két változatban írja le naplójában. A tárgyilagos álláspont kialakítása elég nehéz, mert az akkori történetírók a hivatalos álláspont szerint fogták fel az eseményeket és a valóságot igyekeztek elkendőzni írásaikban. Vannak olyan történetírók is, akik egy vásári verekedésből elharapódzott szervezetlen zendülésnek minősítik a felkelést.⁴ Azt azonban egybehangzóan említik, hogy a felkelésnek nem volt hivatott vezére és a sikertelenséget is elsősorban ennek tudják be. Ha azonban mélyebben elemezzük a rendelkezésre álló adatokat, akkor megállapítható, hogy „magasabb helyről” irányított, az akkori körülményekhez és lehetőségekhez mérten igen merész, de mégis jól szervezett, a magyar nép érdekeit szolgáló kuruc felkelésről van szó. Az is történelmi tény, hogy az addigi megmozdulások között a sátoraljaújhelyi volt a legszervezettebb és legszélesebb körű. Azt pedig az adatok is igazolják, hogy a „Kassai Mezőgazdasági Körzetben” Kassa után Újhelyben szokták a legnagyobb méretű vásárokat rendezni.⁵ A felkelés nagyforgalmú vásáron való kirobbantásának két fő célja volt. Az egyik a tömeg harcra mozgósítása, a másik pedig az esemény hírének széles körben való elterjesztése a hazatérő vásárosokon keresztül, miután a felkelők részére más hírközlési lehetőség nem állt rendelkezésre.

A felkelők pontosan tudták azt is, hogy Lipót császár hadai nagy részét kivonta Magyarországból, ámbar még mindig hagyott itt 16 000 katonát, apró csapatokra

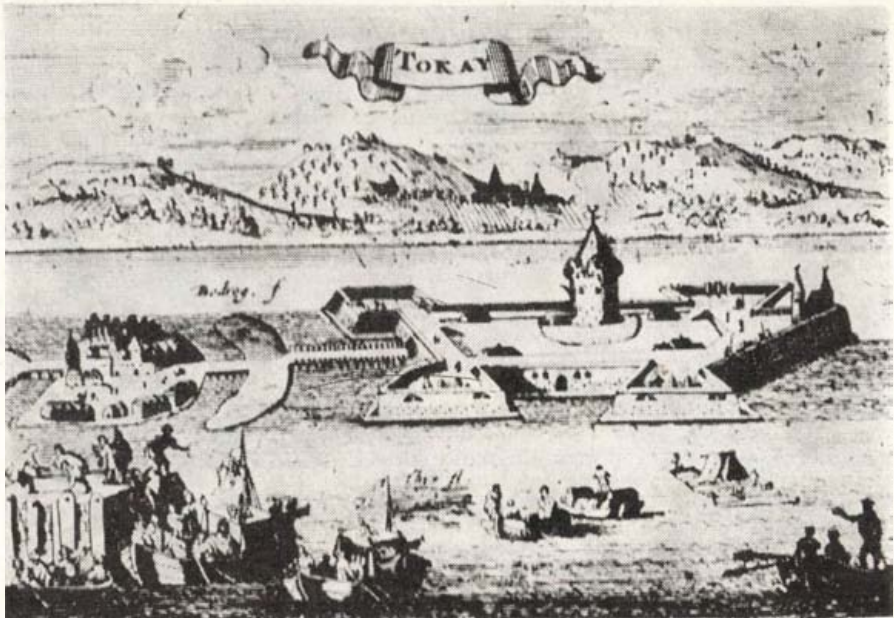
¹ Tokajhegyalja Borgazdasága. (N. Kiss István: A hegyaljai bor 1550—1945. A Mezőgazdasági Múzeum Évkönyve Bp. 1974.)

² Történeti jegyzetek Zemplén Vármegyéről. (Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez (AZT) 1904. IX. k. 176. old.)

³ Magyarország vármegyéi és városai. (Szerk.: Borowszky Samu) Bp. 1905.

⁴ Sárospatak Városainak Rövid Históriaja, s Eredete. (AZT. 4. k. 10. old.)

⁵ Galgoczy Károly: Magyarország statisticaja, 1855.



A tokaji vár a XVI. század végén

osztva a várakban és városokban. Így az alkalom is kedvezőnek bizonyult.⁶ Az időpontot túl alkalmasnak bizonyult a lélektani pillanat is, mert a véget nem érő adóztatás, rablás, vámolás óriási súllyal nehezedett Tokaj-Hegyalja népére. Megérett tehát a helyzet a felkelés kibontakozására. A hegyekből leereszkedő, szervezett csapat egységei feltűnés nélkül igyekeztek a vásárba, s elvegyültek a sokaság között. A pataki várból a német katonák szerencsétlenségükre mentek az újhelyi vásárba, mert a vidéken már igen nagy volt a készülődés, csak az alkalomra vártak. Majd eldördült az első lövés, a jeladás az akció megindítására. A felkelők bementek a vásárba és ott kiáltványt intéztek a néphez. A hír hallatára a hegyek oldalán lévő szőlőkben dolgozó munkások is csatlakoztak a vásárban lévőkhöz.⁷

Ugyancsak Babotsay följegyzésének egy másik változata szerint a vásáron kirobbant felkelés a következőképpen zajlott le: „Felsőmagyarországon Thököly egykori hívei és katonái nagy parasztlázadást robbantottak ki. A mozgalom 1697. július 1-én az újhelyi vásárról indult ki, ahol a vásárosok, az erőszakoskodó német katonákat leölték. A gyorsan terjedő felkelést »Thököly kapitányai«, Tokaji Ferenc, Szalontay János, Esze Tamás és mások szervezték. A jobbágyokból és a néppel érző kismemesekből alakított sereg elfoglalta Patakot, Kállót és Tokajt. A déli harctérre rendelt császári csapatok így nem indulhattak el, sőt a veszedelmes mozgalom elfojtására más külföldi seregrészeket is ide indítottak Vaudemont herceg vezérlete alatt, akik a mozgalmat visszanyomták a hegyekbe, ahol augusztusban újra fellángolt úgy, hogy a kormány a vármegyét is mozgósította ellenük. A felkelők egy része Máramaroson és Moldván át Thökölyhez csatlakozott, a többiek megmozdulásának lehetőségét vérbefojtották.”

Gyárfás Dongó Géza, latinból a következő változatot fordította le magyarra, úgy, ahogyan azt Babotsay Izsák Tarczal mezőváros notáriusának naplójából: „A július 1-ére esett újhelyi országos vásár alkalmával néhány szál szőkevény, Thökölyi bujdosó obsitos katona (aliquot praedones exauthorati Tököliai milites), kik a szomszédos hegyek között rejtőzködtek, a szőlőmunkásokkal és a nép söpredékkel egy

⁶ Nagy Képes Világtörténet (Absolutismus kora) (Bp. é. n. 266–388. old.)

⁷ Babotsay Izsák, Tarczal mezőváros notáriusának naplójából: „... ezen hirtelenséggel lett változást a szőlőhegyeken Fölöstökömi idő tájban a kapások úgy mint eius modi rerum novarum cupidissim (az e fajta újságra leginkább kíváncsiak) meghallván, nagy örömmel csoportonként futottak...”

paraszt fújtak. Kolomposaik voltak a nemtelen szülőktől származott Tokay Ferenc és az arдай Szalontay György, kikhez csatlakozott Kábay Márton a parókiájától katolikusoktól elzüllött, református pap. Ő az írástudatlan emberek előtt és a nép elboldítására gonosz szándékkal önmagaírt levelet olvasott föl, füllentvén, hogy a törökök irták a magyaroknak; sőt a hitvány ember, hogy ennek a hazugságnak az igazság látszatát adja, a szökevények közül egyet felöltöztetett asszonyi selyemszoknyából varratott fényes kaftánba, úgy mutatván be őt, mintha török követ volna. A gyűlevész népet és a szőlőmunkásokat olyképpen becsapván, az elegy-belegy tömeg fellázadt, a csavargók (praedones) először is a vásárba kirendelt pataki várparancsnokot fölkoncolták, úgy az elejéből akadt igaz nemes emberek közül is többeket, azután elrabolván a vásárosok árúit és pénzét... Patak várát, melynek kapui tárva-nyitva voltak, megrohanták, az egész német helyiőrséget, Sturmman (Sturmann) alparancsnokkal egyetemben a másvilágra küldték, Vecsey Sándor bárót sebekel borítva legyilkolták, a katolikusokat kiűzték, templomukat a reformátusok számára elfoglalták. A jezsuiták mindazonáltal a református pap oltalma alatt meghúzódván, a latrok szemei előtt magukat elrejtvén, megmenekültek. Azután pedig a várbeli fegyvertárból zsákmányolt hadiszerszámokat maguk között kiosztván és fölfegyverkezvén, miután a maguk részéről őrséget hagytak, szintoly gyorsasággal berontottak Tokaj várába...¹⁸

Az idézet és a fel nem sorolt adatok igen sokban eltérnek egymástól, de abban megegyeznek, hogy a hegyaljai felkelés vezére Tokaji Ferenc, Szalontay György és Kábay Márton, valamint Terebessy István volt.⁹ Csak egy helyen említik Esze Tamást, mint a felkelés egyik szervezőjét. Az ellentmondás, amely szerint Esze Tamást akkor engedték ki a nagykarolyi börtönből, amikor a hegyaljai felkelés zajlott, mindkét adat hitelességét rontja.¹⁰

Az újhelyi vásár tehát megfelelt a felkelés kirobantására, de hiányzott az országos hírű vezér és ezért nemcsak a császári hadvezetés, de még a megyék vezetői, németbarát tisztviselői is csak egy „parasztlázadásnak” minősítették az egyébként jól induló felkelést.

Patak és Tokaj várának elfoglalása



Emléktábla Sátoraljaújhelyen, a volt Megyeháza falán

híre futott volna, Patak várát megrohanták, melynek kapui tárva-nyitva voltak, az egész sereg német helyiőrséget, Sturmman alparancsnokkal egyetemben a másvilágra

Pontosan nem tudjuk, hogy Tokaji Ferenc milyen létszámú és fegyverzetel rendelkező csapattal indult el Újhelyből Patak várának elfoglalására. Az sem ismeretes, hogy a várnak milyen létszámú volt a helyiőrsége. Az egyik forrás azt írja, hogy „kemény harc árán foglalták el Patak várát.”¹¹ Babotsaynál viszont azt olvashatjuk, hogy „nagyon könnyen és gyorsan foglalták el a várat.” A harc tervszerűségét bizonyítja, hogy a felkelők nemcsak leszámoltak a németekkel, hanem Újhelyből Patakra mentek és innen még tovább bővítették a felkelés hatósugarát. Babotsay a következőképpen írja le az események folytatását: „Újhelyi vásáron később többen is társukul szegődvén hozzájuk, még mielőtt gaztettőknek

⁸ AZT (IX. k. 173. old.)

⁹ AZT (I. k. 41. old. és XIII. k. 364. old.)

¹⁰ AZT (XIX. k. 118. old.)

¹¹ Történeti jegyzetek Zemplén Vármegyéről. (AZT IX. k. 173. old.)

küldték". Patak várának parancsnoka *Szalontay György* végardói bíró lett, aki igyekezett megerősíteni a várat saját embereivel.

A korabeli hadmérnökök megállapítása szerint a tokaji vár igen fontos és erősen védett építmény volt.¹² Természetes védelmi vonalai voltak a Bodrog és a vár háta mögötti Kis-Bodrog, valamint a Tisza. A fontosságát pedig azzal lehet magyarázni, hogy a négy égtáj felé vezető postaút, hadiút és víziút központjában helyezkedett el. A görög kereskedők itt települtek le a várral szemben elterülő városban, mégpedig olyan nagy számban, hogy templomot építettek maguknak, amelyben Görögországból hozott papokkal tartották az istentiszteleteket. Ez a templom, amely szemtanúja volt a hegyaljai felkelésnek ma is áll. A tokaji vár is gyorsan a felkelők kezére került. A magyar őrsg parancsnoka — *Bajusz Gáspár* — minden további nélkül átállt. A vár elfoglalása után a falvakba mentek toborozni a felkelés szélesítése érdekében. Babotsay egyik írásában afelett kesereg, hogy a felkelésnek nem voltak olyan országos hírű, nagy tekintélyű vezetői, mint pl.: *Thököly Imre* vagy *II. Rákóczi Ferenc*. Így a tömegmozgósításhoz nem volt elegendő politikai súlyuk. A nép nem látta biztosítottak a kezdeményezés sikerét és félt a megtorlástól. Tokaji Ferencék II. Rákóczi Ferencre gondoltak, aki Tokaj elfoglalása idején éppen a szomszédban levő balsai erdőben vadászott és Szerencs felé tartott, hogy onnan majd Patakra menjen a kíséretével. A felkelők küldöttsége felkereste őt a szerencsi várban és megkérték: fogadja el a vezéri tisztséget, álljon a mozgalom élére. A zavaros hírek hallatára azonban ezt nem vállalta és Kassára sietett *Nigrelli* tábornokhoz, aki figyelmeztette, hogy *Vaudemont* tábornok őt is el akarja fogni. Életveszélyes helyzetbe került, s így érthető, hogy Kassáról Bécsbe sietett igazolni magát.

Nem igaz az, hogy a felkelők, amerre csak mentek, raboltak, gyilkoltak. Ez nem egyéb, mint a német propaganda rágalma, okkeresés a véres leszámolásra. Viszont súlyos hibát követtek el a felkelés vezetői, amikor azokban is megbíztak, akik kényszerűségből csatlakoztak a mozgalomhoz, így később tehetetlenek voltak a soraikban meghúzódó árulókkal szemben.¹³

A tokaji várban összegyűlt felkelők két csoportra oszlottak. Egy részük *Tokaji Ferenc* hátra maradt a vár védelmére, a másik csoport *Bajusz Gáspár* vezetésével elindult Ónod „megvételére”. A cél Ónod elfoglalása volt, hogy azután egyesüljenek a tiszaháti felkelőkkel. Ha a térképre nézünk kitűnik, hogy a cél logikailag és stratégiailag egyaránt világos és egyértelmű volt. Sajnos a felkelés híre a kelleténél hamarabb jutott Bécsbe, ahol módosították a haditervet és a délre vezényelt seregekből — Kassáról, Egerből — német zsoldosokat vonultattak fel a vérbefojtására.

A harangodi ütközet

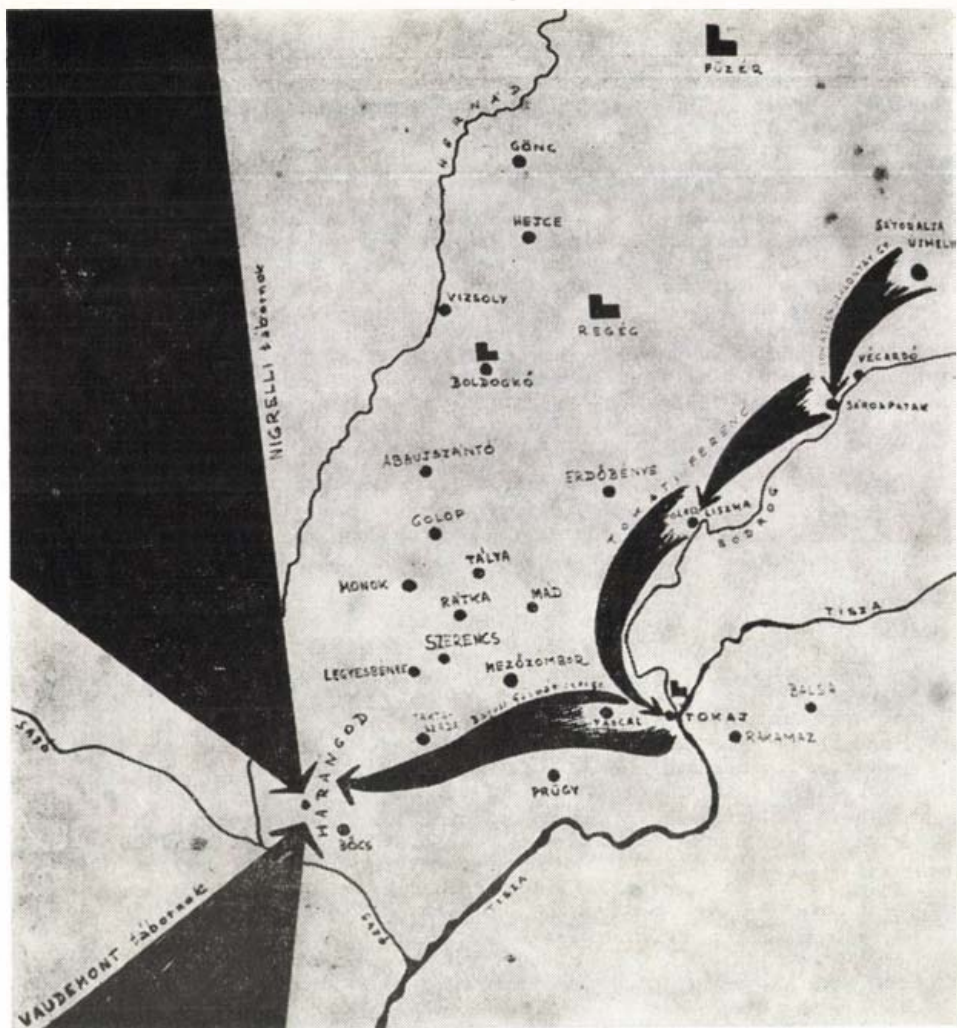
A felkelés vezetői nagy feladatra vállalkoztak. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy elfoglalták Patak és Tokaj várát és további erőfeszítéseket tettek a felkelés kiszélesítésére, az ónodi vár elfoglalására. *Bajusz Gáspár* a tokaji várőrség parancsnoka nemcsak, hogy átállt a felkelőkhöz, de azt a feladatot is vállalta, hogy csapatával Ónod bevételére induljon. A csapat Tokaj várából Prügy községet elhagyva áthaladt Harangod pusztán, de itt ellenállásba ütközött, mert *Vaudemont* tábornok időközben ideért seregével és támadást indított az előre haladó, de nem szakszerű harci rendben menetelő felkelők ellen. A gyalogosokat bekerítették és leöldösték, a lovasoknak azonban sikerült magukat átvágniuk a gyűrűn és a Tisza felé menekültek.¹⁴

A tiszaluci és a taktaharkányi emberek által megőrzött hagyomány szerint az ütközet Böcs és Hernádnémeti mellett zajlott le, amit ma *Kurucvölgyi dűlő*-nek neveznek. Szerintük a böcsi és a tiszaluci műút találkozásánál levő domb takarja a kurucok földi maradványait. Tudnunk kell, hogy Harangod pusztája nem egy tanya, vagy major, hanem nagyobb kiterjedésű tájegység, amelyet a Hernád folyó, a Sajó és a Tisza határol. Az esemény helyét tehát nem Ó-Harangod tanya, vagy Csillag-Harangod térségben kell keresni — jöllehet ezek csak néhány kilométerre fekszenek egymástól — hanem a tiszaluci part, Böcs és Hernádnémeti háromszögben. Az ugyancsak itt levő *Jajhalom tanyához* is fűződnek ilyen jellegű feltevések, de ezeket a helybeli öregek nem tartják valószínűnek.

¹² *Speck Lajos*: Tokaj város leírása. (AZT. XIX. k. 97. old., valamint *Soós Elemér*: A tokaji vár története, hadi és műleírás. Bp. 1912.)

¹³ AZT. (I. k. 115. old.)

¹⁴ AZT. (IV. k. 199. old.)



A hegyaljai kuruc felkelés hadmozdulatai

A felkelés vérbefojtását a legtöbb írás szerint Vaudemont egri katonai parancsnokra bízta a bécsi udvar. Nigrelli szereplését csak egy helyen lehet megtalálni, annál több szó esik a Ritschan vezette seregről, amely Vaudemont pribékjeivel együtt állati kegyetlenségeket követett el Hegyalja községeiben a védtelen lakossággal szemben.¹⁵ Az egyik forrás így emlékezik meg a retorzióról: „A mozgalom hírére herceg Vaudemont lovassága és más ezredek rendeltettek Felső-Magyarországba, ahol július 19-én Tokajt, július 20-án pedig Patakot visszavették. A felkelők egy része átmenekült a Tiszán, más része a szalánci hegyekben talált menedéket, de Tokajt és Kabayt elfogták, s mindketten börtönben végezték életüket.”¹⁶ Vaudemont serege elszabadult vadállat módjára tört a védtelen lakosságra. „A legkegyetlenebbek a rázók és a cseh zsoldosok voltak.”¹⁷

¹⁵ AZT. (XIII. k. 30. old.) Ritschan, császári generális az Onódi vár parancsnoka volt.

¹⁶ Magyarország története. Hegyaljai felkelés. Bp. 1962. 332–335. old.

¹⁷ AZT. (IX. k. 1973–1974. old.)

A hegyaljai kuruc felkelést a német zsoldosok Harangod pusztán megállították és több százan pusztultak el az ütközetben. Vaudemont tábornok pedig „feles német hadakkal és néhány Vgyékből való prédára ásitozó Magyarokkal és istennélküli Rátzokkal egész táborostul reménytelenséggel érkezvén”. Az idézet Babotsaytól való, aki naplójában leírja, miként akart Tarcsl város lakossága megmenekülni a németek kegyetlenkedéseitől. A német csapatok Prügy községen át Tarcsl mezőváros-hoz érkeztek. A város lakói tudták, hogy a felkelés elfojtása nem korlátozódik a felkelők megsemmisítésére, hanem igen megsínyli azt a falvak lakossága is. Ezért felkérték a város két, tiszteletben álló emberét, *Komjáthy Gergely* városkapitányt és *Babotsay Izsák* nótáriust, hogy menjenek Vaudemont elé és kérjenek Tarcsl város lakói számára „gráciát és Salba Gvardiát”. Vaudemont azonban elutasította a kérelmet. Csapatái július 12-én érték el Tokajt. A város lakóinak egy része a várban keresett menedéket, de július 18-án Vaudemont ágyúkkal kezdte lövetni. Erről Babotsay így ír: „Július hónapnak 18-ik napján sok ágyúkkal kisütögetések, s dörgések között, vagy alattomban való tsendességgel mind ki takarodtak a várból és hajókra, hidasokra költözködvén igen kevés kárral Rakamaz felül (a Tisza akkor Rakamaz hoz közelebb folyt) békével a Tiszán által kelvén”. A várból való menekülés azoknak sikerült, akik csónakot, dereglyét tudtak szerezni és éjnek idején átmenekültek a Nyírség felé, de itt a hajdúkba ütköztek és nem valami jó sors várt rájuk. A többféle forrásból származó adatok egybehangzóan arról tanúskodnak, hogy a német zsoldosok Tokajban és a többi falvakban szörnyű vérengzést hajtottak végre. Itt fogták el Tokaji Ferencet és Kabay Márton, de egy magyar főúr — név szerint *Koháry báró* —, akinek Tokaji Ferenc a regéci várban való raboskodása idején valami jó szolgálatot tett, megmentette a karóba húzástól. Tokaj eleste után Patak megvételeire indultak, de Vaudemonttal szemben jött Szalontay csatára készen és heves ütközetet vívtak. Midőn Szalontay látta, hogy az övéinek csatarendje a jól felszerelt és kiképzett túlerővel szemben bomladozni kezd, csata közben Thökölyhöz futott.¹⁸ Mikor a várórség megtudta, hogy Szalontay elmenekült, feladta a várat, de kikötvén, hogy nem lesz sértődésük. Am az adott szó ellenére legtöbbjük karóba huzatva, a Botkőn felakasztva végezte életét.¹⁹

Amikor Patak vára elesett, Vaudemont csapata végrehajtotta a szokásos rablást, gyilkolást, fosztogatást, majd egész seregével visszavonult és az első éjjelre Tarcslra szállásolt be. Ez aztán betetőzte a tarcsliai szenvedését.

A kurucok üldöztetése azonban Vaudemont seregének eltakarodása után sem szűnt meg. A bécsi udvar felszólította a nádorispánt, hogy a kurucokat teljesen semmisítse meg és ennek érdekében Zemplén vármegye 10 gyalogos hajdút fogadott fel. Azoknak, akik visszatértek a földműveléshez, bocsánatot hirdettek, a címeres nemesek (armalisták) ellen pedig szigorú vizsgálatot indítottak.

A vérfürdő után viszonylagos csend lett Tokaj-Hegyalján, volt falu, amely teljesen elnéptelenedett, mert lakói elmenekültek, vagy lemészárolták őket. A nép azonban nem nyugodott bele a történetekbe, s készült a törlesztésre.

A kuruckort Thököly felkelésétől a szatmári békekötésig, Nagymajtényig számoljuk. Eszerint a hegyaljai kuruc felkelést a Rákóczi szabadságharc „főpróbájának” tekinthetjük. A felkelést vérbefojtották és nyomában egy jobb sorsra érdemes nép siralma jajdult fel Harangod pusztától Sárospatakig. A *Cantio Tokaji* és a *Cantio flebilis de pericula Tokajiensi* című fájdalmas hangvételű versek a hegyaljai felkelés kegyetlen vérbefojtását éneklik meg. A felkelés kb. 27—28 napig tartott. A fény azonban, amely kigyulladt, nem aludt ki. Megvilágította az utat, amelyen néhány év múlva II. Rákóczi Ferenc szabadságharca elindult.

Szikora Marianna

¹⁸ AZT. (I. k. 115. old.)

¹⁹ Zemplén vármegye községei. (Bp. 1905. 135. old.)

A Szalkszentmártoni Petőfi Sándor Emlékmúzeum Baráti Köre

A honismeret tettekre ösztökélő ereje községünkben is kinyitotta az emberek szívét a szülőföld, a haza, a szocialista Magyarország befogadására. Ezért képesek is tenni olyan dolgokat, amelyek belső indítkékből fakadva a közösség javát szolgálják. Erdemes volt tehát megtenni az első lépést, amelyet a HNF Községi Bizottsága kezdeményezett. Erről tanúskodik az 1962-ben írt meghívó:

HNF Községi Bizottsága, Szalkszentmárton — 1962. január 19.

Kedves Barátunk! Most, hogy meghívással fordulunk feléd, ezzel egy szép munkát szeretnénk elindítani. E hó 22-én este 6 órára összejövetelt tervezünk a Petőfi-házban. Az összejövetel célja, hogy elbeszélgessünk mindennapi problémáinkról, szót ejtsünk Petőfiék szalkszentmártoni tartózkodásáról, énekelgessünk azokból a dalokból, amelyeket fiataljaink már nem énekelnek.

Bizunk abban, hogy kellemesen töltjük el az összejövetelre szánt időt. Az is lehet, hogy tovább maradunk a tervezettnél. Ezért arra kérünk, hozzád magaddal pár szem pogácsát, egy kis üvegben pedig bort azért, hogy legyen mivel védekezni az éhség és szomjúság ellen. Szódavízről mi gondoskodunk. Várunk a megjelölt helyen és időben! Mindazok nevében akik ott leszünk.

A meghívásra több mint negyvenen jöttünk össze. A beszélgetés során szó esett a járdaépítéstől kezdve a villanyhálózat bővítéséig mindarról, ami akkor községünk mindennapi életét feszítette. Beszélgettünk a múlttól is. Szóba került a dunai vízimolnáraink által készített túrós csusza, a halászlé, majd a régi közös kukoricafosztás sok kedves emléke, a szőlők végénél levő kunyhók varázsa, a szüret alkalmával főzött bográcsos birkapörkölték orrcsiklandozó illata. A jelen változó életéről is szó került, hogyan tudunk majd a „közösben”, a tsz-ben dolgozni. Hiszen ez volt a legjobban feszítő dolog abban az időben.

Jó volt a sejtésünk; megéheztünk, megszomjajtottunk. Hasznát vettük a pogácsának, a bornak. S amikor éjfél felé szétszéledtünk, mi, a népfront vezetői örömmel állapítottuk meg: sok mondanivalója van az embereknek! Nem közömbösek közös dolgaink iránt! A következő összejövetelünk is sikeres volt! Újabbak is jöttek a régiekhez. S ma, ahogyan végignézem a múzeumbaráti kör névsorát, ott látom az első összejövetelen megjelentek nevét is. Így kezdődött el tehát nálunk az a honismereti munka, amely az elmúlt tizennégy év alatt kézzelfogható eredményeket produkált.

A Petőfi Sándor Emlékmúzeum létrehozása

Szalkszentmárton abban a szerencsés helyzetben van, hogy itt találjuk hazánk legnagyobb Petőfi-emlékházát. Petőfi Sándor életében az itt eltöltött háromnegyed esztendő igen jelentős volt. Verseiben itt írta le először a szabadság szót (Csárda romjai).

A lehetőségek úgy hozták, hogy mi is ott kaphattunk hajlékot, ahol Petőfi Sándor élt. Villantsunk fel néhány képet a Petőfi-ház múltjából:

1710-ben építetteti az L-alak hosszabb szárát *bárá Amadé Thade* a Balassiakkal együtt. 1790-ben a szalkszentmártoni birtokkal együtt eladják a Festetics-családnak. — 1810-ben a Festeticsék a beálló vendégfogadót az L-alak rövidebb szárával toldják meg. — 1845—46-ban Petőfi édesapja itt bérleteskedik. Petőfi életének termékeny időszaka ez, 112 verssel, két drámával és egy regénnyel gazdagítja a magyar irodalmat. — 1901-ben a község lakosságának adakozásából emléktáblát helyeztek az épületre. — 1923-ban országos ünnepség keretében nyitották meg a Petőfi-emlékszobát.

Az ünnepségen jelen volt *Ferencci Zoltán* és *Szana Tamás*. 1949-ig rendeltetésszerűen működik a Petőfi-emlékház: mérik a bort és a húst. — 1950-ben a begyűjtési rendszer a saját szolgálatába állítja. Petőfi hajdani lakószobában tojás- és zsirbegyűjtőhely. A többi helyiségben zöldség, gyümölcs, gabona átvevőhely. A padlás telítve minden évben napraforgóval, kukoricával. Az épület időszakszerűen mútrágya-raktár és kosárfonó üzem is. — 1956 decemberében az úttörőcsapatnak sikerül megszerezni a szabadkéményes konyhát. — 1961-ben teljes egészében az úttörőcsapat birtokolja az épületet. Úttörőcsapatunk — mely Petőfi Sándor nevét viseli — és a község termelőszövetkezeti parasztjaira alapozott honismereti tevékenység lehetővé tette a múzeum megalapozását.

A honismereti mozgalomban résztvevők éveken keresztül társadalmi erővel gondozták a Petőfi-házat, minden központi, helyi segítség nélkül, és gazdag anyagot hoztak létre úgy Petőfi, mint községtörténeti vonatkozásban. Ezek gondozását, a látogatók részére történő bemutatást szintén társadalmi munkában oldottuk meg. Ez vonatkozik az épület megóvására is.

1969. augusztus 3-án, a költő halálának 120. évében országos ünnepség keretében avattuk fel *Márton László* háromszoros Munkácsy-díjas szobrászművész egész alakos Petőfi-szobrát. A kegyelet koszorúit az ország minden Petőfi-emlékhelye elhozta Szalkszentmártonba ezen a napon. A szoboravatási ünnepség fővédnökségét *Nyers Rezső* elvtárs, az MSZMP titkára töltötte be.

1972. szeptember 24-én ünnepélyes külsőségek között megnyitottuk a szalkszentmártoni Petőfi Emlékmúzeumot. Az ünnepi beszédet *Simon István* Kossuth-díjas költő mondta.

1972. szeptember 26-án — országos rendezvény keretében — találkoztak a Petőfi-emlékhelyek képviselői Szalkszentmártonban, Petőfi Sándor hajdani hajlékában.

Múzeumbarát Körünk általános feladatai

Célul tűztük ki a múzeum munkájának segítségét oly módon, hogy megfelelő propagandát fejtünk ki a múzeum látogatottsága érdekében, valamint részt veszünk a múzeális tárgyak felderítésében, gyűjtésében. Különös gondot fordítunk arra, hogy a paraszti gazdálkodás tárgyi és szellemi emlékeit megmentsük és ezzel is fejlesszük a múzeum gyűjteményét.

Régi vágyunk, hogy gyorsan változó életünk rögzítése érdekében megteremtjük községünkben a szervezett krónikáírást. Ezért kapcsolatot teremtünk a gazdálkodás szerveivel, bekapcsolva a közoktatás, a közművelődés területét is. Természetesen megfelelő segítséget várunk a Községi Tanácstól is. Tevékenyen részt veszünk a Hazafias Népfront által irányított honismereti munkában. Ösztönözzük tagságunkat a kiírt pályázatokon való részvételre. Tervezzük, hogy Bács-Kiskun megye településeire vonatkozó, birtokunkba került emlékeket, forrásokat eljuttatjuk az érdekelt települések honismereti munkásaihoz. Irodalmi előadások keretében emlékezünk meg a jeles Petőfi-, nemzeti és nemzetközi évfordulókról, eseményekről. A Baráti Kör tagsága minden évben — a Műemléki és Múzeumi Hónap keretében — időszakos kiállítást rendez, amely Szalkszentmárton életének különböző területeit mutatja be.

Az általános feladataink megvalósítása érdekében — a Baráti Kör közgyűlésének határozata értelmében — évenként minden tagunk vállalja egy (vagy több) tárgyi vagy szellemi emlék összegyűjtését és azt átadja a múzeumnak. E feladat megvalósítása a tagsági feltételt is jelenti.

1974. október 7-én közgyűlést hívtunk egybe, amelynek határozata értelmében 1974. december 27-től egyesületi alapon folytatjuk munkánkat. Elkészített alapszabályunkat a Bács-Kiskun megyei Tanács Kalocsai Járási Hivatala Igazgatási Osztálya hagyta jóvá, s Múzeumbaráti Körünket nyilvántartásba vette. Kinyomtattuk alapszabályunkat, tagsági igazolványunkat.

A Baráti Kör életét egy 15 tagú vezetőség irányítja, amely havonként tartja vezetőségi üléseit. A tagság létszáma ma eléri a 150 főt. Van külön ifjúsági tagozatunk is, amely egyetemistákból, középiskolás diákokból áll. Tagsági díj a felnőtteknek évi 20 Ft, az ifjúsági tagozat tagjainak pedig évi 10 Ft. A Baráti Kör közgyűlését — kivétel a rendkívüli közgyűlés — évenként egyszer hívjuk egybe.

Munkánk jó hatással van községünk közművelődésére. Tagságunk aktivitása és áldozatvállalása kezdeményező ezen a területen. Részt veszünk községünk szépítésében. Két közteret társadalmi munkában hoztunk rendbe és ez adott lendületet a to-

vábbi parkosításnak. A Petőfi-szobor helyén lévő parkot — a hajdani kacsausztatóból — 645 óra társadalmi munkával alakítottuk ki.

Öntevékeny előadásaink hatására alakult meg községünkben a citerazenekar, a népi táncsoport. Összejöveteleinkben 15—20 fő vállalkozik arra, hogy irodalmi műsorokkal tegye színesebbé munkánkat. A Magyar Rádió a múlt év november 28-án „Csöndes magányban keresék tanyát” címmel Petőfi-estet tartott nyilvános felvétel. E műsort ez év január 1-én sugározták.

Baráti kapcsolatot alakítottunk ki a Petőfi-évforduló kapcsán a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúrszövetsége (CSEMADOK) ipolysági szervezetével.¹ Kölcsönös látogatásaink segítik megismertetni a két táj életét, szokásait, hagyományait a néprajz és irodalom területén is.

Otthonunkban, a Petőfi Emlékmúzeumban (Petőfi-ház) jól érzi magát a tagságunk. Meghitt összejöveteleinken sor kerül a gyűjtőmunka során elkészült egy-egy írás meghallgatására. Segítve egymás munkáját, örömmel állapíthatjuk meg, hogy községünk múltja, jelene nem merül feledésbe. A honismereti munka során pályadíjat nyert Szalai *Etelka*, a szalkszentmártoni temetkezési szokások című munkájával. Megjelent nyomtatásban is *Matics Pál: Adatok Szalkszentmárton történetéhez* című írása.

Mások is szorgalmasan végzik a gyűjtőmunkát. A Magyar Úttörők Szövetsége pályázatán országos II. díjat nyert a Vörös selyemzászlós szalkszentmártoni 3143. sz. Petőfi Sándor úttörőcsapat története. Elkészült Szalkszentmárton földrajzi neveinek leírása, Szalkszentmárton közművelődésének története, valamint a Petőfi és szülei Szalkszentmártonban című munka, amely újabb adatokat is szolgáltat a Petőfi-életrajzhoz.

Majsai Károly

Híradás az Angyalföldi Helytörténeti Klub munkájáról

1976. május 7-én a Hazafias Népfront XIII. kerületi Bizottságának helyiségében megtartották az első angyalföldi helytörténeti tanácskozást. A közel száz résztvevő között ott voltak a kerületi párt- és a KISZ bizottság, valamint a tanács képviselői, a történelmi munkaközösség vezetője, a helytörténeti klub tagjai, az üzemi KISZ-szervezetek képviselői, a körzeti pártszervezetek veteránjai. A kerületben folyó helytörténeti munkáról e sorok írója, az Angyalföldi Helytörténeti Klub vezetője számolt be.

A jelentős ipartörténeti, gazdag munkásmozgalmi hagyományokkal rendelkező XIII. kerületben — közzismertebb nevén Angyalföldön — a helytörténeti tevékenység, a múlt tárgyi emlékeinek gyűjtése, történetének leírása az 1960-as években kezdődött el. Először olyan formában, hogy felvetődött egy, a kerületről szóló monográfia megírásának gondolata. Ennek kezdeményezője és a munka gyakorlati irányítója az MSZMP XIII. kerületi Bizottsága volt, s a munka eredménye az 1970-ben megjelent Angyalföldi Krónika lett, szerzője *Fülöp János*.

A valóban rendszeres, széles körű helytörténeti munka Budapest centenáriumára való felkészüléssel indult el. Ekkor jött létre az Angyalföldi Helytörténeti Klub is, amelynek 1971. novembere óta a József Attila Művelődési Központ ad otthont.

Az elmúlt öt évben a helytörténeti tevékenység jellegét az I. Budapesti Helytörténeti Konferencia útmutatásai és ajánlásai határozták meg. Fő feladatul a kerület életével, fejlődésével kapcsolatos források, emlékek, tárgyi anyagok felkutatását, összegyűjtését határoztuk meg.

A klub tagjai munkások, veteránok, diákok, értelmiségiek köréből tevődnek össze. Az átlagos létszám évek óta húsz-húszonöt. Évente háromszor-négyszer tartunk teljes összejövetelt, a különböző szak- és munkacsoportok tagjai pedig szükség szerint, általában havonta.

Milyen munkát végeztünk az elmúlt években?

A kerület ipari jellegéből adódóan fontosnak tartottuk a különböző üzemtörténeti kiadványok és kéziratok megszerzését. Ez a tevékenység nem volt eredménytelen. 1975. végén 71 angyalföldi üzemről szóló kiadványt gyűjtöttünk össze és he-

¹Erről a Honismeret 1976. 4. számában számoltam be.

lyeztünk el gyűjteményünkben. Ezekről az anyagokról bibliográfiát készítettünk és azt eljuttattuk a kerületi történelemtanárokhöz.

Az üzemtörténet szerves részét alkotják a kerületi üzemi lapok. 1972-től folyamatosan, hat különböző üzemi újság teljes anyagát helyeztük el gyűjteményünkben. A klub néhány tagja a sajtót figyeli és 1972-től évente tíz országos lap cikkeiből állítunk össze angyalföldi sajtórepertóriumot. Egy-egy évben átlagosan 1300—1400 kerületi vonatkozású hírt gyűjtünk össze. Már harmadik esztendeje, hogy az angyalföldi sajtórepertórium egy példányát a Szabó Ervin Könyvtár gyűjteményében is elhelyezzük.

A tevékenység másik jelentős területe a tárgyi emlékek, dokumentumok gyűjtése. Angyalföldi sajtókiadványokat, rölapokat, párt- és szakszervezeti könyveket gyűjtöttünk össze, s külön szeretném megemlíteni a klub jelvénygyűjteményét, amelyben elsősorban a kerületi üzemek törzsgárdajelvényei találhatók. Számuk meghaladja a háromszázat.

A tárgyi emlékek között jelentősek az angyalföldi aprónyomatványok, melyek éves begyűjtési átlaga eléri a 350—400 darabot. Érdekes kultúrtörténeti dokumentumok a különböző — két világháború közötti — polgári iskolai évkönyvek, valamint jelenlegi évkönyvek és különböző nyomtatványok.

A dokumentumok sajátos területét alkotja a fénykép-, illetve fotónegatív-gyűjteményünk, melynek száma meghaladja az ezerötszázat. Munkánk kétirányú. Egyrészt archív anyagokat gyűjtünk, melyeket sajtóból és könyvekből készített felvételekkel és veteránoktól kapott képekkel gyarapítunk, másrészt megőrökítjük kerületünk új létesítményeit és a szanalásra kerülő épületeket. A filmek kapcsán szólok a közel 150 darab, kerületünket ábrázoló színes diafelvételtől is. Ezt a gyűjteményt is fokozatosan gyarapítjuk.

Közel háromezer oldalnyi munkásmunkásmozgalmi és üzemtörténeti visszaemlékezéssel rendelkezünk, ennek jelentős része az MSZMP XIII. Kerületi Bizottságának 1961. évi gyűjtéséből származik. A munkások és veteránok visszaemlékezése mellett a kerület iskoláiban hosszú évek óta tanító pedagógusok visszaemlékezéseit is összegyűjtöttük. A visszaemlékezések között jelentős a Helytörténeti Klub hangtára. A munkát 1972. novemberében kezdtük el — ekkor kaptunk egy magnetofont —, s jelenleg közel 40 órányi hangfelvételünk van. Ez elsősorban Angyalföld felszabadulásával kapcsolatos, de készítettünk felvételt a volt VI/2-es¹ elvtársakkal és a Külterületi Munkáskör tagjaival, akik közül jónéhányan rendszeresen résztvesznek a klub munkájában.

A *topográfiai szakcsoport tagjai* az elmúlt években átnézték a Széchenyi Könyvtár térképgyűjteményét és a kerület anyagairól fotódokumentációt állítottak össze.

Iskolai szociográfia készült a Dózsa György út 136. sz. alatti iskola 1913—50 közötti időszakából. A tanulók összetételét és a tanulók szüleinek foglalkozását vizsgálták.

A Széchenyi Könyvtár aprónyomatvány-tárában anyagot gyűjtöttek az 1945/48 közötti időszakról a felszabadulási kiállításához. A felszabadulás harmincadik évfordulójára készülve a Széchenyi és a Szabó Ervin Könyvtárban a Szabad Nép és a Népszabadság 1945—75 közötti számait nézték át és a kerületi anyagot kartonozták. Közel 60 000 lapoldalt néztek át. Elkészült az angyalföldi utcák, terek topográfiai jegyzéke az első utcaelnevezésektől kezdve. Ebben az évben az úttörő- és az ifjúsági mozgalom kutatásával foglalkoztunk, az úttörőmozgalom harmincadik évfordulójára készülve.

Az összegyűjtött anyag bemutatásáról, propagálásáról sem feledkeztünk meg. Az elmúlt években összesen hat kiállításunk volt, a legkiemelkedőbbet 1975. januárjában, a József Attila Művelődési Központban *Angyalföld 30 éve szabad* címmel rendeztük meg.

A Helytörténeti Klub tevékenysége kapcsán külön szólok arról a munkáról, amelyet a kerület általános iskolai tanulói között végzünk a XIII. kerületi úttörő elnökséggel és az úttörőház vezetőivel közösen. 1973 óta minden évben rendszeresen rendezzük az *Ismered-e Angyalföldet?* című rejtélyversenyt. A felhívást összesen minden iskolához — úttörőcsapathoz — eljuttatjuk és októberben megkezdődik a verseny. Minden hónapban öt kérdésre kell válaszolni.

A kérdések változatosan, a kerület munkásmozgalmával, település-földrajzával, kultúrtörténetével kapcsolatosak, sok esetben gyakorlati jellegűek, pl. nemcsak meg kell nevezni a helyét és alkotóját együtt egy kerületi emlékművet, de az őrsnek

¹A Szociáldemokrata Párt VI. kerületi szervezetének 2. csoportja.

el is kell oda mennie és fényképet készíteni az emlékműről, úgy, hogy azon az ős tagjai is láthatók legyenek. Az évek óta tartó játéknak nagy sikere van, évente átlagosan 700—800 gyermek vesz részt benne. Az Ismered-e Angyalföldet rejtvényversenyt minden év májusában kerületi vetélkedővel fejezzük be, amelyen az évközben legjobb eredményt elért ősök képviselői vesznek részt. A XIII. kerületi Tanács művelődésügyi osztályának jóvoltából — ez évben első alkalommal — a gyermekekkel foglalkozó pedagógusokat is jutalmazni tudtuk.

Osszegezve megállapíthatjuk, hogy az Angyalföldi Helytörténeti Klub az elmúlt öt évben jelentős munkát végzett Angyalföld emlékeinek összegyűjtése és megőrzése érdekében. Tevékenységük azonban — főleg az üzemekben és a középiskolákban — még nem elég széleskörűen ismert.

A Helytörténeti Klub ebben az évben elkészítette ötéves távlati tervét, melynek összeállításához figyelembe vette a II. Budapesti Helytörténeti tanácskozás ajánlásait és az elkövetkező években további figyelmet fordítunk az anyaggyűjtésre, a rendszerezésre, a gyűjtött anyagok bemutatására és ismertetésére.

Jelenics József

Iskolamúzeum Csongrádon

A múzeumok bevonása a történelemtanításba nem újkeletű fogalom. Már az 1911. október 20-án kelt kultuszminiszteri rendelet előírta: „... szorgalmazni kell az iskolai történelmi múzeumok felállítását. Ennek feladata: hogy a történelmi múzeum megvessze az iskolai múzeum alapjait...”

Dr. Gyapay Gábor: A korszerű történelemtanítás és a múzeum című cikkében megállapítja: „... a korszerű oktatásnak Magyarországon a múzeumok mindig szerves részét alkották, mert a korszerű tudományos eredmények jelentős részt a múzeumok tudományos műhelyeiben születtek meg, a múzeumok kiállításai ismertették meg az ifjúsággal mind a régészeti, mind a recens történelmi tárgyi emlékeket...”

1975. június 23—24—25-én Debrecenben kétszáz történelemtanár és múzeológus vett részt a Történelemtanítás és a múzeum c. konferencián. A konferencia ajánlásai között olvashatjuk: „... fokozottan segíteni kell az iskolai gyűjtemények, iskolamúzeumok létrehozását és fejlődését.”

Városunkban — Csongrádon — a helytörténeti kutatások kezdetei a múlt századba nyúlnak vissza. A kezdeményezés *Farkas Sándor* gyógyszerész nevéhez fűződik. A városi múzeumot a két világháború közötti időben hozták létre a lelkes tanítók a Központi Elemi Iskola (ma: Kossuth Lajos Általános Iskola) egyik tantermében. E gyűjtemény vetette meg alapját az 1956-ban — dr. Katona Imre, dr. Tari László és Palásti Pál által — külön épületben (Iskola u. 2.) újjászervezett múzeumnak.

Az iskolamúzeum létrehozásának gondolata az 1960-as évek közepén sajátos módon vetődött fel. Az iskola környékének épületei közel azonos időben készültek: a századforduló első és második évtizedeiben. Ennek következtében az 1960-as évek közepén természetes folyamatként kezdődött el a generációváltás.

Az öregszerű elhalása után az unokák, dédunokák egyre sűrűbben kaptak szabad kezét az addig féltve őrzött régiségekre (egy-egy faragott súlykolóra, mángorlóra, díszes rokkára, ritkaság számba menő locsolókorsóra, kéziratok bejegyzéseket tartalmazó imakönyvre, levelekre, fényképekre, pénzekre stb.). A történelmet, néprajzot kedvelő tanárok, tanulók felismerték, hogy az otthon lim-lomnak tartott tárgyakat meg kell menteni a jövőnek, el kell hozni az iskolába. Közben — látva az egyre szaporodó értékeket — egyre több pedagógusban vetődött fel és érlelődött meg az iskolamúzeum létrehozásának gondolata.

A gyűjtésnek és a szervezőmunkának hatalmas lökést adott a helyiség kérdésének megoldása. Az intézet épülete alatt volt egy lomtárnak használt, száraz pince. Ebben — kisebb leválasztással — 12 terem, összesen 200 négyzetméter alapterület látott alkalmassá az anyag elrendezésére, az állandó kiállítás kialakítására.

A következő feladat az volt, hogy szervezettebbé, aktívabbá, tartalmasabbá tegyük a gyűjtőmunkát. Szülői értekezleteken ismertettük elképzeléseinket; az iskola úttörőszervezete úttörő- és kisdobosfeladattá tette a gyűjtést; a tanulók, a szülők, a pedagógusok és a kívülállók által átadott anyag nyilvántartásba vételét az intézethez

tartozó diákokthoz egyik tanára vállalta. Tájékoztatókat tartottunk az iskolamúzeumba való tárgyak, emlékek stb. sokféleségéről; a lelőhelyekről és a begyűjtés legtapasztosabb módjáról.

Az iskolamúzeum gondolatával, munkájával foglalkozó kollektívának társadalmi úton — pénz csak minimális mértékben állt rendelkezésére — óriási feladatokat kellett megoldani. A legnagyobb gondot, a legsokrétűbb tevékenységet a helyiség kiállításra alkalmassá tétele, berendezése, a bútorzat elkészítése igényelte. A központi fűtés csőrendszerének befedése, a szennyvízlevezető csövek szigetelése, a válaszfalak felrakása, a polcrendszer elkészítése, a világítóberendezés szakszerű kivitelezése sokszor szakipari munkát követelt. Az anyag elrendezését elsősorban az összegyűjtött tárgyak, emlékek határozták meg. Az esztétikai elképzeléseket a rajzszaikos nevelők, a didaktikus szempontokat pedig a történelem, a néprajz és a múzeum iránt érdeklődő pedagógusok véleménye alakította ki.

A kollektív munkájának szakszerűségéről, a kiállítás oktatás-nevelésre, közművelődésre való alkalmasságáról beszéljen iskolamúzeumunk emlékkönyvének néhány véleménye:

„Az iskola kiállítási anyaga messze túlnőtt egy iskola szűk keretein. Az itt felhalmozott régészeti, néprajzi, helytörténeti, iparművészeti darabok általános érdeklődésre, sőt a szakemberek érdeklődésére is igényt tarthatnak” — állapította meg az Orosházi Szántó Kovács János Múzeum néprajzkutató külső munkatársa.

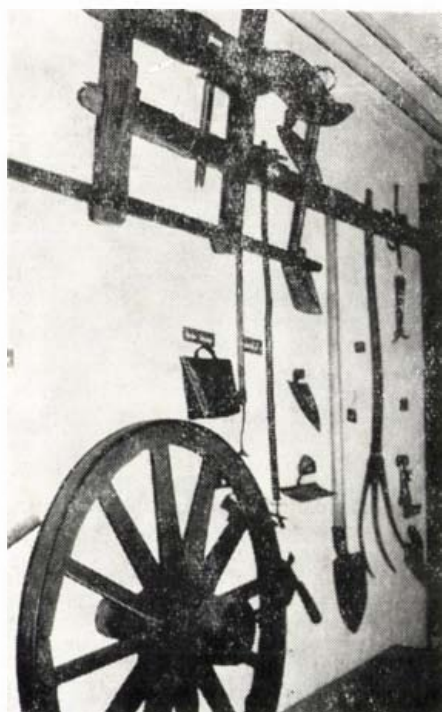
Dr. Varga József, Csongrád város tanácselnöke 1975. január 16-án tett bejegyzése pedig így hangzik: „Az iskolai múzeum újabb bizonyítéka a tantestület hivatászeretetének. Meggyőződésem, hogy a tanulók és nevelők áldozatos munkájáért mindenki hálás lesz. A rendezés és a gyűjtési munka városunk szeretetének bizonyítása. E egyszerű példa remélem a többi iskolánál is követésre talál.”

A „...gyűjtés gazdag anyagot mutat be a város történelmi életéből — állapította meg dr. Somogyi Ferenc, Csongrád pártbizottságának első titkára 1975. április 1-én, majd így folytatta: „—A honismeret keretében összegyűjtött és jól rendezett anyag... reprezentálja a város és környéke múltját...”

Iskolamúzeumunk a továbbiakban is egyik legfontosabb feladatának tartja az anyaggyűjtést, a múlt idők beszédes bizonyítékainak megmentését. A gyűjtés nemcsak muzeális értékű tárgyakra terjed ki, hanem minden emlékre, leletre, olyan darabra, mely az iskolai ismeretszerzést és nevelést szolgálja. E munkában továbbra is elsősorban az úttörőkre, a szülői munkaközösségekre, pedagógusokra és kívülálló múzeumbáratokra kívánunk támaszkodni, de célnk e kört minél szélesebb társadalmi alapba ágyazni.

Felvetődik nálunk is a kérdés: kiknek szánjuk a kiállítást? Iskolamúzeumunkat *elsősorban* saját és más iskolákkal történő együttműködésre, a közoktatás számára kívánjuk alkalmassá tenni úgy, hogy az állandó kiállításunk anyaga kapcsolatban legyen az általános iskolai történelem, rajz, élővilág, valamint az alsó tagozatos környezetismeret tantárgyak oktatási céljaival. *Másodsorban* közművelődési igényeknek kívánunk megfelelni: a közönség esztétikai, politikai nevelését szeretnénk formálni.

Múzeumunk elsődleges céljából adódik az általános iskolai tanulók tudásszintjéhez igazodó feladatlapok zömének megtervezése, elkészítése. Minden múzeumi órát tartó pedagógusnak, muzeológusnak szem előtt kell tartania,



Részlet a múzeumból

hogy a tanuló akkor aktív a múzeumban, ha felismeri munkájának célját és jelentőségét. Alapvető tényként kell a múzeumi oktatás esetében is leszögezni, hogy alapos és teljesítőképes tudásra csak akkor tesznek szert a tanulók, ha annak megszerzésében és gyakorlati alkalmazásában tudatos erőfeszítéseikkel maguk is tevékenyen részt vesznek. Tehát múzeumunk látogatását úgy kívánjuk megszervezni, hogy minél több lehetőséget tudjunk adni az öntevékenységre, az önálló munkára.

A feladatlapok anyagai múzeumunk emlékeiből indulnak ki, általában kapcsolódnak a helytörténethez, a néprajzhoz, s a honismeret más területeihez. Feladatlapjainknak nem az ellenőrzés az elsődleges céljuk, inkább a munkálkodtatás lehetőségeinek megteremtése, úgy, hogy — pl. írásvetítő segítségével — alkalmasak a végzett munka értékelésére is, amit tanulói látogatás esetében a sikerélmény reményében mindenképpen el kell végezni.

A múzeum bonyolult és információkban gazdag tudáskincsét lehetetlen elsajátítani egy látogatás vagy múzeumi óra keretében, ez senkitől sem várható el. Ezért a látogatók a kitöltött, javított és értékelt feladatlapokat — mint információkban gazdag emlékeket — magukkal vihetik.

Gát László

Honismereti szakkör Alsóságon

Szakkörünk 1965 szeptembere működik, mint „nyelvész-néprajzi” honismereti szakkör.

Mint magyar szakos tanárt, „szakmámnak” megfelelően érdekel a nyelv, a szó, a gondolat. Ebből eredően gyűjtő szenvedélyvel kerestem már több éven át vidékünkön, szűkebb hazámban, Kemenesalján a régi, tősgyökeres szavakat, mondásokat. Elég sok élő szót sikerült is összegyűjtenem.

Úgy gondolom, az anyanyelv ápolása mindannyiunk szent kötelessége! — Az ősi, a táji nyelv megőrzéséből még élnek szerte a hazában, de elhaltukkal elvesz az íz, a táji kifejezés bölcsesége is. Sajnos, 1965 óta már 12 idős alsósági „külső munkatárs” halt meg, és vitte magával a múlt egy-egy darabját, szép kifejezését, mondását... Szép a magyar nyelv! De szép a tájnyelv is, mely anyanyelvünk savát, borsát adja...

A mi iskolánkban már kezd tudatosulni az, hogy ne üldözzön az iskola minden tájnyelvi kiejtést és kifejezést. Természetes, a hangzó rövidüléseket és hosszabításokat, kihagyásokat, diftongusokat javítani kell, de a jó ízű tájnyelvi szavakat védeni!

Jó lenne — ha felhívást vagy biztatást kapnának az ország általános iskolai és középiskolai tanárai — a feledésbe vesző tájnyelvi szavak, szólások, közmondások, mesék, dalok, hiedelmek összegyűjtésére és gyűjtetésére. Mert a mozgalmas élet, a rohamos fejlődés és sok-sok más körülmény megtépázza az anyanyelvet — benne a nekünk legkedvesebbet, a sági anyanyelvet is.

óta Alsóság öregjei gazdagok a népnyelv megőrzésében. Az itteni emberek ma is szeretik a hagyományos nyelvet, a régi szavakat, és szívesen „nyelvészkednek”, magyarázzák, értelmezik sajátos kifejezéseiket.

Nekünk, kései utódoknak a Ságon élt *Kresznerics Ferenc* nyelvész példaadó, követésre méltó munkássága határozta meg szakköri tevékenységünket.

Szólni kívánok *Kresznerics Ferenc*ről, a kiváló nyelvtudósról, szótáríróról, aki 1812. április 8-tól haláláig, 1832. január 18-ig Alsóságon élt, mint plébános. Egyháza büntetésből, szókimondásért ellenállásáért „számúzta” Szombathelyről a komoly tudóst. Ő azonban nem tört meg, sági magányában is dolgozott. A csalódások és megpróbáltatások után kedvenc időtöltésében a kertészetben és méhészetben lelt vigasztalást. A magához térés 3—4 évet is igénybe vett, de mihelyt a múlt fájdalmas csalódásait felejtani kezdte, újra visszatért könyveihez, íróasztalához. Ekkor gyűjtögette egybe saját verseit, legtöbbje hazafias témájú. *Bacsányi* gondolatainak hívője, a nyelvújítás, a nyelvápolás támogatója. Sági tartózkodása idején írta meg legnagyobb nyelvészeti munkáját *Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal* címmel.

Nézete az volt: „Az újonnan talált szó bizonyos gyökérből jöjjön, de magyar gyökérből!” — vagy — „idegen szavakkal, régi használt magyar szót ne cseréljünk ki!”.

Kresznerics Ferenc rengeteg szót gyűjtött össze. Kézrel írott feljegyzéseiben számtalan helyen olvashatjuk:

„Hallottam Ságbon”. A lelkiismeretes nyelvész még a dátumot is odairta, hogy mikor hallotta a példaként említett szót. Némelykor még az adatközlő megjelölése sem hiányzott, úgyhogy Kresznerics életműve jelentős mennyiségű tájszót és népi szómagyarázatot tartalmaz. Szótárát a mai tudományos nyelvművelők alapvető műnek jelölik, amely olyan módszerrel készült, hogy európai szinten vált nyelvművelési gyakorlattá.

Szótárához szervesen csatlakozik 1808-ban elkészült, de kéziratban maradt több mint tízezer közmondást, továbbá szólást, népi hasonlatot, babonát és tájszót tartalmazó hatalmas közmondás-gyűjteménye. „Magyar közmondások, Bötű-rendbe szedte Kresznerics Ferenc királyi oktató, 1808.”

Kresznericsnek Alsóságon gyűjtött szavai készítették *Dömötör Sándort*, a szombathelyi múzeum akkori igazgatóját arra, hogy az 1950-es években ezeket a nevezetes szavakat kijegyezze egy későbbi terepmunka céljaira. 1965 nyarán Vas megye „honismereteseinek” sárvári találkozóján ismertet meg közelebbről *Dömötör Sándort* az etnográfus, a Népművelési Intézet akkori főelőadóját. Beszélgettünk... Elmondottam, hogy magam mennyi szót gyűjtöttem már össze Kemenesalján. Fellelkesített és tanácsolta, hogy ezt a munkát kapcsoljam össze Kresznerics Ferencnek „Ságbon hallott” és általa össze-

gyűjtött szavainak felkutatásával. Izgalmassá vált a feladat, hogy vajon megtaláljuk-e községünkben a Kresznerics által 130–150 évvel ezelőtt feljegyzett szavakat?

1965. július 3-án már kapom is a levelet dr. *Dömötör Sándortól*. Részlet a levélből: „Ígéretemhez híven küldöm Neked jegyzeteim Kresznerics Ferenc 1831-ben megjelent szótárából. A feladat az, hogy az idősebb embereket végig kell kérdezni: ismerik-e ezeket a szavakat, kifejezéseket, mondásokat, szerszámokat, szokásokat — ha igen, mit tudnak róla? Amit csak tudnak, mindent leírni!”

1965 szeptemberében szervezeten megindult a honismereti munka Alsóságon.

Munkánk eredményeként az alsósági általános iskolai honismereti szakkör Kresznerics Ferenc születésének 200. évfordulójára a „Ságbon hallott” szavaknak a felkutatásával, összegyűjtésével és magyarázatával, értelmezésével áldozott a nagy nyelvtudós emlékének. (Ezt a munkát a Magyar Nyelvőr 91. évfolyamának 1. száma közölte.)

Most pedig csak címszavasán, de ize-lítőtül felsorolok néhány — a szakkör által már megmagyarázott, elfogadott — magyar szót. Ezek egy része a Kresznerics által hallott szavak gyűjteményéből, a másik részük az általam és a szakköri tagok által összegyűjtöttekből való.

aggítja: „Meg aggítja, hallottam Ságbon Aug. 20-án 1824.” — jegyezte fel Kresznerics. Elvértve, az idősebbek ma is használják a szót. A sági „öregék” állítása szerint valami valakit gyötör, pl.: bánat, szomorúság vagy éppen a szerelem, de ugyanúgy gyötörhet az éhség és szomjúság is. Úgy mondják „elaszik”, aszalódik, elszárad. Az aggit fonnyadtást is jelent.

ápu! „El ápu! a' tojás. Holottam Ságbon 1826. ápr. 29.” Megromlik kellemetlen szagú lesz (valami, főként tej és tojás) vő. **ápfog:** kellemetlen szagú, lyukas fog.

bodáz: „Ide oda megy, áta-bodába megy. Bodázó szelek mellyek ellenkezőleg fujnak, és a' buza szemeket igen ki verik. Hallottam Ságbon 1823. Jul. 18.” Még jó néhányan ismerik e szó jelentését és ilyen értelemben: „Hol erről, hol arról jön. összevissza járkál — a szél”. Emberről-állatról ebben a jelentésben a **kelebőlál** szó használatos. Megjegyzendő, hogy Kemenesalján nem így mondják ma már, hogy „áta-bodába” megy, hanem **áta-botába**...

bukra: Kresznerics 1825. május 11-én „Ságbon” borfejtőtől hallotta hogy „bukra van a' hordó eleje”. 1818. július 6-án pedig „midőn a' Pajtám fődélét raknák, és a homlokát némellyek igen aláereszténi akarnák, egy ellenkező azt mondá'

De így igen Bukra lesz”. (Írja Kresznerics, könyve I. kötetének 58. oldalán.) Ez a kifejezés egész közhaznúan él még Alsóság népénél. A község lakóinak többsége szőlősgazda, így ma is természetesen hangzik el: „bukra van a hordó eleje”. A pincében a hordókat csántérfákra rakják, és hogy azok arról le ne hengeredjenek, ékeket vernek vagy nyomnak a hordó oldalának. Ha azt akarják, hogy a hordó eleje egy kicsit előbbre billenjen, a hordó hátsó végénél az ékeket jobban aláverik. Ezáltal lesz „bukra a hordó”. Viszont nemesak a hordó, hanem a kapa is állhat bukra — vagy mondják úgy is „bukóra”, amikor a kapafej nagyobb szögben hajlik a kapanyélhez, mint kellene, meg kell igazítani, hogy ne álljon bukra. Izsákfán hallottam: „Vigyázz, mert csakányra áll a kapád!” — Ez a helyzet akkor, amikor a kapa és a nyél teljesen derékszögben áll egymásra.

cafrinka: az olyan nőkre mondják, akik kikapósak, erkölcsileg kifogásolható, ide-oda kacsingató „viseletűek”. A **cafat** kifejezést már elaljasult „nőszemélyre” mondják. „Hol járt ez a cafat?” A cafat másik értelme: darabokra tépett, szakadt ruha. „Cafatokban lóg rajta az ing.” „Május reggelén cafatos, harmatos lett a szoknyája.”

csárma: „Lármás. Hallottam Ságbon 1823. Septemb. 23. Csármáz. Lármáz”. Csármán beszélget. Fiatalabb asszonyoknál, leányoknál hangoskodást, incselkedést, az illendőnél hangosabbat, idősebb asszonyoknál szabadszáfútságot, trágárságot jelent.

dulló: az olyan ember, főleg férfi, aki amellett, hogy buta, még nagyon lusta is. A **dullók** csak a hasukra gondolnak, elpuhult, kövérkés emberek.

émöly, émely: „Apró kelevény, leginkább a borjuk hátán, nyáron a melegben ki fakad, és a kukacok ki bujlik belőle. Hallottam Ságbon 1826. Maj. 1.” A borjak hátán nyári melegben keletkező apró kelevényt, rendszerint felvágják, hogy a genny „vöggye” a kukacokkal együtt kifakadjon, de a nyári melegben magától is felfakad az émöly. A bagócs csipésétől keletkezik.

fonyadó: „Tabescens. it. az a lé, mellyben a nyers kolbászokat ki főzik. Ez a lé zsiros, és a ki patogzott kolbászok miatt töltelések a cselédeknek be rántva adják” — jegyezte fel Kresznerics. — „Sörtvélyeseknek nem jó adni, mert azt tartják felőle, hogy a hasok elszárad, és talán innen nevezik Fonyadónak, így hallottam, Ságbon 1818. Jan. 18.” A **fonyadó** egyrészt kolbászié, amelyet berántva levesként használ fel még ma is néhány család; másrészt — hasonló tartalmat fed — a másodbor, a csiger, amely a kipréselésen, de azért leszűrt szőlőléből víz hozzáadásával készül. (Majdnem ecetes savanyúságú, nyáron szomjúságotlónak kapták a szőlőmunkások.)

fosztor: „Nudatus undique patulus. Noc. senu audivi in Ságbon 20. May. 1816. Te kis fosztor. Ita audivi loquentem puellam 9-a Octobris 1819 alim prolem sic compellantem”. Agrólszakadt, rendetlen, szutykos, szakadt ruhájú, sovány. A hasmenéses, szédelőg kiscsibére mondják: „Ez is olyan nyavalygós, tolfoszter forma!” Ma már foszter alakban használatos a szó.

gezmet: elégetni való aprófa, töredék, sűrűredék, szalmaféleség, forgács hulladéka mondják. Viszont bectelen emberre sérítő jelzőként is használatos: „Gezetmet egy alak!”

gurgula: „Az a gömbölyű fa mellyen a parasztok a nehezebb törzszőköket csuszattják tovább, tovább. Cylinder. Így hallottam Ságbon 1817. Aug. 4.” Facsúszató gömbölyű gerenda, olyan hengerforma. A szántást is meggurgulázzák, hengerlik. A kiálló, düldelt szemű emberre is használják. „Hű, de gurgulazemű!”

gyihos: főleg fiatal, „tűzről pattant” lányra, menyecskére mondják. A csupa élet, egészséges ábrázat és jól felvágott nyelv jellemzi az ilyen asszonyt.

hegyette, hegyett: „Super, supra, S. I. Hegytetem, hegyetted, hegyette”. Ma is használatos felettem, feletted, felette vagy rajtam, rajtad, rajta stb. jelentéssel.

kalisztál: „a” kerék, midőn agya meg tágulván ide oda binog és tánczot jár. Hallottam Ságbon 1824. Jan. 17.” Szekér, taliga, talicska, de még kerékpár kerékére is mondják, hogy **kalisztál**, amikor „nyolcas” van benne. Tehát a kereke inog, vagy inog-binog.

karélat: „Qyratura, ratulatura. p. o. Mikor gabonát rostálnak, ha tiszta igen, nincs karélatja. Hallottam Ságbon 1817. Jun. 26. egy rostáló paraszt asszonytól.” A rostálás alkalmával a tiszta gabona kö-

rül keletkezett törekréteg. Szelelőrosta után kézirostával megkarélozzák a magot. A rostát kőralakú mozzgatással himbálták a kézben. Így keletkezett a karélat, vagyis az egy labomba „összehidródot” törekekkel vegyesen levő szem, tiszta mag. Ha ezt leszedték a halomról, akkor mondták azt, hogy „nincs a gabonának karélatja”. E szó használatáról már csak az őregebbre tud.

kenderlátó: „Mustrának haza-hozott kender az áztatóból, hogy meg lássák, ha jól elázott a kender, vagy nem. Hova mégy? — Kender-látóért. Hallottam Ságbon 1813. Oct. 3.” A mocsolákban érlelt kenderkévéket vasárnaponként ellenőrizték az idősebb asszonyok, megnézték, hogy mennyire munkálható már az áztatott kender. Egy kis mustrát hazavittek belőle, kiszáritották és a tilidőn megilletve kipróbálták. A kenderlátó egyrészt az áztatóhoz való kimenetel neve, másrészt a mustráért való kimenetelt jelentette.

kóral: „kukoricza” krumpli” szőlő” ’sa’t. megszédése után öszve keressé a mi hátra maradt: lécskál. Kóraló: lécskáló. Kórasz: idem ac kóral”. A betakarítás utáni elhagyott termést összeszed. Régi szokás szerint kukorica, gyümölcs és szőlő megszédése után a száron, ágon, tőkén maradt termést a **császkalók**, **mászkalók**, **kerességek** szabadon összeszedhetik bárki földjén is. — A Sághegyen novemberben **kóralják** a „szentmártoni” szőlőt. (Márton nap utáni.) Ez a tőke oldalhajtsáin késve fejlődött termés. Ezek a fűrtök (bilingek) a fagyvihajtsákon később fejlődtek ki: mivelhogy a virágzásuk is késői volt. Ezek a fűrtök nem érnek be, bogyójuk savanykás. A lécskáló ember éhenkórász, kéregetős, mászkáló valaki, de lehet mindent megbecsülő, takarékos, mindenből pénzt csináló ember is. A lécskál szó a Rábától nyugatra és északra ismertebb.

mocsolák: A kenderkévék áztatásához megásott gödröket neveztek így. Ezekbe a mocsolákba feljött a talajvíz. A mocsolák azt a célt szolgálták, hogy az egymásra rakott kenderkévék jól „megáztódtak benn”. A kender rostjai a mocsolák poshadó vízében jobban szétmállottak. A mocsolákat a „régii ságialk” hitványabb szekeroldalakkal, deszkákkal fedték be és követ mellé külön le is nyomatták az egymásra rakott kenderkévéket. Már a nehezekeket azért is rá kellett tenni a mocsolák nyílására, hogy ezzel a nyomattékkal még jobban elbuktatassák a kévéket. A kenderkévék több napon át érlelődtek a posványos mocsolákban.

paláczol: (palázul): Egyik ember a másikat igaztalanul bántja, rágalmozza. Manapság **palázul** alakban használatos.

páznát: „Egy köz-föld, mellyet az aratók egyszerűen föl szoktak fogni” — írja Kresznerics. „Páznátos: A” ki az aratók közül alol arat, és a többi utána. Így hallottam Ságbon 1920. Sept. 30.” Ma is ismeretes ez a szó. Egy napi munka alatt megmunkált földterület. Ma egy páznátot kaplatham; egy páznátot adtam neki aratni.

sarmalódik: „Utánam —; utánam jár, mint a” ki valamit kérti akar. Hallottam Ságbon 1823. Apr. 27.” Altalánosán ismert szó. Erőszakosan kunyerál, könyörög, csingálódik, akaszódik, nem hágy békén.

szeme széke: „Az volt a szemé széke: igen kedvese. Hallottam Ságbon 1823. Márt. 8.” A szeme széke a szem legszebb, leg-

becesebb része. A gyerekek szerint a húsvéti tojás legértékesebb része a széke (szike), sárgája. Főtt tojás esetében a széke kedvenc falatot is jelent. A szemé széke kifejezést csupán az idősebbek ismerik.

tonka: „Hegyes szarv megtonkul. Hallottam Ságbon 1826. Máj. 8.” Fialtal borjak szarva egymás dőfködésekor gyakran le-

török. De tönkremehet a kés pengéjének (plingájának) vagy a kaszának az éle is. Elmegy az éle, megtonkul. Hű, de tonka a késed! Csúnyán megtonkult ez a borjú!

votyongó: Nem értékes, elhullajtott, de azért összeszedése alkalmas holmira mondják Ságbon. Itt még maradt egy kis votyongó száma, gerebjezzük össze!

Ezek a szavak még élnek a sági nép ajkán, persze jobbra az idősebbeknél, de sajnos lassan feledésbe merülnek, ha felszínen nem tartjuk őket. Eppen ezért nagyon fontos, hogy minél több általános iskolában foglalkozzanak a népnyelvi „kincsek” összegyűjtésével! Allíthatom, a tanulók örömmel végzik ezt a munkát. Szinte büszkék arra, hogy ők ilyen komoly „nyelvi feladatokat” oldhatnak meg. Valóságos „vadászatot” rendeznek, s a szakköri foglalkozásokra hozott „ritka zsákmány”-nak nemcsak a szakkör vezetője örül, hanem a tagság is.

Ne higgyük azt, hogy az általános iskolásokat nem érdekli egy-egy szó jelentése, értelmezése, a mindennapi beszédben való alkalmazása! Érdekli őket! Igaz — azt is meg kell mondanom —, hogy az általános iskolában csak a jobb képességű tanulók élvezik különösebben az ilyen irányú szakköri tevékenységet. A gyengébb képességűek inkább a gyűjtőmunkában vehetnek hasznos feladatokat.

Szakkörünk állandó feladata Alsóság és környékén használt tájszavak, szó-lások összegyűjtése, de állandó feladata a szavak magyarázata is. Magnószalagra veszünk minden alsósági történetet, népszokást, boszorkánytörténetet, különös figyelemmel kísérjük a vidék nyelvjárási kiejtését.

Nem dicsekvésből, de megemlítem, hogy nagyon sok „adatszolgáltatónk” van, aki segít nekünk és a szakkörös gyerekeknek a múlt minél jobb és sokoldalúbb megismerésében. 1965-től kezdődően, már több mint 700 oldalt kitevő „anyag”-gal bővítették gyűjteményünket ezek az idős ságiak. Továbbá: majdnem 3 ezer méter magnószalagon rögzítettük kiejtésüket, tájnyelvi értékeinket. (Erről kifejtettem gondolataimat a Műv. Minisztérium módszertani folyóiratában, a Magyartanítás X. évfolyam 4—5. és a XI. évfolyam 2. számában.)

Ma már a Kresznerics által Alsóságban gyűjtött mintegy 110 szóból 45-öt nem ismernek, nem használnak a faluban. Ezt a körülményt azonban nem tekinthetjük az alsósági nyelv elszegényesedésének, mert új szavak tömege tódult az elfeledett, elavult szavak és kifejezések helyére. Viszont van néhány olyan szó is, amely izes, szép hangzású volt és veszendőbe ment. Ezekért kár.

Azt hiszem helytálló a megállapításom: *a múlttal való foglalkozás — mégha nyelvi vonatkozásban is — a jelenhez való kötődésen keresztül a jövőt készíti elő.*

Zongor Ferenc



Cserelapis lepedőszél (Szilágyballa)

Hogyan fejlődött a sütőipar nagyiparrá?

A kenyérsütés története csaknem egyidős az emberiség történetével. Évszázadokon keresztül otthon sütöttek, a kenyérbécszés a háztartás része volt. Kézműiparrá akkor vált, amikor független mesteremberek kezdték művelni, akik — a többi mesterség képviselőihez hasonlóan — testületekbe, céhekbe tömörültek. A középkorban a pékek munkáját is a céhekre vonatkozó rendeletek szabályozták. Magyarországon *Anjou Lajos* 1376-ban kiadott rendelkezéséhez fűződik a céhek jogi helyzetének rendezése.

A szabályok szerint a hivatalos ügyeket céhmester intézte. A belépést céhadóval váltották meg, a sütők esetében ez hat forint volt. Szabályozták az alkalmazottak számát, a mesterek és alkalmazottak jogállását. Az önkényesen elmulasztott sütésért a pék bírságot fizetett (egy aranyforintot) a mesterség gyakorlásától pedig négy hétre eltiltották. A Budai Jogkönyv említi három péket az iparosok között 1407-ben. Ebben az időben jelenik meg a mesterségre utaló utcanévek között Budán a *Molnár* és a *Zsemlyesütő* utca. A pékmesterség a XV. század elején három ágra szakad. A Budai Jogkönyv említi mesterpéket, a pékmesterek legtekintélyesebbikét, ezenkívül megkülönböztették a „Müttel” és „Wechtler” péket is. Más minőségű kenyeret sütöttek, a rangbeli különbség az árusítási módban is tükröződött. A Müttel pék faállványon, a Wechtler pék a földre terített ponyván árulhatta termékét. A rossz és nem megfelelő súlyú kenyeret készítő péket megbüntették. A Jagellók korában a zsemlyesütők egy része malmot bérelt és gabonakereskedelemmel is foglalkozott. Ebben az időben Budán 23 pék és sütőiparos dolgozott. A pékek meggazdagodását a malomberletlen kívül a lisztvámokra vonatkozó rendelkezések is lehetővé tették. A XV. század végén a felhézsi malmok többsége a zsemlyesütők kezében volt. Az oklevelek 1492-ben *Zsemlyesütő Gáspár* és *György* nevét említik, mint Beatrix királyné tekintélyes udvari szállítóját. A sütőkre vonatkozott a Budai Városi Tanácsnak 1453-ban a pékcéhhez közösen kiadott szabályrendelete: ez a zsemlye súlyát 1 unciában állapította meg és meghatározta, hogy négy véka zsemlyelisztből legfeljebb 150 zsemlye készülhet. A kenyér súlya legalább 20 uncia, mai mérték szerint 0,614 kg.

A céhekre vonatkozó rendelkezések 1786-ig voltak csaknem változatlanul érvényben, ekkor oldották fel a rájuk vonatkozó rendelkezéseket és korlátozásokat. Az ezt követő pesti összeírás az iparosok között 24 molnárt, 1 serfőzöt, 7 cukorkészítőt és 23 pékmestert jegyzett fel. Az iparosok betelepülését adóügyi rendelkezésekkel segítették elő. Egy 1773-ban kiadott királyi rendelet szerint az ország területére települő iparosok 15 évig adómentességet élveztek. A sütőipari termelés ebben az időszakban még kézműves jellegű. Technológiája is eltért a mai kenyérbécszéstől: élesztőt nem használtak. *Czifray János* 1845-ben megjelent szakácskönyvében a kovászmagból (tésztamaradványból) készült kovász készítését írta le, ezenkívül szokásos volt a sörélesztő használata is. A mai értelemben vett élesztő a XIX. század közepén terjedt el.

Az 1870-es évek elején Budapesten már 201 sütőmester — köztük 45 fehérpék — működött. A főváros egyesítése utáni évekre tehető az első sütőipari nagyvállalkozások létrejötte is. A hetvenes években fejlődött ki a *Breselmayer* család sütőipari műhely- és üzlethálózata. Fejlődésnek indult a gépek és berendezések gyártása is, a hetvenes években már feladó, tésztakészítő és burgonyafeldolgozó gépek is forgalomban voltak. 1885-ben az iparos címjegyzék adatai szerint a Várban 10, a Tabánban 10, a Vízivárosban 13, Óbudán 17, a Terézvárosban 17, az Erzsébetvárosban 34 pékmester dolgozott. Három kétszersült-gyár működött 15, valamint 4 tésztagyár volt üzemben 54 foglalkoztatottal. Ugyanakkor Budapest területi fejlődése megnövelte a szállítási útvonalakat. A műhelyeket ezután már a fogyasztókhoz közel, lakóépüle-

tek pincében, udvaraiban — sokszor kedvezőtlen munkakörülmények között — helyezték el.

A gazdasági fellendülés a sütőipar fejlődésére is serkentőleg hatott: megnőtt a magánfogyasztók piaca és jelentősebbé vált az állami fogyasztás is. 1892-ben *Bresel-mayer Román* üzembe helyezte az első hazai dagasztógépet. Ugyanebben az évben építették fel az első gőzüzemű kemencét *Krecska Ferenc* sütőipari üzemében. Az iparosok továbbképzésére és a fejlődés előmozdítására 1883-ban Iparfejlesztési Intézet alakult. A szakmai továbbképzést tanfolyamokon bonyolították le, könyvtárat és rajztermet tartottak fenn, szerszám- és gépbemutatót, időszakos kiállításokat rendeztek. Az 1888-ban megnyílt első szerszámkiállítást 1906-ban követte az első cukrász- és pékipari kiállítás.

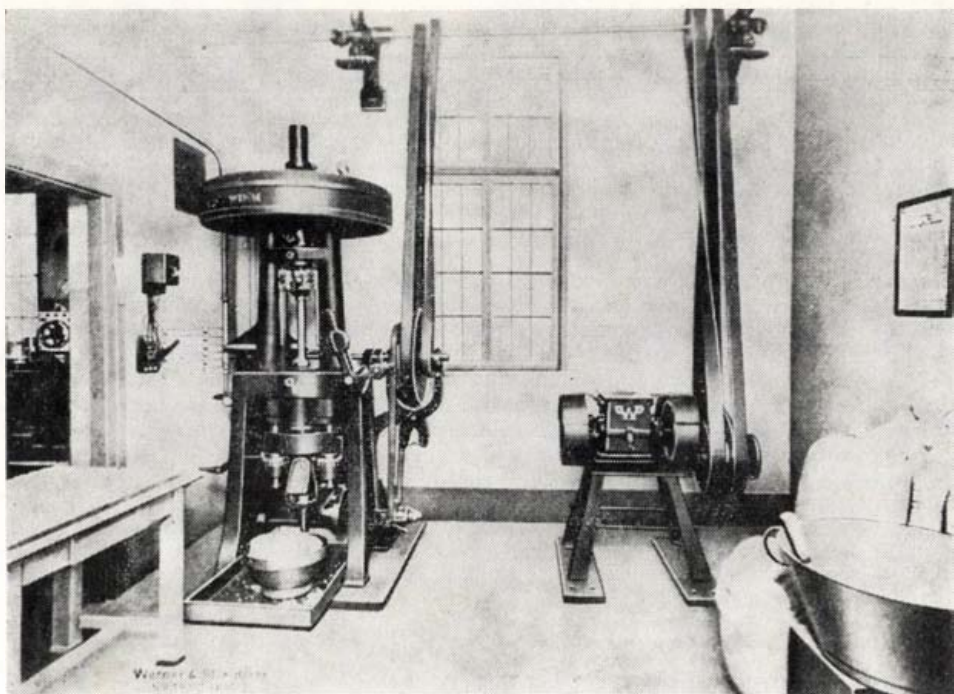
A Székesfővárosi Községi Kenyérgyár a mai Százados úton 1909-ben kezdte meg működését. Harminchat kemencéje volt, kerekeken gördülő sütőfelületekkel. A gépi berendezéseket az osztrák Werner és Pfleiderer cég szállította. Több, lényegében csak a vázszerkezetet érintő átalakítástól eltekintve az üzem változatlanul működött 1948-ig, az államosításig. A kor szokásaihoz képest rendezett munkakörülményei voltak, az üzemhez öltöző és mosdó is tartozott. Meg kell jegyezni, hogy ebben az időben a sütőiparra általában a nehéz munkakörülmények voltak jellemzőek. Sok helyen mosdó és öltöző sem volt, pincehelyiségekben dolgoztak.

Röviddel a Százados úti kenyérgyár üzembe helyezése után alapították a Központi Általános Tejesarnok Vállalat sütőüzemét. Az Angyalföldön, a Petneházi és Fransepán utcák közötti telken épült kenyér és tésztagyár eredetileg az Erzsébet kenyér-gyár Rt. tulajdonában volt. 1929-ig Erzsébet kenyér-gyár, illetőleg Angyalföldi kenyér-gyár néven említik. Létrehozását a fejlődő iparral együtt növekvő számú ipari munkásság is indokolta.



ban költöztek át a XIV. kerületbe, a Hungária krt. 95-be. Mindkettő a Fővárosi Sütőipari Vállalat üzemé. Termelési értékben talán nem a legjelentősebbek közül való, de nagyműltű vállalkozás volt a Ruzicska család Pálya utcai és Szabolcs utcai sütődéje és üzlete. A Pálya utcai üzem ma is működik, a Szabolcs utcai üzem megszűnt. Nagyobb üzemük dolgozott még a Nagymező utca 35-ben. Mindkettő megszűnt.

A XX. század első éveit nemcsak a nagyüzemi iparfejlődés kezdeteit jelentették, erre az időszakra tehető a sütőipari munkásság szakszervezetének megalakulása is. A dolgozók szociális helyzetét és jogviszonyait szabályozó rendelkezéseket az Ipartestület már 1897-ben kibocsátotta, de ennek nem volt könnyű érvényt szerezni. A hagyományosan nehéz munkafeltételekhez képest már túlzott követelményt jelentett a legkorábbi munkakezdési időpont rögzítése is (hajnali 4 óra!) és az, hogy a munkaidő nem lehetett 14 óránál hosszabb. A rendelkezések megtartása és jobb körülmények kiharcolása érdekében 1901-ben sztrájkot szerveztek, erről a sütőipari munkások lapja is beszámolt. Folyóiratuk *Sütők szaklapja*, a *Magyar Sütők Lapja* címmel jelent meg a század első éveitől kezdve, szerkesztője *Steiner Gyula* volt. Az ő nevéhez fűződik az ipartörténeti kutatások kezdete is. Magángyűjteményében a sütőipar fejlődésével kapcsolatos kiadványok és felvételek szerepelnek. Gyűjteményének anyaga ma



A Százados úti kenyérgyár egyik műhelye (1912)

az ÉDOSZ archívum tulajdonában van. A Sütők szaklapjában közölték 1903-ban a sztrájktrórk nevét és képét, „gyászvitézek” megjelöléssel.

A hosszú munkaidő és a korai munkakezdés mellett sajátos problémát jelentettek a sütőipari munkával kapcsolatos betegségek is. A nedves pincehelyiségekben végzett munka, a kemencék előtt álló munkást érő egyoldalú hőhatás jellegzetes izületi elváltozásokat okozott, a végtagok deformálódtak. A jobb munkakörülményekért folytatott harc azonban csak a nagyobb állami kenyérgyárak esetében járhatott eredménnyel, a kis üzemekben csaknem lehetetlen volt javulást elérni.

A Budapesti Sütők Ipartestülete 1893-ban alakult meg, ezt 1905-ben az élelmiszeripari dolgozók szakszervezetének megalakulása követte. 1913-ban pedig a sütőipari dolgozók szakszervezete is megalakult. Jelentős lépést tett az embertelen munkakörülmények felszámolásáért az 1923-ban Genfben kötött egyezmény, amely egyértelműen szabályozta a szociális körülményeket.

A két világháború között a növekvő számú népesség igényével tartott lépést a sütőipar. Több műhely alakult, emelkedett a foglalkoztatottak száma, a gépek és kemencék teljesítménye. Tovább működtek a tizes években szerveződött üzlethálózatok, a két jelentős kenyérgyár, a Fővárosi és az Angyalföldi. További nagyüzem alapítására csak az ötvenes évek elején került sor. A nagyüzemek előképei elsősorban a meglévő, a tizes években épült kenyérgyárak voltak. Ezért tanulságos felidézni alapításuk körülményeit.

Berey Katalin



Az aradi vértanúk emléke és az önkéntes gyűjtőmozgalom

A magyar szabadságharc tragikus elbukása a maga véres eseményeivel még napjainkban is megdöbbentő elevenséggel foglalkoztatja népünk képzeletét. Olykor a történelemben jártas kutató is csodálattal hallgatja, milyen aprólékos részletezéssel tudja felidézni egy-egy parasztember — kivált az idősebb nemzedékekből való — a megrázó emlékeket. Az ilyen emlékezésekben az iskolai és a könyvből szerzett tudás keveredik a közvetlen hagyománnyal, a családi tradícióval, a szomszédok, komák, jóbarátok értesüléseivel, a valamikori negyvennyolcas honvédek ajkáról gyermekfejjel ellesett részletekkel. Szinte az az érzésünk, hogy a szabadságharc hőseinek, az aradi vértanúknak a kultuszát maga a kegyelmet nem ismerő önkény szervezte meg, boszszúvágyával ez hívta ki a megalázott ország tiszteletét az áldozatok iránt.

Ez a fájdalomból és daczból táplálkozó kultusz azonban minden tervszerű szervezkedés nélkül bontakozott ki, és szinte vele együtt lett országos mozgalom a szabadságharcra, főként annak hőseire és vértanúira vonatkozó emlékek gyűjtése.

A kivégzésekkel különösen megrázott Aradon ez az ereklyegyűjtés úgyszólván a vértanúk halálának órájában megkezdődött. Az egykori névtelen, aradi értesüléseket rögzítő ponyvairat hírt adott róla, hogy mindjárt e napon valóban ereklyévé váltak a meggyilkoltak hagyatékának tárgyai. *Kiss Ernő*ről például azt olvassuk, hogy „ruháit Aradon elkótyavetyélték, az aradiak egy része olcsón hozzájutott egy s más tárgyakhoz, melyet később az aradi ereklyemúzeumnak engedtek át.” Egy ottani úr „Kissnek egy kécsíkös fehér flanel-öltözetét is megvette a többi között, melynek zsebében V. Ferdinánd magánlevele volt. Ebben meghagyja Kissnek, hogy bocsássa magát a hadügyminiszter rendelkezésére, lépjen át a magyar seregbe s legyen ott híve — »az ön jóakaró királyának.«”

Csak a gyász és a tiltakozás mozgosító energiája hozhatta össze azt az áttekinthetetlenül gazdag tárgyi gyűjteményt, amely az ország múzeumaiban — elsősorban pedig az aradi negyvennyolcas ereklyemúzeumban — az üldöztetéstől, enyészettől megmentve felhalmozódott. Az 1948-ban rendezett országos budapesti Centenárius Kiállításán a rendező Történelmi Bizottság pusztán csak *Damjanich János* tábornokra vonatkozóan a következő tárgyi emlékeket tudta bemutatni az „aradi teremben”: szekeroldalak és saroglya abból az igásszekérből, amelyen a tört lábú Damjanichot a veszthelyre vitték; a tábornok összecusukható nyugszéke; tajtékpipája; pisztolykészlete; mankója, amelyen az akasztófa alá ment; bitófájának egy darabja a vár-börtön hitelesítő nyilatkozatával (!); bitófacsiga, amelyet a kivégzéseknél használtak; fróasztal, amelyen a halálos ítéletet aláírták; kettős tintatartó öntöttvasból, amelyet az ítélet aláírásához használtak; az ítélet kézírata; Damjanich koporsójának és csontvázának darabjai; Damjanich hajfűrtje; bilincsből készült vasgyűrű, végül az „Elvezetésem előtti ima” című kézírata, amelyet a tábornok a kivégzés előtti éjszakán írt. De adatunk van arra is, hogy sokáig őrizték a „szalmacsóvát Damjanich tábornok börtöne ablakából figyelmeztetésül arra nézve, hogy a tábornok halálra van ítélve”. Ismételjük, csak népünk mélységes fájdalma és kegyelele magyarázhatja e gazdag gyűjtemény létrejöttét és fenntartását annyi országos megpróbáltatás között!

Az aradi vértanúk személyéhez közvetlenül kapcsolódó emlékek mellé az emlékeztetők, a kegyelet alkotta egykorú művészi vagy művészkedő alkotások hosszú sora csatlakozik. *Ágai Rudolf* (álnévén Porzó) emlékezéseiben olvassuk, hogy kisgyermekként jelen volt *Baththány Lajos* miniszterelnök pesti kivégzésén, s ott tanúja volt, mint árusították *Battány* arcképét már a veszthely tövében, a kivégzés gyilkos ceremóniája alatt. „Forgolódt a jelen voltak között egy ismeretes terézvárosi alak, a

tarkóig kopasz pici tanítócska, a német *Prosnitz*, aki teljesen siketre válva, kénytelen volt lemondani állásáról, s apró dísz tárgyakkal folytatott elég sanyarú kereskedést. Epp Batthyány Lajos acélmetszetű arcképét kinálgatta körül akkor is, midőn egy titkosrendőr nyakonfogta."

Hasonló népszerű kő- és olajnyomatok, acélmetszetek gazdag sora öröközte meg az aradi hősök arcképeit, kivégzésük, eltemetésük jeleneteit. Bármennyire tilalmazta is az önkényuralom az ilyenek kiadását és árusítását, népszerűségük korszakokon át állandó maradt. Ha Magyarország területén kinyomatásuk ütközött akadályokba, kiadásukra Bécsben mindig akadt nyomda, amely vállalkozott; ott a Gerhart, majd Planck nyomdája egyre újabb változataiban bocsátja közre magában a császárvárosban a megrázó jelenetek névtelen alkotóktól származó képeit. Az ábrázolások olykor szinte a rémregényekhez közelítenek; vannak azonban kevésbé iparszerűen gyártott, házi, paraszti használatra szánt, s valóban népünk szívében élő érzéseket tolmácsoló ábrázolások is.

Igy a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum megőrizte egy valamikor különösen kedvelt „hármaskép” egyik példányát. Ez a könyv (szintén Gerhart bécsi nyomdájának kiadásában) a tizenhárom aradi vértanú arcképét ábrázolja, ám a képhez a vértanúk képére merőlegesen illesztett üvegcsíkok is hozzá tartoznak, a képsávok egybeomló sorozata balról nézve a halálra sebzett Petőfit, jobbról tekintve pedig Kosuth arcképét mutatja. E kép különös népszerűségére vall, hogy ábrázolásait egy Veszprém megyei pásztor átmásolta botjára, belekarcolta és színes pecsétviasszal „spanyolozta”: egy-egy virág köré fűzött levélcsokból emelkedik ki a karéjosan elhelyezett nevek fölött az egyes vértanúk jellegzetes arcképe, az önkényuralom korára vonatkozó egyéb ábrázolások kíséretében. Ez a valóban hatásos népművészeti alkotás gondos és ízléses kivitelezésével sok mindent elárul abból, ami a magyar parasztság szívében az aradi vértanúkra emlékezve él.

Sokfelé még ma is megtalálhatók ezek az emléklapok és emléktárgyak a falusi otthonokban. Felkutatásuk, számontartásuk jelentős feladat, minthogy napjainkban már muzeális értéknek számítanak.

A tárgyi emlékekhez hosszú évek során szokások is kapcsolódtak. Aradnak már neve is jelkép, népünk a vértanúk kivégzésének helyét, sírját majd *Zala György* 1890-ben felállított emlékszobrát nemzeti kegyhelynek tekinti. A Radnára tartó jámbor búcsúsok is Aradnak veszik útjukat, nem ritkán kisebb-nagyobb kerülővel, hogy ott vértanúinkról emlékezzenek. Október 6-án pedig évenként megnő az idegenforgalom Aradon. Mindennél többet mond azonban az a tény, hogy ezt a napot Magyarországon nem hatósági intézkedés avatta ünneppé (erre csak nagykéssé, 1906-ban került sor). A magyar társadalom ügyszólván kezdettől megemlékezett erről a gyásznapról, előbb hallgatólagosan vagy istentisztelettel, utóbb nyilvánosan, ünnepélyekkel, a negyvennyolcas emlékművek és honvédsírok megkoszorúzásával. A tiltott emlékezés korszakáról ma is tud népünk. „Október hatodikán mindig tudták, hogy a tizenhárom vértanú napja van, de a német egy szót sem engedett róla” — halljuk egyik adatszolgáltatóinktól.

Az aradi hősekről népköltészetünk sem feledkezhetett meg. Annál különösebb, hogy a rájuk vonatkozóan kibontakozott színes paraszti hagyományról néprajzkutásunk csak száz év múltán, az évforduló alkalmával rendezett országos gyűjtés alapján kapott képet. Ennek oka, mint népünk ma is emlegeti, hogy a negyvennyolcas dalok éneklése az önkényuralom hosszú évein át tiltva volt: a népi emlékezés szerint „ezért becsukták az embert”, „ezt nagyon figyelték”, „ügön haraguttak ezér a nótáért” stb. Mint egy ponyvairatunk a szabadságharc hőseiről írja:

Soká nevöket sem szabadott említüni,
És sötét éjúkre világot derítüni.

Hogy a vértanúk folklórja oly soká nem került a kutatók szeme elé, minden bizonnyal a tilalmazottság tudatának továbbélésével magyarázható. Ugyanez a tény arra int, hogy ne érzük be a gyűjtés eddigi eredményeivel, az aradi vértanúkkal foglalkozó népköltészeti alkotások számbavételét folytassuk tovább a társadalmi gyűjtés eszközeivel is.

Hadd idézzük itt az aradi vértanúk emlékét őrző népköltészet két szemléletes példáját.

Országszerte megfigyelhetjük, hogy a tizenhárom tábornok kivégzésének történetét mondák, költött részletek színezik népünk emlékezetében. Ilyen egyebek között a vértanúk állítólagos megkegyelmeztetésének mondája, amelynek számos változata

bukkan fel az ország különböző vidékein. A valóságban kegyelemről szó sem lehetett, ismerjük Haynau mondását: „jó a kegyelem, de előbb akasztgatunk egy kicsit”; s tudjuk, hogy magában az aradi várban a kivégzések már október hatodika előtt megkezdődtek. *Ormay-Auffenberg Norbertet* augusztus 22-én pusztították el, s a törvényesített gyilkosságok sorát utóbb *Kazinczy Lajos*, majd *Hauck Lajos* kivégzése követte. Ennek ellenére a kegyelem mondája népünk emlékeiben újra és újra visszatér.

Számos elbeszélő tudni véli, hogy az amnesztia akkor érkezett, miután a tábornokokat már akasztófára vonták; s ezért akik még éltek, elutasították a kegyelmet: nem ismerték el a kegyelmet adót, nem kívántak annak szolgálni, nem akartak rosszabbak lenni kivégzett társaikkal.

Más mondákban egyszerűen a kegyelem késői érkezéséről hallunk: a királyi futár csak a kivégzések után ért a vesztőhelyre. További változatok szerint Haynau volt az, aki nem engedte be a hírnököt a várba. Végül vannak elbeszélések, amelyek a késésért magát a futárt, annak lomhaságát, magyargyűlöletét okolják. Mi az, ami még erre vonatkozólag parasztságunk emlékezetében él, vagy milyen más mondák fűződnek az aradi vértanúk emlékéhez? Ezt a további kutatás hivatott eldönteni.

Másik figyelemreméltó népköltészeti emlékünkhöz az aradi vértanúk balladaszerű nótája, amelyet *Damjanich nótája* címen is emlegetnek. Ez a dalszöveg a néprajzi gyűjtések tanúsága szerint a Kossuth-nótával vetekszik előfordulásának gyakoriságában; különös érdekessége, hogy jól szemlélteti azt a sűrítő, összevonó, egységsítő eljárást, amellyel népünk az eleven hagyományt alakítja. A ballada első fele a tábornokok elítélését mutatja be, második részében azonban Damjanich alakjában mintegy jelképként foglalja össze a tizenhárom sorsát. Jegyezzük meg, hasonló törvényszerűséggel lesz a néphagyományban mind a tizenhárom vértanú generális, holott különböző katonai rangjuk volt; általánossá válik a kötél általi halál, noha négy tábornokot golyóra „kegyelmeztek”; s így kerül Damjanich a kivégzettek sorában az utolsó helyre, míg a történetírás Haynau következő mondását idézi: „ha százan volnának is, akkor is Vécsey lenne az utolsó”.

A „nótát” egyébként többnyire a Napóleon-háborúk egyik kedvelt indulójának — „Mars! siess hazádba vissza, vert seregem” — dallamára éneklék. Lássuk azonban a nóta egyik sokszor idézett, teljesebb változatát:

1. Jaj, de búsan sűt az őszi nap sugára
Az aradi vártömlőnek ablakára,
Szánja azt a tizenhárom magyar vitézt,
Ki a tömlőc fenekén a halálra kész.
2. A magyarnál volt mindenki generális
Diadalmas, győzedelmes száz csatán is.
Bátran néztek szemé közé a halálnak,
Hiszen vele szemközt nem csak egyszer álltak.
3. Elítélték sorba mind a tizenhármat,
Szóttek-fontak a nyakukba ezer vádat.
Elneveztek felségsértő pártütőnek,
Hogy a magyar szabadságért harcra keltek.
4. Uram fia! Az ítélet akasztófa,
Mintha gyáva útonállók lettek volna,
Mintha nem volnának méltók egy lövésre,
Katonához, férfiúhoz illő végre.
5. Zörög már a tömlőcajtó vasa, zárja
Jertek, jertek hős magyarok a halálra.
Bücsüzzatok el egymástól mindörökre,
Ugy menjetek, úgy szálljatok jobb életre.
6. Ki is jöttek vérző szívvel, haloványan,
Elbűcsüztak egy pár szóval katonásan,
Gyerünk pajtás az Istenhez fel az égbe,
Hadd fordítsa szemeit a magyar népre.
7. Jaj, de boldog, kit először nevezének,
Hogy a halált legelőször ő lénél meg.
Jaj, de bezzeg kit végsőnek hagynak hátra,
Bajtársai szenvedését végigvárja.
8. Damjanichot hagyták végső vértanúnak,
Hogy érezze terhét, kínját a bosszúnak.
Kegyetlenül haragszik rá minden német,
Számталanszor földig verte ökelméket.
9. Ott állt köztük mankójára támaszkodva,
Mint egy dűlőfélben levő templom tornya,
Mint vad tigris, mely vas közé vagyon zárva,
Ingerkedő gyermekesereg játékára.
10. Körülnézett olyan hősen, olyan bátran,
Mintha volna honvédek közt a csatában.
Bajtársai mind ott fűgnek már előtte,
Ő is indul, ő is megyen jobb életre.
11. Mintha amit szenved, nem is halál lenne,
Mintha nem is sírba, hanem bába menne,
A németek busa képpel bámulának,
Mily könnyen mond jóéjszakát a világnak.
12. Dörgő villám! Ezek hát az én bírám,
Kiket összetörtek az én katonáim?
Mondhatom, hogy derék hősök, szép vitézek!
Nincs kedvem az életre, ha rájok nézek.
13. És megáll az akasztófa közelében,
Megöleli, megcsókolja keservében.
Isten hozzád, szabadságom kereszfája!
Rajtad halok meg hazámért, nem hiába.
14. Sűrög-forog már a hóhér a kötéllel,
Számolni egy magyar vitéz életével.
Damjanich meg így kiált fel nyugalmában:
Vigyázz fattyú! Fel ne borzold a szakállam!
15. Aradi vár, aradi vár, halál völgye,
Híres-neves magyar hősök temetője,
Teremjenek határidon vérvirágok,
Felejthetetlen legyen az ő haláluk.

(Enekelte Nyitrai Gyula, 15 éves, Mezőkövesd, 1930. október 6.)

Ez a nyersségében is hatásos nóta csak megkésve talált utat népköltészeti kiadványainkba, annak ellenére, hogy népünk ajkán állandóan használatban van, sőt első változatát egy önkéntes gyűjtőmunkával létrehozott gyűjteményben már az önkényuralom napjaiban kinyomtatták! Ez a mű *Vahot Imre*: Honvédek könyve. Történelmi adattár az 1848-ki és 1849-ki hadjáratból című három kötetes gyűjteménye, amely 1861-ben, az októberi diplomát követő néhány hónapnyi politikai enyhülés idején keletkezett. Anyagát Vahot társadalmi összefogással állította össze: híralapok, folyóiratok útján fordult volt honvédeinkhez, „miszerint azon táborozást, hadjáratot és csatákat, melyekben részt vettek, saját tapasztalásaik nyomán, s az ellenfél hadi tetteinek igazságos méltánylásával leírni, s hozzám, ki azt összeállítani s kiadni szándékozom, mielőbb beküldeni sziveskedjenek.” A honvédek emlékezései sorában csak szerény népköltészeti anyag kapott helyet e kiadványban. Első kötetének 149–150. oldalán — most első ízben — *A tizenhárom magyar vértanú* címen mégis megtalálhatta az olvasó az idézett ballada nyolc versszakos változatát, a következő szerkesztői megjegyzés kíséretében: „E dalt a nép készíté s énekli, azért meghagytuk eredetiségében.”

Tehát már az önkényuralom irodalma is egykorú, hiteles, népdalként énekelte népköltési szövegnek tekintette, amely így az aradi kivégzéseket közvetlenül követő idők terméke. A következő évtizedekben mégsem jutott el szakszerűbb kutatóink kezébe. Úgyszólván földalatti életet élt: parasztságunk énekelte, alakította, egy-egy ponyvafüzet kiadásra is méltatta, régi katonakönyvek, kéziratok énekfüzetek is rögzítik olykor. Jelentőségéről, rendkívüli kedveltségéről azonban csak a centenáriumi országos néprajzi gyűjtés alapján szereztünk tudomást. Továbbélésének esetleges dokumentumai, újabb változatai ma is szolgálatot tehetnek folklórkutatásunknak.

Sándor István

A pozsonyi Toldy Kör tevékenységéről

A magyar irodalom és művészet terjesztése érdekében hét évvel a kiengedés után, 1874. március 28-án, dr. *Vutkovich Sándor* kezdeményezésére megalakult Pozsonyban a Toldy Kör. (Hetvenegy évi működés után 1945-ben szűnt meg.) A kör első elnöke *Bottka Tivadar* történész volt. A Toldy Kör irodalmi tárgyú felolvasásokat, tudományos előadásokat tartott, hangversenyeket rendezett. Ezen kívül igen széles körű kulturális munkát fejtett ki.

A kör érdeme, hogy sürgetésére megkezdték és állandósították a pozsonyi magyar nyelvű színjátszást. A régi színházban ugyanis csak német előadások voltak. Az új színház 1886-ban készült el. Ettől az évtől kezdődően egészen 1905-ig felváltva játszottak a németek és a magyarok. A Toldy Kör számos beadványt, a felső hatósághoz intézett kérelmet nyújtott be. Végre 1905-től kezdődően kizárólag magyar színelőadások voltak.

Számos irodalmi estet rendezett a kör. Ezek a Toldy, Vörösmarty, Kisfaludy, Petőfi ünnepségek missziót teljesítették az elnémetesített városban.

Egy másik fontos érdeme *Vutkovich Sándornak*, hogy 1873-ban megalapította a *Pozsonyi Lapokat*. Így lett Pozsonynak legalább egy magyar lapja. Merész vállalkozás volt ez abban az időben, amikor a városban nem kevesebb, mint öt német lap jelent meg. Sajnos sok válságon ment keresztül, s többszöri szerkesztőcsere után meg is szűnt. Egy időben a *Pozsonymegyét Közlönyt* szerkesztette, majd 1889-ben megalapította a *Nyugatmagyarországi Híradót*. Ez volt ennek az országrésznek akkor egyetlen és első állandó magyar nyelvű politikai napilapja. Az újság hathatósan támogatta a Toldy Kör munkásságát.

A Toldy Kör úttörő tevékenységet fejtett ki a nemzet nagyjai emlékének megőrkítése terén is. Számos emléktáblát helyeztet el azon kiváló emberek lakóházán, akik egykor a város falai közt éltek. Pl. *Szlemenics Pál* jogtudós, író, aki ugyan Kecskeméten született, de a pozsonyi jogakadémián a magánjog nagyírú tanára és helyettes igazgatója volt. Nagyjelentőségű műveinek jórésze itt jelent meg. *Petőfi Sándornak*, az egykori *Bél Mátyás* utcai (ma Panenská ulica) szál-

lását a Blaskovits-féle ház falán 1900-ban emléktáblával jelölték meg. Ugyanabban az utcában, majdnem szemben az említett házzal, *Rázgha Pál* (az 1849-ben mártírhalált halt evangélikus hitszónok), továbbá *Jókai Mór* (aki 1835—1837-ig volt német szón Pozsonyban és a Szel utca 10. sz. házában lakott) kapott emléktáblát. A pozsonyi Toldy Kör által kihelyezett emléktáblák az első világháborút követő események áldozatai lettek. Kettő kivételével. Ezek egyike *Kisfaludy Károly* itt-tartózkodását hirdeti. A másik tábla a Várút 54. számot viselő, nemrég lebontott házon volt. Ezt a házat a lebontás előtt sikerült lefényképeznem. A tábla szövege a következő:

DUX ADOLFNAK,
a
Kisfaludy Társaság tagjának
szülőháza
Szül. 1822. okt. 25-én,
megh. 1881. nov. 20-án
Hazáját lelkesen szolgálta,
nemzeti irodalmunkat a külfölddel
jó és rossz napokban egyaránt
híven ismertette.
Hálás kegyelete jeléül
a
Pozsonyi Toldy Kör
1882.

Ki volt *Dux Adolf*, akit a Kisfaludy Társaság érdemesnek tartott tagjai közé választani, a Toldy Kör pedig emléktáblával jelölte meg szülőházát?

Dux Adolf, családi nevén Dukesz, Pozsonyban, 1822-ben született. Abban a világban nőtt fel, amikor valaki diplomás ember lehetett Magyarországon anélkül, hogy tudott volna magyarul. A pozsonyi gimnáziumban, ahol iskolai tanulmányait végezte, németül tanítottak, a filozófia és a jog nyelve pedig latin volt. Dux szótár segítségével, nagy nehézségek árán még böl-

csész korában kezdett magyarul tanulni. Bölcsészdoktori diplomája megszerzése után publicisztikai tevékenységet fejtett ki Pozsonyban és Bécsben. 1855-ben a *Pester Lloyd* főmunkatársa lett. E lapnál főleg az irodalmi, a művészeti és a színházi rovatot vezette és ezen a téren igen jelentős munkásságot fejtett ki. Pesti tartózkodása alatt is számos írása jelent meg a pozsonyi *Pannonia* és a *Pressburger Zeitung* című újságban. Írt ezenkívül költeményeket, novellákat, irodalomismertető értekezéseket is. A magyar nyelvet sikerült annyira elsajátítania, hogy ezen a nyelven is számos bírálatot és esztétikai tanulmányt írt. A bohózat elmélete című munkájával pályadíjat nyert. Nyomatásban a Kisfaludy Társaság Évlapjában jelent meg.

Legjelentősebb tevékenységet a műfordítás terén fejtett ki. Úttörő munka volt Petőfi költeményeinek német nyelvre fordítása. A külföld figyelmét ezzel felhívta és ráirányította az irodalmi támadásoknak központjában álló lírikusra. Nagy érdeme, hogy számos klasszikusunkat ő mutatta be a német nyelvű olvasóközönségnek Ausztriában és Németországban. Lefordította *Vörösmarty, Eötvös, Jókai, Katona, Szigligeti, Gyulai, Katona* műveit. A külföldi lapokban, német lexikonokban lelkes propagátora volt a magyar irodalomnak. Ezért a lelkes, nagy buzgalommal végzett tevékenységért a Kisfaludy Társaság 1867-ben kültagjává, majd három évvel később, 1870-ben rendes tagjává választotta.

A gyorsan fejlődő, szépülő, épülő város rendezésének áldozata! esett most ez a kis ház, ahol Dux Adolf született, s vele együtt elpusztult ez az emléktábla is. Illő azonban, hogy a Honismeret hasábjain megőrizzük a Toldy Kör által elhelyezett emléktáblákra vonatkozó ismereteinket.

Vörösmarty Géza

Még egyszer a székely vértanúkról

A romániai *Kriterion* jól ismert *Téka* sorozatában nemrég jelent meg a *Székely Vértanúk 1854* című kötet *Károlyi Dénes* tollából. A munka a Kossuth—Makk-féle összeküvés néven ismert mozgalom áldozatainak állít emléket. E kötetről a Honismeret 1976. évi 1. számában *Fábián Ernő* írt kitünő ismertetőt.

A közölt forrásgyűjteményt szeretném egy kevésbé ismert dokumentummal kiegészíteni. Károlyi is ír arról, hogy a szervezkedés kiterjedt a Schleswig—Holsteinben szolgált magyar katonák körére. Az összeesküvők 1851 novemberében kiküldtek megszervezésükre egy *Pataki—Piringer Mihály* nevű emigrált honvédtisztet.

Patakit árulás folytán elfogták és ki is végezték, de megtalálták nála az összeesküvésbe bevont tervezett katonának névjegyzékét. Súlyos büntetéseket róttak rájuk, s ezekről számol be *Petőfi Istvánnak* — *Petőfi Sándor* testvéröccsének — egy levele.

Petőfi István is szerepelt a listán. Elítélték s három évet le is ült Terézvárbán könnyű vasban. Kiszabadulása után levélben számolt be a Háromszék megyei Lécfalván élő katonapajtásának *Bodor Zsigmond*nak, bajba került bajtársaikról. Bodor Zsigmondal mint honvédtisztek Világosnál együtt tették le a fegyvert. Közlegényként besorozták őket az osztrák hadseregbe, s Zimonyon, Horvátországon át legyalogoltak Olaszországba, majd onnan Tirolba. Mindezt Bodor Zsigmondnak a fegyverletétel napján kezdett, s általam őrzött naplója mondja el. *Petőfit*, sok bajtársulkkal együtt Schleswigbe vezényelték, s így került a Makk-féle összesküvés áldozatai közé. Mindezekről a következőket írja: „Nem írom le érzelmeimet, melyek szívem tölték, midőn édes hazám földjén futottam végig, mint kit szilaj papírpája elragad; pedig mit nem adtam volna! — ha gőzösünk ez egyszer meglassudván, végig szemlélhettem vón azon vidéket, melyet a szerencsétlen háborúban ezer bajtársaim vé-

re öntözött, ahol magam is annyi vesztélyben megtanultam nem félni a halált, melyet az ég áldása gyanánt vettem volna. De a végzet fenntartott s túl örömmel tölt pohara nem volt tele, meg kellett tehát annak töltni, hogy azt fenéig kiürítsem. Alig tölthettem egy pár holdnapot hazámban, alig szoríthattam a viszontlátás örömében barátaim s rokonaim kezét, mindön a vész órája felettem megkondult s hazámból újra ki — Bécsbe — a börtön rideg falai közé zártak, hol kilenc holdnapi vizsgálás után feb. 3. 853 »távolról megkísértett fenségárulásért« három évi sáncz munkára — könnyű vasban — elítéltettem, mely időt Terézvárbán — Cseh országban — ki is töltöttem. Ezredünktől Knézy Zsiga 20 évre, Harsányi 20 évre, Kaiss 6 évre, Beöthy, Rimanóczy, én 3 évre (ítéltünk). Nugend ezredből: Bárány Elek 8 évre, Márk Adolf (kolozsvári) 8 évre, Rausch 5 évre, Omaszta Szilárd 3 évre. Dávid Sándor a kegyelmet el nem akarván fogadni, márc. 13. 852. kötél által kivégeztetett, Terézvárbán. (A szép lelkű bátor szívű 21 éves fiú!)”

Meghalt, mert büszkébb volt semhogy a kegyelmet elfogadja. Emlékezőnk itt kegyellel az elfelejtett, magános fiatal hősré.

Bodor György



Vérvölgyi fejfák

KALENDÁRIUMOK A SZOMSZÉDSÁGBÓL¹

A kalendáriumok — úgy látszik — nem mennek ki a divatból! Átváltozik a nevük naptárra, évkönyvre, módosul a tartalmuk (nem sorolják fel az országos vásárokat, kevesebb hasznos tanácsot adnak a mezei gazdáknak), de élnek tovább diadalmasan, s a megváltozott világban is megtalálják olvasóközönségüket. Az alábbiakban három ilyen kiadványt ismertetünk: egy közülük Csehszlovákiában, kettő Romániában látott napvilágot.

A szlovákiai Madách Könyvkiadó naptára tudatosan vállalja a rokonságot a régi kalendáriumokkal. Nemcsak azzal, hogy sokrétű anyagával minden olvasóréteget megcéloz, s nem is csupán azért, hogy bőséges teret szentel az időjárásnak, az ünnepeknek, az évfordulóknak, hanem oly módon is, hogy szép válogatást olvashatunk benne az egykori „igazi” kalendáriumokból.

Megtudhatjuk például, hogy a *Magyar Mezei és Házi Gazdaságok 1796-os Kalendáriuma* szerint „Ha a' Gazdának Borai vagynak a' pintzében, bizonyos napot, és órát válasszon a' hétben (de azt soha el ne felejtse) mellyben a' boros hordókat vastag vászon törő ruhákkal meg-törölli, és mindenütt a' penésztől tisztítsa meg; minden tizen-négy napok után pedig a' hordókat egymás után töltve-meg, mivel tsak illy' módon lehet a' borokat jó állapotban sok esztendőig megtartani.”

A gazdag szépirodalmi anyag mellett olvasóinkat bizonyára a néprajzi, helytörténeti és szociográfiai tárgyú írások érdeklik elsősorban. Említsük meg ezek közül *Gál László* közleményét egy lévai munkásmozgalmi veteránról, *Szaka István* írását *Patócs Gábor* somorjai

magyar kommunistáról, a felsőcsallóközi munkásmozgalom egykori vezetőjéről, *Borsai M. Péter* beszámolóját a csehszlovákiai magyar néptáncmozgalomról és *Mórocz Károly* tanulmányát a Galánta környéki népi epikáról. *Baracszai Kovács István* gömőri népballada gyűjtése és *Tózsér Istvánnak* ugyancsak Gömőről szóló, gyermekkori emlékeket felidéző, lírai hangú írása — hogy csak néhány kiemelkedő közleményt említsünk —, bizonyára számot tarthat a magyarországi helytörténészek érdeklődésére is.

A romániai magyar nyelvű napilap az *Előre* a politikai jellegű írások és az általános érdeklődésre számot tartó „hasznos tudnivalók” mellett talán még több teret szentel a honismeretnek. *Beke György Osváth Lajos*ról, az utolsó kolozsvári fegyverkovácsról ír, aki kis műhelyében, kilencvenedik esztendeje felé közeledve is tevékenyen műveli mesterségét — talán egymaga egész Európában. *Mikó Ervin Vida Géza* szobrásszal beszélget a máramarosi népművészetéről, *Sós Péter* a székelykapu jellegzetességeiről közöl kis terjedelmű, ám nagyon érdekes tanulmányt, *Vöő Gabriella* A népköltészeti kutatómunka szépsége című írása hasznos módszertani útmutató az önkéntes gyűjtők számára, akiknek lelkes és eredményes tevékenységéről többek között a székelykeresztúri liceum diákjainak gyűjtéséből közölt válogatás ad számot.

Különleges „csemege” a magyarországi olvasó számára *Gyarmath János* riportja a két esztendeje elhunyt csángó népköltőről, *Lakatos Demeterről*, s a riporthoz csatlakozó versválogatás, amelynek egyik darabjából hadd idézzünk ízelítőül e helyen is néhány sort:

¹ *Madách Naptár*, Pozsony, 1976. 350 old. — *Előre Naptár*, Bukarest, 1976. 122 old. — *Utunk Évkönyv*, Kolozsvár, 1976. 225 old. +melléklet.

Hol Moldova és Szeret
Orgonálnak völgyekend,
mezükend terem búza
és a szőlő hegyekend,
hul születnek szép táncak,
szép énekek fonóban,
hul szép meséket még tudnak
öregek a faluban...

A legigényesebb „kalendárium” mindenképpen az *Utunk* évkönyve, melyet szerkesztői ez alkalommal a nők évének tiszteletére állítottak össze. Ennek jegyében válogatták az igényes szép-irodalmi anyagot, az illusztrációkat — köztük a szépséges *Picasso*-rajzokat. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a nők évének ünneplése jegyében megjelent magyar nyelvű kiadványok közül az

Utunk évkönyv viszi el a pálmát — nemcsak Romániában.

Ami pedig az olvasóinkat elsősorban érdeklő néprajzi-helytörténeti anyagot illeti, abból emeljük ki *Nagy Olga* tanulmányát a népmesék nőalakjairól.

A három kalendáriumot olvasva, az a jó érzésünk támad, hogy a szomszéd országok magyarságának ilyen jellegű kiadványai minden vonatkozásban „versenyben vannak” a hasonló műfajú hazai kötetekkel, s egyben-másban talán meg is előzik ezeket. Éppen ezért örvendetes, hogy nálunk is hírlapárusi forgalomba kerültek, s ha a hazai olvasóközönség tájékoztatást kap róluk, bizonyára egyetlen példány sem marad belőlük eladatlan.

Dr. Csulák Mihály

BÉKÉS MEGYE 1944—45-BEN

A felszabadulás és a népi demokratikus forradalom első esztendeje a Viharsarokban

Szerkesztette:

Dér László és Szabó Ferenc

(Kiadja az MSZMP Békés megyei Bizottsága és a Békés megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Békéscsaba, 1975. 483 oldal szöveg és 60 oldal fénykép.)

A Vörös Hadsereg felszabadító harcai nyomán Békés megye az országban elsőnek indult el a népi demokratikus forradalom kibontakozásának útján. Ez a tény és ennek a területnek harcos forradalmi hagyományai, amelyek a századvég agrárszocialista megmozdulásaiban és 1919-ben is kifejezésre jutottak, kötelezi a megye vezetőit, hogy történetük korszakait feldolgoztassák és felkarolják az ilyen kezdeményezéseket. Ez a kötet is ennek a törekvésnek a jegyében jött létre. A közzétett hat tanulmány magában foglalja a felszabadulás időszakának politikai, gazdasági, társadalmi és művelődési eseményeit. Elvonul az olvasó előtt az új magyar államiság helyi hatalmi szerveinek megszületése és az új demokratikus közéletnek a politikai pártok tevékenységében megmutató kibontakozása. Ezek kö-

zött nyomatékosan utalnunk kell arra, hogy a nagybirtokrendszer szétzúzásában, a földreform forradalmi végrehajtásában ugyancsak kiemelkedő szerepet vállalt a Viharsarok és benne Békés megye agrárszegénysége. Amint *Frank Ferenc*, az MSZMP Békés megyei Bizottsága első titkára írja a kötet előszavában: „Felemelő s követésre méltó az a tenniakarás, az a forradalmi lendület, amely 1944 októberétől kezdve városainkban és községeinkben a Kommunista Párt vezetésével jelentkezett.”

Leiner Gyula a megye felszabadulás előtti gazdasági—társadalmi képét rajzolja meg és az ellenforradalmi rendszer utolsó hónapjait ismerteti. Megtudjuk, hogy ebben az időszakban a megye lakossága 63,4 %-ának a mezőgazdaság jelentette a megélhetést. A városok közül Békéscsabán 42,6 %-os, Gyulán 32,5 %-os, Orosházán 24 %-os volt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya. A településformák is kifejezik a mezőgazdasági jelleget: a megye két városának — Gyulának és Békéscsabának — együttes lakosságszáma a megye lakosságának 16 %-át adta. Mellettük számos 10 000-en felüli, vagy azt meghaladó falu alakult ki, amelyek közül Orosháza, Szarvas és Békés közelebb állottak a városokhoz.

A megye birtokmegoszlását a szélsőségek jellemezték: az összes gazdaság 72,9 %-át az 5 kh-n aluli birtokok tették ki, viszont a földterületnek csak 11,1 %-a került ide. (Az országos kép még ennél is kedvezőlenebb.) A szerző a felhozott adatokból vonja le a következőket, miszerint a felszabadulással megnyílt politikai és társadalmi törekvéseket a szociális feszültség teszi érthetővé. Részletesen foglalkozik a különböző társadalmi csoportokkal, behatóan elemzi a nagybirtokon folyó gazdálkodást és a rajta élők sorsát, figyelmét azonban legjobban az eseményekre legdöntőbb hatást gyakorló paraszti rétegek sorsára terjeszti ki. Az ellenforradalmi rendszer utolsó hónapjai eseményeinek sorában képet kapunk a hatóságok intézkedéseiről, a háborús erőfeszítésekbe belefáradt néptömegek helyzetéről, az üzemek munkásainak és a földdel rendelkező parasztságnak elenállásáról. Megrázóak azok az adatok, amelyek a mind mélyebb nyomorba süllyedő, a terror szorításában szenvedő munkás és paraszttömegek közvetett és közvetlen harcát mutatják be.

A második tanulmányt ugyancsak *Leiner Gyula* írta: *Az államhatalom, államigazgatás, közállapotok a megye felszabadulásától az ország felszabadulásáig* címen. Megismerjük a Vörös Hadsereg felszabadító harcait, az emlékezetes 1944. október 6-át, amikor *Plijev* tábornok csapatai az Arad—Békéscsaba vasútvonal mentén áttörték a fasiszták védelmi vonalát és néhány nap alatt felszabadították a megyét. A menekülőkkel tartott az értelmiség és a kishivatalnokai kar kommunistaellenes propagandától megfertőzött kisebb hányada is. A közigazgatási és a politikai élet megindulását helységenként ismerteti a szerző, majd a megyei szervezet megalakulását mutatja be. A szervező munka elszakíthatatlan egénekhez is kapcsolódott. Megismerjük *Keresztes Mihály* és *Szobek András* fáradságot nem ismerő munkáját a demokratikus és antifasiszta erők összefogásáért. Megismerjük az ideiglenes nemzetgyűlés Békés megyei képviselőit, a népi rendfenntartó erők és az igazságszolgáltatás szervezését, az őszi munkát, a pénzforgalmat, a közellátás gondjait.

Leiner második tanulmányában logikusan követik egymást a fejezetek, de a köztük lévő összefüggés nincs eléggé kifejtve s ez elkülönítette teszi a nagy szorgalommal összegyűjtött anyagot.

Molnár Pálné: A Magyar Kommunista Párt szervezetének megalakulása és szervezeti fejlődése Békés megyében a felszabadulástól 1945 őszéig c. értekezésében bemutatja a kommunista párt gyors megalakulását. Szervezői az illegális kommunisták, a szociáldemokrata párt kommunista érzelmű baloldali tagjai, a szakszervezeti mozgalom, különösen pedig a földmunkások, építőmunkások legjobbjai és a Tanácsköztársaság egykori harcosai voltak. A tömegpárt megteremtése felé vezető utat az 1945 márciusi, júniusi és szeptemberi taglétszámok mutatják. A szerző kifejti a párt munkáját a szakszervezetekben, a nemzeti és az üzemi bizottságokban, a nőszövetségben, az ifjúság szervezésében területén, a Nemzeti Segély akcióban. Bemutatja a demokrácia és a reakció közötti harc nagy erőpróbáját, az 1945. évi őszi választást, amikor az MKP Békés megyében az országos átlag (17%) fölött, 26,3 %-ban kapta meg a szavazatokat. Hasznos táblázat egészíti ki a tanulmányt a helységek felszabadulásának, az alpszervezetek megalakulásának időpontjairól és a vezetőségekről.

G. Vas István: A szociáldemokrata párt, a parasztpárt, a kisgazdapárt és a polgári demokrata párt tevékenysége 1944/45-ben és az 1945-ös választások Békés megyében c. műve a kötet egyik kiemelkedően gondos, elemző módon megírt tanulmánya. Sok tekintetben járatan uton indult el a szerző, miként rá is mutat: a helytörténeti irodalomban eddig jobbra a kommunista párt, esetleg a szociáldemokraták tevékenységét mutatták be, pedig „a demokratikus fejlődés tényleges, s a későbbi szocialista fejlődés potenciális bázisának számbavételekor nagyon is fontos, hogy a pártokkal (kisgazdapárt és a többi nem munkaspártok) összefüggéseikben, egymásmellettségükben fogalalkozzunk.” A szociáldemokrata párt összetételének vizsgálatából kitűnik, hogy Békés megyében 40 % az ipari munkás, 30 % a kereskedő és kisiparos, 20 % az értelmiségi, 10 % a földmunkás volt. A munkásság nagyobbik fele tehát kitarított az anyapárt mellett, amiben az MKP kezdeti elzárkózásának is szerepe volt. A Parasztpárt — a „negyedik párt” — Békés megyében nem tudott különösebben kedvezőbb pozíciót elérni. A kommunistáknak azonban egyik fontos segítőtársa volt. A továbbiakban értesülünk az 1945 novemberi választásokig eltelt időszakról.

Takács László: *A Nemzeti Bizottságok megalakulása és tevékenységük első éve Békés megyében* c. tanulmánya a szerző tetemes anyagfeltáró munkájáról és biztos ítéletalkotásáról tanuskozik. Egy sor olyan kérdésre ad választ, amelyek későbbi társadalmi fejlődésünk alapvetően fontos kérdéseinek tekinthetők. Az 1945 végére eső „elszürkülésük” és „elszürkítésük” történelmi tapasztalatokra is figyelmeztet. A szerző bemutatja az első hetek eseményeit. Úgy fogja fel a koalíciót alkotó pártokat, ahogy a nemzeti bizottságokhoz való viszonyon keresztül lehetett mérni a tevékenységüket. Békés megye azok közé tartozott, ahol a bizottságok tevékenysége nem terelődött egyértelműen közigazgatási síkra. A bizottságokat nem a hivatalok hozták létre, hanem a néptömegek spontán demokratizmusa, elsősorban a kommunista pártszervezetek munkájának eredményeként szerveződtek. Megismerjük a nemzeti bizottságok tevékenységére nyomán alakult termelési bizottságokat, az üzemi bizottságokat. Tájékoztató a szerző a bizottságok szociális és kulturális intézkedéseiről, valamint a Nemzeti Segélyről. Mint követésre méltó társadalmi örökséget állítja elének a szerző a nemzeti bizottságokat.

Szabó Ferenc: *A földreform főbb kérdései Békés megyében 1945-ben* c. tanulmánya tárgyánál fogva kapcsolódik a kötet valamennyi szerzőjének művéhez. A földreformot és annak Békés megyei végrehajtását „... történetileg súlyosan megkésve értük el és... az agrártúlnépesség miatt csak részbeni megoldást hozhatott.” — írja a szerző összefoglalójában. Plasztikus képet kapunk a föld-

osztást követelő népmozgalomról, a radikális igénybevételről és a kiosztásról, a földhiány miatti problémák megoldását kereső bizottságok munkájáról. A földosztás kiszélesítésének alapja a kommunista és baloldali erők döntő súlya volt a Viharsarokban. Megismerkedünk az első hónapok küzdelmeivel, és a termelőszövetkezeti kezdeményezésekkel. A függelékben az eredményekről tájékozódhatunk. Szabó Ferenc művének fő értéke az alapos forrásfeltárás, a tanulságok levonására való törekvés és az országos helyzetre való utalás.

Réti R. László: *Az ipari szervezet sajátosságai Békés megyében, erőfeszítések az ipari termelés megindítására (1944—1945)* c. művében ismerteti az iparcikkek előállításának akadályait. Megállapítja, hogy a megye ipara egyoldalúan fejlődött, hiányos szerkezetű, alapvetően kis- és középipari jellegű, a munkaerők többségével szemben magas szakmai követelményeket nem támasztó, és a háborús károsodástól erősen súlytott ipar volt. Az iparszerkezet leglényegesebb jellemzőinek bemutatása után Réti László ismerteti a főbb iparágazatokat: a malomipart és az energiaellátást. Bemutatja miként szolgált az üzemek döntő többsége — már amelyik meg tudott indulni — az újjáépítést, s a lakosság ellátását. Néhány jelentősebb üzem a szovjet front részére is termelt, főként textilárut és őrleményt. Az élelmiszergazdaság jelentősége különösen 1945 után növekedett, ezért mert a megye két cukorgyár odacsatolásával gyarapodott: a sarkadival és a mezőhegyesivel.

Oltvai Ferenc

FEHÉR ZOLTÁN:

BÁTYA NÉPHITE

Folklór Archívum 3. MTA
Néprajzi Kutatócsoport
(Bp., 1975. 207 old.)

Bátya község Bács-Kiskun megyében fekszik, 5 kilométerre Kalocsától, s „két nyelvű nép lakja, amely magát magyarnak, nyelvét rácnak nevezi, mindannyian katolikusok.” Ebben a faluban él *Fehér Zoltán* tanár több mint húsz éve, s ez idő alatt igen értékes néprajzi gyűjtőmunkát végzett: a köz-

ség teljes néphit anyagát összegyűjtötte. A munkát részben a Magyar Néphit Topográfia kérdőívei és Cs. Pócs *Eva* Zagyvarékas néphite c. munkája alapján végezte el.

Igen gazdag gyűjtemény, hisz 1726 adatot sorol fel könyvében. 1952 óta gyűjt és az azóta eltelt évtizedekben még élő néphitről beszélhetünk. Anyaggyűjtése úgyszólván a népelet minden területére kiterjedt a néphittel kapcsolatban. Ennek igazolására röviden felsorolok néhány fejezetcímet:

I. *Világkép.* A természeti világ (égi-testek, szél, eső stb.). Növényvilág (amiben az ismert vadnövények és termesztett növények teljes listáját megkapjuk). Állattartás, halászat, vadászat, állattenyésztés, élettelen anyagok. Épületek, építkezés, használati tárgyak, házimunkák, házi eszközök, ételek, táplálkozás. Egyházi eredetű szerek. Különböző foglalkozások. Emberi test. Betegség, egészség (ebben a részben felsorolja a nép által ismert betegségeket). Élet, halál. Emberfeletti személyek (boszorkány, táltos), születése miatt különleges tudománnyal rendelkező személy.

II. *Akciók.* Ide tartoznak többek közt a gyermeknevelés, táplálékkészítés, növénytermesztés, állattenyésztés, rontás, a gyógyítás különböző formái. Megelőzés, elhárítás. Jósól tevékenység. Végül imádságok, ál-hiedelemmondák.

Az adatok közlése teljesen új formában történik, amennyiben lexikonszerűleg, pusztán a hiedelmek leírásai követik egymást, ahogy az egyes adatközlők elmondták, egyszer néhány szóval, egyetlen mondatban, máskor meg reálisnak beállított rövidebb-hosszabb történetbe vagy hagyományos mesébe ágyazva. Ennek az előadásmódnak előzményei vannak, többek közt *Diószegi Vilmos* tervezett ilyen néphitgyűjtemény kiadást bizonyos területekről vagy faluról, s ilyen gyűjtemény jelent meg Cs. Pócs *Éva*; Zagyvarékas néphite c. könyvében.

Rohamosan változó korban élünk, a sokszáz vagy akár ezeréves hagyományok, népi szokások, emlékek a szemünk láttára tűnnek el, régi falusi házak omlanak össze, s úgygszólván most van az utolsó pillanat, hogy rögzítsük a múlt emlékeit, történeti értékéket megmentsük az utókor részére. Ne feledjük, hogy a fejlődés mértékét is csak úgy tudjuk tárgyilagosan megállapítani, ha mai életünket az elmúlttal összehasonlítjuk. Lényegbevágóan fontos, s a mai néprajztudománynak is elsőrangú feladata, hogy legalább írásban, feljegyzésben, képekben rögzítse az utolsó perceit elő régi hagyományokat.

Értékes volt tehát Diószegi Vilmos elgondolása, és épp ez úton haladva

értékesnek kell mondanunk Fehér Zoltán Bática néphitéről írt könyvét. S helyesnek kell tartanunk a gyűjtés efajta közlési módját, amikor csoportosítva, de végeredményben • lexikonszerűen közli a néphit adatait tartalmazó gyűjtését minden hozzáfűződő magyarázat nélkül. Amit írása ad, az pontosan, szözerint az, amit a parasztember elmond. A gyűjtő munkájának alaposságára vall, hogy a magyar népi szakkifejezéseket és a kötött szövegeket mindig elmondatta rácul is, és számos szöveget (például ráolvasásokat, az igézés gyógyításának szövegét, imádságokat) rácul és magyarul is közölt. Az adatközlők névsorát is olvashatjuk, de a további kiadásokra vonatkozólag javasolnám, hogy az adatközlőket számmal lássák el, és ezt a számot minden esetben tüntessék fel a különböző hiedelemadatoknál, ezenkívül a gyűjtés idejének évszámát is kívánatos volna feltüntetni.

Néhány csoportosításon ugyan lehetne vitatkozni (például miért szerepel több helyen is a népi orvoslás vagy a mindennapi házi foglalatzkodás, mint pl. a kenyérsütés), mindezen azonban felesleges aggodalmaskodni, a sok utalás eligazít az adatok halmazában, s végül is minden kutató megtalálja a keresett fogalmat, az őt érdeklő tárgyat, anyagot.

Fehér Zoltán könyve különösen értékes a honismereti kutatók részére, mert végeredményben — tudományos értékén túl — nagyon hasznos segédkönyv a néphit kutatásához. A néphit olyan lexikonja, enciklopédiája, aminek alapján a néprajzban járatlan, de az anyag gyűjtéséhez kedvet érző laikus is bátran nekikezdhethet a néprajzkutatáshoz, és biztosan gazdag eredménnyel térhet haza gyűjtő útjáról.

Kíváló mű a Bática néphite című könyv, de sajnos van egy súlyos fogyatéka is: mindössze 500 példányban jelent meg. Teljesen érthetetlen, hogy ilyen valóban hasznos könyvet miért adnak ki ilyen csekély példányszámban. Reméljük azonban, hogy új kiadására is sor kerül.

Dr. Vajkai Aurél



KALOCSAI KERTEK ALATT

(150 magyar népdal)

(Kalocsa, Városi Tanács V. B., 1970. 183. old.)

Másodszor adta ki Kalocsa város tanácsa a *Cserey József*, helybéli tanár és népzene-kutató által gyűjtött és összeállított népdalkiadványt. A második kiadás bővült, s a dalok mintegy 30%-a kicserélődött. Újabbán gyűjtött dalok, illetve variánsok kerültek bele. Kalocsa híres a népművészetéről. Világjáró táncegyüttesei már szinte megjelenésük pillanatában sikert aratnak színpompás ruházattal. Ez a válság és a századforduló táján kezd kialakulni, akkor, mikor más vidékek már felhagytak a népviselettel. Ebben az időben egyes tájegységek „lokális gazdasági fellendülésekhez kapcsolódva, váltottak át a díszes-paraszti öltözködés és lakásberendezés egy új változatára, mintegy az országosan ekkor már elmúló népművészeti virágzás utócsapataként.”¹

A népzenevel foglalkozó kutatók ugyanilyen okokra vezetik vissza a *Bartók* által a „magyar falu zenei forradalmának” nevezett folyamatot. Ahogy a ruházatra, a bútorzatra, és az életmódra, úgy a zenére is hatott a város. Elterjedtek a boltban vett hangszerek és a városias nóták. Hatásuk egyre erőteljesebb, s ezzel magyarázható az is, hogy a virágzó népi kultúrájú Kalocsa-vidék népdalkincse mint általában a — török hódoltság alatt legtöbbet szenvedett — Alföld zenei dialektusa, kevés kivételtől eltekintve az új stílus jegyeit viseli magán. A visszatérő szerkezetű dalok közt is legtöbb az ABBA sorszerkezetű. (Hej, de széles, hej de hosszú ez az út; Irom a levelem), de viszonylag sok az AA⁵A szerkezetű kvintváltó dallam is. (Darumadár magasán száll, Virágos kenderem).

A dalokat Kalocsa városban és 14 környező faluban, szálláson gyűjtötték. (Homokmégy, Drágszél, Felsőerek, Uszód, Bátya, Résztelek, Miske, Szakmár, Öregcserető, Hillye, Dunaszentenedek, Dunapataj, Foktó és Kalocsa-Negyvenszállás).

Viszonylag kevés gyermekjátékdalt találunk a gyűjteményben, holott ezekben Kalocsa igen gazdag. Igen jó viszont, hogy a *Lányom*, *lányom játék* leírását tartalmazza — *Hegedűs László* gyűjtése nyomán.

A dalok 5 fejezetre oszlanak (Csendes dalolgatás, Fércelők, karikázók, Csárdások, Marsok, Népszokások, játékok, párosítók dalai) nem zenei, hanem tartalmi szempontból, hiszen — mint a bevezetőből kiderül — a füzet „első-sorban gyakorlati célokat kíván szolgálni.” Helyben a szép számmal működő népi együttest, pávakört segíti, a tájegység határain túl pedig a variánsok megítélésében nyújt segítséget.

A kötet közreadója tudatosan kerüli a tájnyelvi szövegközlést, csak két dalt közöl — példaként — a jellegzetes dialektusban. Igen hasznos az utolsó oldalon található mutató, amelynek segítségével nagyobb zenei képzettség nélkül is kikereshetők a dalok. 5 népdalcsoport is közöl.

13 tisztán régi stílusú dalt találunk a gyűjteményben. Ezek közül is legszebbek a Lóra csikós helyi változata, a Budapesti urak, Jaj, Istenem, mit csináljak, Nini, mama, nini, papa (dunántúli terces, bátyai népdal), a dúrt mol-lal váltó A drágszéli határon, Kocsira ágyam és a „Cönöge” szakmári változata: Magos jegenyére szállt egy kismadár. Ez az utolsó nem véletlen, hiszen a somogy-baranyai kanásztáncból, és a sárközi—dunántúli ugrósból alakult vagy azoknak egy változata a kalocsai mars, a jellegzetes ritmusú tánc.

Látszólag egysíkú ez a népdalkincs, valóban sok az azonos vagy hasonló szerkezetű, hangsorú. Azonban (*Kodályt* idézve) „a mezőkövesdi kötény himzése messziről mind egyforma. Mégis sok ezre közt sem találunk két egészen egyezőt. A mostani magyar dal stílusa pontosan körülírható, lezárt, kialakult, bár még nem merev: naponta terem újat. De ez a meglévőből csak apróbb vonásokban különbözik.”

A kiadványt *Olsvai Imre* lektorálta, az illusztrációkat *Tamás Andrásné*, a Népművészet Mestere készítette.

Fehér Anikó

¹ Hofer Tamás: Három szakasz a magyar népi kultúra XIX–XX. századi történetében. (Ethnographia, 1975. (2–3.))

GYŰJTÉSI ÚTMUTATÓK

A babonás történetek gyűjtése

(Ajánlott pályatétel feldolgozási útmutatója)

1. A babonás történet (nemzetközileg használt szakmai kifejezéssel *hiedelemmonda*) a nép által többnyire a valóságban megtörténtnek tartott, s — mint neve is mutatja — a népi hiedelemvilág különféle elemeivel átszótt eseményt vagy élményt tartalmazó, többé-kevésbé rövid elbeszélés.

A babonás történetet tehát — egyfelől nézve — tulajdonképpen népköltészeti alkotás, a népi próza egyik műfaja.

A legfőbb prózai népköltészeti műfajok közül a tündérmese már igen kevés helyen él eredeti funkciójában, s a paraszti mesemondókat is az ország legtöbb vidékén már csak lámpással lehet felkutatni. A rövidebb népköltészeti műfajok képviselői azonban: a többnyire borsos tartalmú tréfás történet, az un. trufa, a jó elbeszélők száján formásra csiszolódott élményelbeszélés, az un. „igaz történet”, valamint a *babonás történetek, mondhatni országszerte elevenen élő és kedvelt népköltészeti alkotások, melyeknek még számtalan jó elbeszélőjét lehet felkutatni.*

A babonás történetek kedveltségét egyrészt élményszerűségük és rövidegségük, másrészt — érdekes módon — babonás tartalmuk adja. A bennük élő misztikus elemek a tündérmesék csodás elemeinek szerepét veszik át, s az emberben élő örök gyermek meseigényét elégítik ki. Hisznek is bennük, nem is. Olyanféle szerepet töltenek be népi közönségünk kulturájában, mint a városi közönségnél a rémfilm, a grand guignol (granginyol).

2. A babonás történet azonban nemcsak mint népköltészeti műfaj, hanem mint a *néphitkutatás fontos vizsgálati anyaga* is értékes a néprajztudomány számára. Ezekben a történetekben ugyanis megtalálható a magyar néphit számos lényeges eleme, sok olyan vonás, amelynek összehasonlító elemzése révén elkülöníthetők a magyar néphit történeti rétegei, feltárhatók kapcsolatai a hazai nemzetiségekkel, szomszédos és rokonnépekkel, rekonstruálható a honfoglaláskori magyar hitvilág.

De a babonás történetek gyűjtése ezeken kívül azért is tanulságos, mert alkalmas arra, hogy a nehezen megközelíthető kérdésnek a vizsgálatára, megfigyelésére, hogy milyen mértékben, milyen korú és társadalmi helyzetű rétegek körében élnek még a babonában való hit maradványai.

3. Ennek a még eleven népköltészeti műfajnak további intenzív gyűjtése, tanulmányozása a fentiek mellett azért is fontos a néprajztudomány számára, mivel előrehaladott stádiumban van a teljes mondakincsünket rendszerezett formában számbavenni kívánó Magyar Mondakatalógus elkészítése.¹ Az eddigi gyűjtés áttekintéséből kiderült, hogy a hiedelemmondák említett gazdagsága ellenére hosszú ideig viszonylag kevés gyűlt össze belőlük, s nagyobb részüket nem is megfelelő formában örökítették meg. De kiderült az is, hogy az önkéntes gyűjtőknek az Országos Gyűjtőpályázatok által felkeltett és ébrentartott buzgalma az utóbbi években megsokszorozta a korábban betakarított termést. *A Mondakatalógusban feldolgozott, mintegy 7000, szakszerűen megörökített monda túlnyomó része ugyanis az önkéntes gyűjtőktől származik.*² Bizvást remélhetjük ezért, hogy a gyűjtés további lendületes és szakszerű folytatása még igen tekintélyes mennyiségű, értékes új anyaggal gazdagíthatja a hiedelemmonda-kincstárunkat.

4. A pályamunka kidolgozásánál fel kell kutatni és lehetőleg össze kell gyűjteni a helységben élő valamennyi babonás történetet. Tehát a néphit szerint emberfeletti képességekkel rendelkező személyekről (boszorkány, táltos, tudós, garabonciás, ha-

¹ Dobos Ilona: A történeti mondák rendszerezéséről. Ethnographia, 1970. 97. old.

² Morvay Péter: A tudománysegítés jelentősége és útja a honismereti mozgalomban. Honismeret, 1975. 5–6. sz. 39. old.

lottlító, jvas, *néző*, veszettorvos, ördöngös ács, -bányász, -dudás, -erdész, -kocsis, -kovács, -pásztor, -vadász), működésükről (rontás, szemmelverés, átváltozás, a *tudomány* megszerzése és átadása, a boszorkányok szervezete, repülése, mulatságai; a rontás megállapítása, elhárítása, babonás ember- és állatgyógyítás — öntés, szeszesvíz vetés, füstölés, ráolvasás —; elveszett tárgyak, eltűnt állatok, emberek, útonjárók, halottak hollétére, sorsára, sírontúli helyzetére vonatkozó felvilágosítás — rostaforgatás, babvetés, kártyavetés —) szóló történeteket. Hasonlóképpen azokat a hiedelemmondákat, amelyek a néphit természetfeletti lényekkel (ördög, lidérc, lélek, hazajáró lélek, kísértet v. *ijesztő*, sárkány, házi kígyó, kígyókirály [kígyókőfűvás], óriaskígyó, küldött v. csordás farkas, csodás erdei lények, mint *vadöreg*, *vadleány*, *tápió*, csodás vízi lények, mint *hóttember*, *vízisüvölvény*, vízimanó, Hany Istók; föld alatt lakó emberkék, mint *földipiciny* stb.) foglalkoznak. Össze kell gyűjteni ezenkívül az elásott kincsel és kincsásással foglalkozó történeteket is.

A babonás történetek középpontjában igen gyakran egy-egy falu- vagy vidék-szerte ismert (valaha a helységben vagy környékén élt), a néphit által természetfeletti képességekkel felruházottnak tartott személy áll, akik körül egész hiedelemmondák alakult ki. Az ilyen személyekről szóló történetek változatait (variánsait) minél több adatközlőtől össze kell gyűjtenünk, mivel éppen ezek őriznek legtöbb ősi néphiedelmet, s egyúttal széleskörű elterjedtségük, gyakori előadásuk s „a született elbeszélők” közreműködése révén ezek alakultak a legformásabb népköltészeti alkotásokká.

Gyűjtésünk folyamán meg fogjuk találni a babonás történetek legjobb elbeszélőit. Igyekezünk ezek egész mondakincsét, „repertoár”-ját megörökíteni, s különös gonddal jegyezzük fel, gyűjtés közben mondott, a babonás esetek megtörtént vagy kitalált voltára, felségére stb. vonatkozó nyilatkozataikat.

Ahogy a népköltészeti gyűjtésnél általában, a szövegek megörökítése mellett — elbeszélőinktől és hallgatóságuktól egyaránt — minél több adatot kell összegyűjtenünk a legjobb előadókra, babonás történet-kincsük terjedelmére, a hiedelemmondák elbeszélésének alkalmaira, közönségük összetételére (név, kor, társadalmi helyzet, nemzetiség, vallás), a babonás történetek kedveltségére — s mint már említettük —, a babonákban való hit maradványainak erősségére nézve is.

5. Mint a szöveges gyűjtésnél általában, a babonás történetek megörökítésénél is igen kívánatos a *magnetofon alkalmazása*. Különösen fontos ez a kiváló elbeszélők mondakincsének rögzítése esetében. A magnószalagra vett mondáknak, természetesen, szöveges átírásban is szerepelniük kell a pályamunkákban.

A történetek megörökítésénél a népköltészeti szövegjegyzés általános szabályait tartuk szem előtt.³ A legfontosabb az, hogy ne kivonatossan, s ne saját szavunkkal „megszépítve”, hanem szóról-szóra igyekezünk megörökíteni az elbeszélések szövegét. Különös gondot fordítsunk a történetekben szereplő ember- és természetfeletti lények helyi elnevezésének (pl. táltos vagy *tátos*, jós vagy *javós* vagy *néző*, tudós vagy *tudó*, kísértet vagy *ijesztő* stb.) és általában a történetekben előforduló népi kifejezések minél pontosabb megörökítésére.⁴

6. Nem elengedhetetlenül szükséges — hiszen pályázataink elsődleges célja a minél gazdagabb, hiteles anyaggyűjtés —, de az anyag áttekinthetősége és a gyűjtő szakmai fejlődése szempontjából egyaránt hasznos (már amennyire az anyag kevert természetűt ezt megengedi) a gyűjtött elbeszélés-anyagnak témák és a bennük szereplő személyek, események szerinti rendszerezése.

Az egy-egy helységben élő babonás történeteket tartalmazó pályamunkák, a bennük szereplő rendkívüli képességű személyek és babonás eljárások számbavétele kiinduló pontjai lehetnek annak, hogy a gyűjtők — további kiegészítő kutatással, újabb pályamunkák készítésével — összegyűjtsék az általuk vizsgált helységek teljes hiedelemmonda-kincsét, valamint hogy a néphit és a népi gyógyítás⁵ rokon témakörében is készíthessenek értékes pályamunkákat, amelyek alapján — szakszerű és kitartható gyűjtőmunkával — egy-egy helység néphitmonográfiáját is el lehet készíteni.⁶

Morvay Péter

³ Vö. Kovács Ágnes: A népköltészeti gyűjtésről és az esztétikai nevelésben betöltött szerepéről. Honismereti Híradó, 1974. 4. sz. 58–62. old.

⁴ Végh József: Hangjelölési útmutató az önkéntes nyelvjárási gyűjtők számára. Magyar Nyelvőr 1969. 94–98. old.

⁵ Lásd a Népi gyógyítás egy helységben c. ajánlott pályatételt az 1977. évi Országos Diáknapok Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatának felhívásában. Honismeret, 1976. 1. sz. 121. old.

⁶ Több néphitmonográfia is készült már pályamunkákra alapozva. Ezek egyikének, **Fehér Zoltán**: Bácsa néphite (Kecskemét, 1975.) c. kiváló munkájának ismertetése a Honismeret 1976. 5. számának Könyvespolc c. rovatában olvasható.

PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT!

Hazánk mezőgazdasága diákszemmel

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum ifjúsági pályázatának tanulságai

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum hat esztendővel ezelőtt, 1970 őszén hirdette meg első ízben az általános és középiskolás diákok részére népszerűvé vált pályázatát. Az első próbálkozás apró dolgozatok megírásával indult, „Mit láttam a Mezőgazdasági Múzeumban?” címmel, s már akkor 206-an jelentkeztek beszámolóikkal, írásaikkal. Az első sikereken felbuzdulva a múzeum vezetősége s a múzeum népművelési osztálya kiszélesítette, „Hazánk mezőgazdasága diákszemmel” című pályázatával országossá növelte a részvételt, s ahogyan múlt az idő, egyre inkább bebizonyosodott: érdemes volt minden erőfeszítés, mert népszerűsödött a pályázat és sokasodott a résztvevők száma. Míg először 47 csapat és 103 egyéni pályázó (a csapatokban résztvevők száma: 620 kisdíák) küldte be a rajzok, kézimunkák, dolgozatok sokaságát, 1972-ben már 3820 diák vett részt pályázatunkon.

Mi tette népszerűvé, és hogyan lett népszerű a „Hazánk mezőgazdasága diákszemmel” című pályázati felhívásunk?

Szerte a hazában megismosodott a honismereti munka. Százával alakultak a szakkörök, és Magyarországon — egészen jó értelemben véve — divat lett a községek, a termelőszövetkezetek, az állami gazdaságok, az iskolák múltjával foglalkozni, történetüket írásban rögzíteni. Mindenütt akadtak lelkes pedagógusok, akik munkába hívták az ifjúságot és az éltesebb korosztályt, hogy közösen felderítsék egy-egy település, intézmény hagyományait, történelmét. Kitűnően illeszkedett a honismereti munkába a Magyar Mezőgazdasági Múzeum pályázata is. Az évenként jelentkező fiatal seregek olyan feladatköröket kínált a pályázati felhívás, mint *Földművelés nagypám korában; Kihaló foglalkozások, kivesző mesterségek; Termelőszövetkezetünk története; Falunk múltja, története*; stb. Ezeknek a dolgozatoknak megírásakor mód és alkalom nyílt arra, hogy a középiskolás diákok belekóstoljanak a kutatómunkába, sőt közülük néhányan már diákkorban megalapozzák távolabbi életcéljukat. A szakmai jellegű feladatkörök is elősegítették az elmélyedést, a hagyománykutatást, a szájhagyományokban megőrzött szokások gyűjtését, hiszen olyan témákkal birkóztak a többi között, mint a kender feldolgozásának története.

Hat esztendő alatt 15—18 ezer diákot mozgósított a pályázati felhívás, és rendkívül nagy jelentőségű, hogy a pályázók közül számosan Budapestről mentek vidékre — rokonokhoz, ismerősökhöz — az alapanyag összeszedésére. Az elmúlt esztendő módot és alkalmat adott a történelmi múlt kutatására is. *II. Rákóczi Ferenc* születésének 300. évfordulója alkalmából a pályázati felhívás külön arra is ráirányította a figyelmet, hogy milyen mezőgazdasági intézményeket, szövetkezeteket neveztek el a nagy fejedelemtől, s ott hogyan ápolják, hogyan gondozzák névadójuk emlékét.

A pályázók közül sokan rajzokkal, apró festményekkel, kézimunkákkal igyekeztek nevet szerezni maguknak, illetve arra törekedtek, hogy a megrendezett kiállításon szerepeljen a munkájuk. A pályázat eredményhirdetésének napján a Magyar Mezőgazdasági múzeum látlatot nyit „a kis művészi alkotásokból,” hogy szülők, nevelők, látogatók együtt örvezhessenek a szép, színes munkáknak. A diákpályázatokból hat esztendő alatt olyan értékes anyag gyűlt össze a múzeumban, hogy — megfelelő válogatással — külföldön is bemutatjuk a legsikeresebb pályaműveket.

Az általános iskolás diákok figyelmé akaratlanul is a mezőgazdaság irányába fordítódik, amikor élményeket keresnek témáik megoldásához. Még a városi gyerekek számára is rendkívül jelentős egy-egy frissen látott élménykör kivetítése, hiszen a Budapesten felnövekvő fiatalok között sokan vannak, akik az állatkerti séták során előbb ismerkednek meg a vadállatokkal, mint mezőgazdasági haszonállatainkkal. Nagyon fontos szerepet játszanak a pályamunkák elkészítésében a szakkörök és a szakcsoportok, mert ezek keretében a nevelők meg tudják osztani a feladatokat, hogy

az ügyeskezők rajzokkal, kézimunkákkal jeleskedjenek, a kiváló dolgozatírók pedig a gyűjtés-feldolgozás munkájában vegyenek részt. Meghatározó is lehet egy-egy gyermek számára a pályázatokon való részvétel, közülük bizonyára sokan igazodnak a mezőgazdasági szakközépiskolák irányába, hogy ott folytassák tanulmányaikat.

Az elmúlt évek során a Mezőgazdasági Múzeum adattára éppen a gyermekpályázatok rendkívül sokrétű, sokszínű anyagfeldolgozása nyomán bővült és gyarapodott. A beérkezett dolgozatokat ugyanis a múzeum adattára megőrzi, hiszen néhány évtized múlva fontos tudományos kutatásokhoz tudnak adatokat szolgáltatni a sikeres résztvevők. A magyar mezőgazdaság az elmúlt negyedszázad alatt eszközeiben megújult, átváltozott. Az egykor korszerűnek számító eszközök, gépek múzeumba vagy lerakóhelyre kerültek, hiszen a termelési rendszerek korában többé nincs rájuk szükség. A kihalt foglalkozásokkal, a régi mesterségekkel ugyancsak lomtárba kerülnek az ősi szerszámok, s lassan a nevük is kihull az emlékezetből. A pályázók jórésze rendkívül leleményesen, okosan komoly gondot fordított arra, hogy fölgyűjtse a régi használati szerszámok nevét, sőt igen gyakran rajzokkal, fényképekkel „jelenítették meg” dolgozatukban a szóbanforgó eszközöket. Egyben tehát nyelvművelést is végeztek, nagyon sokan pedig olyan dűlőneveket, határrészt elnevezéseket is fölleltek, amelyek az egykori barázdák összeszántása után kihullanak az emberi emlékezetből. Megőrzésüket, éppen a diáknyomozások segíthetik elő, hiszen az anyaggyűjtés közben mindig megtalálják az utat a legidősebb nemzedékhez, akik pontosan tudják és ismerik a régi elnevezéseket.

Valóságos kis hadsereg az a 15—18 ezres lélekszám, amely a gazdagodó, szénesedő pályamunkákban egyre értékesebbé tette a múzeum elképzelését. A tanulóifjúság mellett a tanárokat, illetve tanári testületeket is megmozgatja és megmozgatja a diákpályázat, hiszen az első értékelést a szaktanárok adják: beküldés előtt valamennyi pályamunkát be kell mutatniuk az iskolában. Az első években társadalmi többletmunkában végeztek a szaktanárok a diákok eligazítását, de már harmadik esztendője a legeredményesebb tanári munkák is komoly jutalmat kaptak. A pályázatok díjazásába — amikor egy-egy évben 250—350 tanuló, s 10—12 tanár kapott értékes jutalmat — bekapcsolódott a Magyar Mezőgazdasági Múzeum országos szervezésű társadalmi egyesülete, a Múzeum Baráti Kör is. Ez a csaknem másfél évtizedes taglétszámot számláló egyesület — amelynek tagjai mezőgazdasági egyetemek, főiskolák, szakiskolák hallgatói, oktatói, illetőleg tsz-ek, állami gazdaságok, intézmények dolgozói és vezetői — igyekezett népszerűsíteni a diákpályázatokat, hiszen ez egyben saját céljainak megvalósítását is jelenti. A Baráti Kör bekapcsolódásával olyan városokban is sikerült mozgósítani az ifjúságot a pályázatokon való részvételre, ahol addig nem ismerték előnyeit és a jelentőségét. Az egyesület vezetősége — ki-ki a maga munkaterületén — elősegítette, hogy az elméleti kutatásokat anyaggyűjtés is kövesse, így egy-egy csoport maketteket küldött a pályázatra, s ezzel a múzeum eszköztörténeti anyagát gyarapította. Hároméves működése során a Baráti Kör számszerint 12 területi baráti körénél kezdeményezte új kutatási területek bekapcsolását, s kis helytörténeti gyűjtemények létesítését. A munka tehát kiteljesedett. 1973 óta az ország különböző városaiban és falvaiban gyűjtemények, emlékházak, emlékmúzeumok születtek a helyi kezdeményezés nyomán, hogy a régi értékek közös gazdára találjanak, s ne kallódjanak el. Ebben a munkában is az ifjúságé a döntő szerep, ők azok, akik leghamarabb észreveszik a pusztulásra ítélt mezőgazdasági eszközöket, tárgyakat, vagy éppen az eltűnő okmányokat, és gondosan begyűjtve, restaurálva megőrzik a következő nemzedék számára. Ez a kezdeményezés nem azt kívánja elérni, hogy új múzeumok szülessenek Magyarországon valamennyi községében; de hogy egy-egy táj, néprajzilag jellegzetes országrész a helyszínen őrizze meg legföltéttebb kincsét, ez mindenképpen honismereti feladat.

Gyakran emlegetjük, hogy századunk utolsó negyede — a fölgyorsult idő kora — nem kegyelmez az ócskaságoknak, régiségeknek, az avult értékeknek. Szomorú valóság, hogy egy-egy néprajzilag, vagy művészettörténetileg fontos tájegységünk legszebb és legértékesebb kincsei „kivándoroltak”. Avatatlanok kezébe került sok olyan használati eszköz, amely a letűnt korokból maradt ránk. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Köre megalakulása során céljai közé sorolta az eszköztörténeti gyűjtőmozgalom kiszélesítését, és akár anyagi segítséggel is előmozdítja, hogy a helyi emlékszóbankban a jövő számára megmaradjon a legszebb, a legjellegzetesebb gyűjtemény. Hiszen a szabadtéri múzeumok nem tudnak helyet adni minden fellelhetőnek. A régi épületek és építmények veszteség, romlás nélkül nem szállíthatók mindenfelől Szentendrére vagy más szabadtéri múzeumba, de azért szükséges, hogy valahol meg-

maradjanak. Ebben a felfedező munkában — illetve megmentő akcióban — nyújthatnak segítséget a területi Baráti Körök.

Hat év alatt nagyot lépett előre a Magyar Mezőgazdasági Múzeum a diákpályázatok meghirdetése, annak tartalmi bővítése terén. Az egykor gyéribben látogatott múzeumot mostanában évente kétszázezren látogatják, és kilépve a Vajdahunyad vár klasszikus falai közül, gyűjteményét, kincseit sokfelé el tudta vinni az országba, éppen az említett társadalmi segítség eredményeként. A leglelkesebb hívek mégis az ifjak közül kerülhetnek ki, akiket egy-egy pályázat sikere, élménye ideköt a múzeumhoz és lassanként bekapcsol a társadalmi munkába is. Így terebélyesedik a múzeumi munka honismereti feladatá, s így nevelünk — minden különösebb erőfeszítés nélkül — hazájukat jobban, tartalmasabban szerető embereket.

Fábián Gyula

Krónikairó Pályázat Heves megyében

a KISZ megalakulásának évfordulójára
(1957—1977)

A hagyományok adják meg a közösségek életének színét, jellegét. A múlt példái, a tegnap eseményei ma is útbaigazítók lehetnek. Ismeritek-e mozgalmi életünk hagyományait, saját közösségek történetét, munkahelyetek, iskolátok ifjúsági mozgalmanak múltját? Milyen akciókkal mozgósították a KISZ szervei az 50-es évek végén, a 60-as években az alapszervezeteket, milyen helyi kezdeményezések voltak? Hogyan alakultak, milyen programmal indultak a lakóterületek első ifjúsági klubjai?

Kutassátok saját közösségek múltját! Induljatok a Hazafias Népfrent megyei Elnöksége és a KISZ Heves megyei Bizottsága által meghirdetett krónikairó pályázaton!

Fiatalok, ifjúkommunisták!

A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség újjáalakulása évfordulója alkalmából a KISZ Heves megyei Bizottsága és a Hazafias Népfrent Heves megyei Elnöksége krónikairó pályázatot hirdet. A pályázat célja, hogy a KISZ-szervezetek, ifjúsági klubok, brigádok, a fiatalok feldolgozzák saját közösségük történetét, munkahelyük, iskolájuk, lakóterületük ifjúsági mozgalmanak múltját, az ifjúsági szövetség munkájának emlékeit 1957. március 21-től napjainkig.

E munka segítségével megismerkedünk szövetségünk történetével, ápoljuk az elmúlt évek hagyományait, tapasztalatait, hasznosítjuk a jelen feladatainak megvalósítása érdekében.

A pályázaton minden ifjúsági közösség, KISZ-tag és KISZ-en kívüli fiatal részt vehet.

A pályaműveket 1977. február 11-ig kérjük beküldeni a KISZ Heves megyei Bizottságára. (Eger, Szabadság tér 7.) *Eredményhirdetés: 1977. március 21-én.*

Hazafias Népfrent Heves megyei
Elnöksége

Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség
Heves megyei Bizottsága



Csengettyús forma (Szilágysámsond)

TARTALOM

	Mocsáry Lajos hitvallása (<i>Dr. Hanák Péter</i>)	3	
	Természetjárás és honismeret (<i>Dr. Szamosújvári Sándor</i>)		6
KRÓNIKA	<i>Az ifjúság a honismereti mozgalomban</i>		
	A X. Országos Ifjúsági Honismereti Tábor (<i>Dr. Bellon Tibor</i>)		9
	Üttörő népművészek tábora Csillebércen	12	
	Az I. Nógrádi Ifjúsági Honismereti Tábor	14	
	„Eletem legtermékenyebb szakasza volt...” (<i>Köszegfalvi Ferenc</i>)		18
	Népművészeti tanácskozások Kaposvárott és Szekszárdon (<i>Olsvai Imre</i>)	20	
	Dabas környékének természeti értékei (<i>Németh Ferenc</i>)		21
	Szocialista brigádnaplók vezetőinek tanácskozása a pécsi Kesztyűgyárban (—n—é)	23	
ÉVFORDULÓINK			
	Berzsenyi emlékünnepek Vas megyében (<i>Szabó József</i>)	24	
	Mi történt 1697 nyarán Tokaj-Hegyalján? (<i>Szikora Marianna</i>)		27
	Czuczor Gergely emlékének ápolása (<i>Dr. Szele Lajos</i>)	33	
SZAKKÖRÖK, BARÁTI KÖRÖK			
	A Szalkaszentmártoni Petőfi Sándor Emlékmúzeum Baráti Köre (<i>Majsai Károly</i>)	34	
	Híradás az Angyalföldi Helytörténeti Klub munkájáról (<i>Jelenics József</i>)	36	
	Iskolamúzeum Csongrádon (<i>Gát László</i>)	38	
	Honismereti szakkör Alsóságon (<i>Zongor Ferenc</i>)		40
TERMÉS			
	Hogyan fejlődött a sütőipar nagyiparrá? (<i>Berey Katalin</i>)		44
HONISMERETI OLVASÓKÖNYV			
	Az aradi vértanúk és az önkéntes gyűjtőmozgalom (<i>Sándor István</i>)	47	
	A pozsonyi Toldy Kör tevékenységéről (<i>Vörösmarty Géza</i>)		50
	Még egyszer a székely vértanúkról (<i>Bodor György</i>)		51
KÖNYVESPOLC			
	Kalendáriumok a szomszédságból (Ism.: <i>Dr. Csulák Mihály</i>)		53
	Békés megye 1944—45-ben (Ism.: <i>Oltvai Ferenc</i>)	54	
	Fehér Zoltán: Bátya néphite (Ism.: <i>Dr. Vajkai Aurél</i>)		56
	Cserey József: Kalocsai kertek alatt... (Ism.: <i>Fehér Anikó</i>)		58
GYŪJTÉSI ÚTMUTATÓK			
	Babonás történetek gyűjtése (<i>Morvay Péter</i>)	59	
PÁLYAZAT! PÁLYAZAT! PÁLYAZAT!			
	Hazánk mezőgazdasága diákszemmel (<i>Fábián Gyula</i>)		61
	Krónikairó pályázat Heves megyében	63	

MUNKATÁRSAINK

Bellon Tibor dr., múzeumigazgató, Karcag — **Berey Katalin**, tervezőmérnök, Bp. — **Bodor György dr.**, ny. jogtanácsos, Bp. — **Csulák Mihály dr.**, az Országos Pedagógiai Könyvtár tudományos főmunkatársa, Bp. — **Fábián Gyula**, a Magyar Vízügyi Múzeum igazgatóhelyettese, Bp. — **Fehér Anikó** főiskolai hallgató, Bp. — **Gát László** iskolaigazgató-helyettes, Csongrád — **Hanák Péter dr.**, az MTA Történettudományi Intézetének osztályvezetője, Bp. — **Jelenics József** tanár, Bp. — **Kapros Márta** muzeológus, Salgótarján — **Köszegfalvi Ferenc** könyvtáros, Hódmezővásárhely — **Leblancné Kelemen Mária** levéltáros, Salgótarján — **Majsai Károly** múzeumigazgató, Szalkaszentmárton — **Morvay Péter dr.**, a Néprajzi Múzeum ny. osztályvezetőhelyettese, Bp. — **Nagy Sándorné**, az SZMT Oktatási Központjának vezetője, Pécs — **Németh Ferenc**, a Természetudományi Múzeum tud. segédmunkatársa, Bp. — **Olsvai Imre**, az MTA Zeneudományi Intézetének munkatársa, Bp. — **Oltvai Ferenc** ny. levéltárigazgató, Szeged — **Sándor István dr.** ny. könyvtárvezető, Bp. — **Szabó József** ny. iskolaigazgató-helyettes, Bük — **Szamosújvári Sándor dr.** gyakorlóiskolai vezető tanár, Debrecen — **Szele Lajos dr.** osztályvezető, Bp. — **Szikora Marianna** gimn. tanuló, Bp. — **Szűcs László** múzeumi előadó, Salgótarján — **Vajkai Aurél dr.** ny. múzeumigazgató, Balatonalmádi — **Vörösmarty Géza** publicista, Pozsony — **Zongor Ferenc** ny. iskolaigazgató, Celldömölk.



